

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Psikoloji Ana Bilim Dalı

Genel Psikoloji Bilim Dalı

**PSİKOLOJİK KONTROLÜN BELİRLEYİCİLERİNİN VE GELİŞİMSEL
SONUÇLARININ AİLE SİSTEM YAKLAŞIMIYLA İNCELENMESİ: ÇOK DÜZEYLİ
BİR MODELLEME**

Esin ŞENER

Doktora Tezi

Ankara, 2023

PSİKOLOJİK KONTROLÜN BELİRLEYİCİLERİNİN VE GELİŞİMSEL SONUÇLARININ
AİLE SİSTEM YAKLAŞIMIYLA İNCELENMESİ: ÇOK DÜZEYLİ BİR MODELLEME

Esin ŞENER

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Psikoloji Ana Bilim Dalı

Genel Psikoloji Bilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2023

KABUL VE ONAY

Esin Şener tarafından hazırlanan “Psikolojik Kontrolün Belirleyicilerinin ve Gelişimsel Sonuçlarının Aile Sistem Yaklaşımıyla İncelenmesi: Çok Düzeyli Bir Modelleme” başlıklı bu çalışma, 19. 06. 2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Başkan)

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Danışman)

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Üye)

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Üye)

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan **“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- o Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- o Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- o Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

03 / 07 / 2023

Esin ŞENER

“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkânı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan iş birliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.
* Tez danışmanın önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Dr. Öğr. Üyesi Arife Berna AYTAÇ** danışmanlığında tarafımdan retilildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Esin şENER

TEŞEKKÜR

Öncelikle bu süreçte bana güvenen, titiz değerlendirmeleriyle yol gösteren, akademik alandaki gelişimime büyük katkı sağlayan değerli hocam ve tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi A. Berna Aytaç’a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Yüksek lisans ve doktora eğitimim boyunca çok şey öğrendiğim, desteklerini hissettiğim hocalarım Prof. Dr. Melike Sayıl’a ve Prof. Dr. Zehra Uçanok’a teşekkür ederim. Kendileri aynı zamanda izleme komitesinde yer alarak çalışmamı değerlendirmek için vakit ayırdılar ve değerli katkılar sundular.

Savunma sınavımda yer alarak değerli görüşlerini benimle paylaşan Prof. Dr. Sibel Kazak Berument ve Prof. Dr. Müjgan İnözü Mermerkaya’ya teşekkür ederim.

Görev yaptığım Anadolu Üniversitesi’ne adım atmamı sağlayan hocam Prof. Dr. Erkan İznik’e, şehirlerarası doktora eğitimime devam edebilmem için beni destekleyen Prof. Dr. Göksel Arlı ve Prof. Dr. Gökalep İşcan’a teşekkür ederim. Mesleki açıdan yetişmemde emeği olan, başta Ankara Üniversitesi Psikoloji Bölümü ve Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü öğretim üyeleri olmak üzere, tüm hocalarıma teşekkürlerimi sunarım.

Araştırmaya katılan ailelere minnettarım. Yaptığımız ev ziyaretlerinde gösterdikleri misafirperverlik süreci oldukça kolaylaştırdı. Ailelere ulaşmamda adını tek tek sayamayacağım kadar çok kişi yardımcı oldu. Başta sevgili öğrencim Ece Gümrükçüoğlu olmak üzere tüm öğrencilerime ve yakınlarıma çok teşekkür ederim.

Doktora eğitimini keyif ve renk katan, pek çok anı biriktirdiğimiz canım arkadaşlarım Şule Selçuk, Zülal İşcanoğlu, Zeynep Çakmak ve Vildan Acar Bayraktar’a, birlikte çalışma fırsatı bulduğum gelişim psikolojisi laboratuvarı ekibindeki diğer tüm arkadaşlara teşekkür ederim.

Birlikte eğlendiğim, rahatladığım, bazılarıyla akademik yaşamda yoldaşlık ettiğim, zor zamanlarda hep yanıbaşımdayan dostlarımdan çok destek gördüm. Ailemden biri kadar yakın hissettiğim Gamze Er Vargün, Edife Akbıyık Gürol, Figen Demir Yıldırım, Cansu Yılmaz, Esmâ Esen Çiftçi Houghton, Nazmiye Yurdakul, Mehtap Umur, Barış Gürol, Aytaç Yıldırım, Tuğrul Vargün. Hepinizi çok seviyorum. İyi ki ama iyi ki varsınız.

Doktora sürecinin uzun ve sabır gerektiren zamanlarında bana farklı yönlerden destek olan, yeterli zaman ayıramadığım için anlayış gösteren aileme çok ama çok teşekkür ederim. Hep orada olduğunuzu bilmek çok değerli. Sizlerin desteği olmadan olmazdı...

Yol arkadaşım, canım Fatih Şener, beni bir an bile yalnız bırakmadın. Sevgini, sabrını ve desteğini hep hissettim. Çok yorulduk ama değdi. Canımın içi, gün ışığım oğlum Can Şener. Karnımdayken ve kucağımdayken bana hissettirdiğin güç ve mutluluk sayesinde bu tezi tamamlamış olabilirim. Hayatının ilk yılında senden biraz zaman çalmak mecburiyetinde kaldım ama telafi edeceğiz. Üçümüzü güzel günler bekliyor...

En büyük ve özel teşekkürüm ise annem Nermin An'a. Bugün olduğum Esin olmamda bana sunduğun koşulsuz destek ve yoktan var ettiğin herşey için sana minnettarım. Bana olan inancın, sevgin ve güvenin sayesinde yola devam edebiliyorum. İyi ki varsın anneciğim...

Bu tezin psikoloji bilimine katkısı olan bir çalışma olması dileklerimle...

Esin Şener

Ankara, 2023

ÖZET

ŞENER, Esin. *Psikolojik Kontrolün Belirleyicilerinin ve Gelişimsel Sonuçlarının Aile Sistem Yaklaşımıyla İncelenmesi: Çok Düzeyli Bir Modelleme*, Doktora Tezi, Ankara, 2023.

Araştırmanın başlıca hedefi psikolojik kontrol uygulamalarını derinlemesine incelemektir. Bu amaç kapsamında araştırmada odak noktası farklı olan iki çalışma mevcuttur. Birinci çalışmanın temel amacı, anne babalardan algılanan psikolojik kontrolün belirleyicilerini incelemektir. İkinci çalışmanın temel amacı ise psikolojik kontrolün ergenlerdeki gelişimsel sonuçlarını araştırmaktır.

Birinci çalışmada anne babaların, ergenlerin ve aile bağlamının özellikleri bir modelleme kapsamında psikolojik kontrolün belirleyicileri olarak incelenmiştir. Araştırmanın örneklemi 17 farklı şehirde yaşayan 307 aileden oluşmaktadır. Her aileden anne ($Ort. = 41.30, S = 4.24$), baba ($Ort. = 45.01, S = 4.58$), büyük kardeş ($Ort. = 16.17, S = 1.60$) ve küçük kardeşin ($Ort. = 12.54, S = 1.70$) katılımıyla toplam 1228 kişiye ulaşılmıştır. Çok düzeyli modelleme analizi sonuçlarına göre, anneden algılanan psikolojik kontrolü yordayan değişkenler; ergenin doğum sırası, problem davranışları ve akademik işlevselliği ve annenin uyumsuz mükemmeliyetçiliğidir. Babadan algılanan psikolojik kontrolü yordayan değişkenler ise ergenin doğum sırası, problem davranışları ve ev ortamı kaostur.

İkinci çalışmada psikolojik kontrolün kardeşlerin problem davranışları üzerindeki yordayıcı rolü bir modelleme kapsamında incelenmiştir. Araştırma modelinde psikolojik kontrolün iki düzeyinin (genel psikolojik kontrol ve farklılaşan psikolojik kontrol) problem davranışlarla ilişkileri, ergen ve aile bağlamı özellikleriyle birlikte incelenmiştir. Araştırmanın örneklemi birinci çalışmayla aynıdır ancak farklı değişkenlerle veri temizliği işlemi yapılması nedeniyle 303 aileden oluşmuştur. Çok düzeyli modelleme analizi sonuçlarına göre ergenlerin dışa yönelim problemlerini yordayan özellikler; anne modelinde farklılaşan psikolojik kontrol, genel psikolojik kontrol ve ev ortamı kaosu iken baba modelinde farklılaşan psikolojik kontrol ve ev ortamı kaostur. Ergenlerin içe yönelim problemlerini yordayan özellikler anne ve baba modellerinde ortak olarak ergenin cinsiyeti ve ailenin gelir düzeyidir.

Birinci çalışma (i) psikolojik kontrol uygulamalarında ergenin uyum sorunlarının önemli bir belirleyici olduğunu, (ii) belirleyicileri her iki ebeveyn için de incelemek gerektiğini ortaya koymaktadır. İkinci çalışma ise psikolojik kontrolün sonuçlarını; (i) ebeveynliğin ailedeki genel düzeyi ile kardeşe özgü düzeyini ayırıştırarak, (ii) anne ve babalarda, (iii) aile sisteminin diğer özellikleriyle birlikte incelemenin önemini göstermektedir.

Anahtar Sözcükler

Psikolojik kontrol, ebeveynliğin belirleyiciler, problem davranışlar, çok düzeyli analiz, ergenlik dönemi

ABSTRACT

ŞENER, Esin. *An Examination of Determinants and Developmental Outcomes of Psychological Control Using System Approach: A Multilevel Modeling*, Ph.D. Dissertation, Ankara, 2023.

The primary objective of the present research is to examine the psychological control in detail. There are two studies with different focus in the research to achieve this objective. The focus of the Study1 is to examine the determinants of perceived psychological control, and the focus of the Study2 is to examine the developmental consequences of psychological control.

In the first study, the characteristics of parents, adolescents, and the family context have been examined as the antecedents of psychological control through modeling. The sample of the research consists of 307 families residing in 17 different cities, in Turkey. A total of 1228 individuals including mothers ($M = 41.30$, $N = 4.24$), fathers ($M = 45.01$, $N = 4.58$), older siblings ($M = 16.17$, $N = 1.60$), and younger siblings ($M = 12.54$, $N = 1.70$) have participated to the study. The results of the multilevel analysis revealed that the predictors of psychological control in the mother's model were birth order, problem behaviors, and academic functioning as well as maternal maladaptive perfectionism. The predictors for the father's model were the birth order, problem behaviors, and the household chaos.

In the second study, it has been focused on investigating the role of psychological control on the problem behaviors of siblings through modeling. The research model has examined the relationship between both ambient and differential psychological control and problem behaviors, considering the characteristics of the adolescents and the family context. The study sample was the same as the first study, but it consisted of 303 families due to scrubbing. The results of the multilevel analysis indicated that in the mother model, differential and ambient psychological control, and household chaos were predictors of externalizing problems. In the father model predictors were differential psychological control and household chaos. For both parent model, the predictors of internalizing problems were the gender of the sibling and family income.

Study1 reveals that (i) the adolescent's maladjustment is an important antecedent of psychological control, (ii) it is necessary to examine the antecedents for both parents. Study 2 demonstrates the importance of examining the outcomes of psychological control by (i) differentiating family-wide and child-specific aspects of parenting, (ii) both for mothers and fathers, (iii) along with other features of the family system.

Keywords: Psychological control, the antecedents of parenting, behavioral problems, multilevel analysis, adolescence

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER	x
TABLolar DİZİNİ	xv
ŞEKİLLER DİZİNİ	xvi
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: GENEL ÇERÇEVE.....	2
1.1 PSİKOLOJİK KONTROL	2
1.2 ANNELİK VE BABALIK DAVRANIŞLARI.....	6
1.3 MEVCUT ARAŞTIRMA VE ARAŞTIRMA MODELLERİ	8
1.4 KURAMSAL ARKA PLAN	8
1.4.1 Aile Sistemleri Kuramı	8
1.4.2 Davranış Genetiği Perspektifi	10
1.4.3 Ebeveynliğin Belirleyicileri Modeli.....	11
1.5 ÇOK DÜZEYLİ MODELLEME ANALİZİ.....	12
1.5.1 Çok Düzeyli Analizin Araştırma İçin Önemi	12
1.5.2 Çok Düzeyli Analizde Temel Kavramlar	13
2. BÖLÜM: PSİKOLOJİK KONTROLÜN BELİRLEYİCİLERİ: ÇOK DÜZEYLİ BİR İNCELEME.....	16

2.1	GİRİŞ	16
2.1.1	Bireysel Özellikler	17
2.1.1.1	Doğum Sırası	17
2.1.1.2	Problem Davranışlar	18
2.1.1.3	Akademik İşlevsellik.....	21
2.1.2	Bağlamsal Özellikler.....	21
2.1.2.1	Ebeveyn Özellikleri: Mükemmeliyetçilik ve Psikolojik İyi Oluş	21
2.1.2.2	Aile Özellikleri: Evlilik Çatışması ve Ev Ortamı Kaosu	23
2.2	YÖNTEM.....	25
2.2.1	Örneklem.....	25
2.2.2	Veri Toplama Araçları	27
2.2.2.1	Ergenlerden Alınan Ölçümler	27
2.2.2.1.1	Psikolojik Kontrol Ölçeği (Psychological Control Scale)	27
2.2.2.1.2	Güçler ve Güçlükler Anketi (Strength and Difficulties Questionnaire)....	28
2.2.2.1.3	Okulun Psikolojik Çevresi Ölçeği (Perceptions of the School Psychological Environment)	29
2.2.2.2	Ebeveynlerden Alınan Ölçümler	29
2.2.2.2.1	Kişisel Bilgi Formu.....	29
2.2.2.2.2	Frost Çok Boyutlu Mükemmeliyetçilik Ölçeği (Frost Multidimensional Perfectionism Scale)	29
2.2.2.2.3	Psikolojik İyi-Oluş Ölçeği (PERMA-Profiler Scale).....	30
2.2.2.2.4	Evlilik Doyumu Ölçeği.....	30
2.2.2.2.5	Aile Çevresi Kaos Ölçeği (The Confusion, Hubbub, and Order Scale)....	31
2.2.3	İşlem.....	31
2.3	BULGULAR.....	33
2.3.1	Veri Temizliği ve Verinin Analize Hazırlanması	33
2.3.2	Betimsel ve Korelasyonel Analizler.....	33

2.3.3	Analiz Planı.....	36
2.3.4	Anneden Algılanan Psikolojik Kontrol için Yapılan Analiz Sonuçları	36
2.3.5	Babadan Algılanan Psikolojik Kontrol İçin Yapılan Analiz Sonuçları.....	40
2.4	TARTIŞMA	43
2.4.1	Araştırma Modelindeki Bireysel Özelliklerin Algılanan Psikolojik Kontrol Üzerindeki Yordayıcı Rolü.....	43
2.4.2	Araştırma Modelindeki Bağlamsal Özelliklerin Algılanan Psikolojik Kontrol Üzerindeki Yordayıcı Rolü.....	47
2.4.3	Araştırmanın Katkıları	52
3.	BÖLÜM: PSİKOLOJİK KONTROL İLE KARDEŞLERİN PROBLEM DAVRANIŞLARI ARASINDAKİ İLİŞKİLER: ÇOK DÜZEYLİ BİR İNCELEME.....	54
3.1	GİRİŞ	55
3.1.1	Psikolojik Kontrolün Bireysel ve Bağlamsal Düzeyleri	55
3.1.2	Psikolojik Kontrolün Bireysel Düzeyi ve Problem Davranışlar Arasındaki İlişkiler	58
3.1.3	Psikolojik Kontrol ile Problem Davranışlar Arasındaki İlişkilerde Anneler ve Babalar	61
3.1.4	Psikolojik Kontrolün Bireysel ve Bağlamsal Düzeyleri Arasındaki Etkileşimler	62
3.1.5	Araştırma Modelindeki Bireysel Değişkenler.....	62
3.1.5.1	Cinsiyet	62
3.1.5.2	Doğum Sırası	63
3.1.6	Araştırma Modelindeki Bağlamsal Değişkenler	64
3.1.6.1	Psikolojik İyi Oluş	64
3.1.6.2	Gelir Düzeyi.....	65
3.1.6.3	Ev Ortamı Kaosu.....	66
3.2	YÖNTEM.....	67
3.2.1	Örneklem.....	67
3.2.2	Veri Toplama Araçları	68

3.2.2.1	Kişisel Bilgi Formu.....	68
3.2.2.2	Psikolojik Kontrol Ölçeği (Psychological Control Scale).....	69
3.2.2.3	Psikolojik İyi-Oluş Ölçeği (PERMA-Profiler Scale).....	70
3.2.2.4	Aile Çevresi Kaos Ölçeği (The Confusion, Hubbub, and Order Scale).....	70
3.2.2.5	Güçler ve Güçlükler Anketi	71
3.2.3	İşlem.....	71
3.3	BULGULAR.....	73
3.3.1	Veri Temizliği ve Verinin Analize Hazırlanması.....	73
3.3.2	Betimsel ve Korelasyonel Analizler.....	74
3.3.3	Analiz Planı.....	76
3.3.4	Dışa Yönelim Problemleri İçin Yapılan Analiz Sonuçları.....	76
3.3.5	İçe Yönelim Problemleri İçin Yapılan Analiz Sonuçları	80
3.4	TARTIŞMA	84
3.4.1	Psikolojik Kontrolün Bireysel ve Bağlamsal Düzeylerine İlişkin Bulguların Tartışılması.....	84
3.4.2	Psikolojik Kontrolün Düzeyleri Arasındaki Etkileşim Etkisi Bulgusunun Tartışılması.....	88
3.4.3	Araştırma Modelindeki Diğer Bireysel Özelliklere İlişkin Bulguların Tartışılması.....	89
3.4.4	Araştırma Modelindeki Diğer Bağlamsal Özelliklere İlişkin Bulguların Tartışılması.....	90
3.4.5	Araştırmanın Katkıları	91
4.	BÖLÜM: GENEL TARTIŞMA.....	93
4.1	ARAŞTIRMA SONUÇLARININ ÖZETİ	93
4.2	ARAŞTIRMANIN ÖNEMLİ YÖNLERİ VE ULAŞILAN ÇIKARIMLAR	94
4.2.1	Psikolojik Kontrol ve Aile Sistemi.....	94
4.2.2	Çok Düzeyli İnceleme.....	97
4.2.3	Bildirim Kaynakları	98

4.2.4	Uygulamalı Araştırmalar ve Alan Çalışmaları İçin Öneriler.....	99
4.3	ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI VE GELECEK ÇALIŞMALAR İÇİN ÖNERİLER	100
	SONUÇ	102
	KAYNAKÇA.....	102
	EK 1. ETİK KURUL/MUAFİYET FORMU	129
	EK 2. ORİJİNALLİK RAPORU	130

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Ebeveynlerin ve Ergenlerin Demografik Özelliklerine İlişkin Betimsel Değerler	25
Tablo 2. Aile Özelliklerine İlişkin Betimsel Değerler.....	26
Tablo 3. Araştırmada Ele Alınan Değişkenlerin Betimsel Değerleri	34
Tablo 4. Araştırma Değişkenleri Arasındaki Korelasyon Katsayıları.....	35
Tablo 5. Modeller Arası Olabilirlik Oran Testi Karşılaştırmaları	37
Tablo 6. Anneden Algılanan Psikolojik Kontrol İçin Sabit ve Seçkisiz Etkiler.....	38
Tablo 7. Babadan Algılanan Psikolojik Kontrol İçin Sabit ve Seçkisiz Etkiler	41
Tablo 8. Ebeveynlerin ve Ergenlerin Demografik Özelliklerine İlişkin Betimsel Değerler	67
Tablo 9. Aile Özelliklerine İlişkin Betimsel Değerler.....	68
Tablo 10. Annenin FPK Ölçümü Örnek Gösterimi.....	70
Tablo 11. Araştırmada Ele Alınan Değişkenlerin Betimsel Değerleri	74
Tablo 12. Araştırma Değişkenleri Arasındaki Korelasyon Katsayıları.....	75
Tablo 13. Modeller Arası Maksimum Olabilirlik Oran Testi Karşılaştırmaları.....	77
Tablo 14. Dışa yönelim Problemleri (Anne Bildirimi) İçin Sabit ve Seçkisiz Etkiler	78
Tablo 15. Dışa yönelim Problemleri (Baba Bildirimi) İçin Sabit ve Seçkisiz Etkiler.....	79
Tablo 16. Modeller Arası Maksimum Olabilirlik Oran Testi Karşılaştırmaları.....	80
Tablo 17. İçe yönelim Problemleri (Anne Bildirimi) İçin Sabit ve Seçkisiz Etkiler.....	81
Tablo 18. İçe yönelim Problemleri (Baba Bildirimi) İçin Sabit ve Seçkisiz Etkiler	83

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Psikolojik Kontrolün Belirleyicileri Modeli.....	17
Şekil 2. Mükemmeliyetçiliğin Düzenleyici Rolüne İlişkin Basit Eğimlerin Grafiği.....	39
Şekil 3. Evlilik Çatışmasının Düzenleyici Rolüne İlişkin Basit Eğimlerin Grafiği.....	42
Şekil 4. Çalışma 2 Araştırma Modeli.....	55
Şekil 5. Annenin GPK Düzeyinin Düzenleyici Rolüne İlişkin Basit Eğimlerin Grafiği	82

GİRİŞ

Ebeveynlik anne ve babaların çocuk yetiştirme sürecindeki düşünceleri, hedefleri, duyguları ve davranışlarını kapsayan oldukça geniş bir olgudur (Bornstein, 2015). Ebeveynlik yaşam boyu devam eden ve gelecek nesillerin şekillendirilmesinde önemli bir rol üstlenen çok yönlü, doyum verici ve bir o kadar da zorlu bir deneyim olabilir. Bir ergenin ebeveyni olmak ise aile bireylerinin karşılıklı değişimini ve uyumunu gerektiren dinamik ve karmaşık bir süreç olarak nitelendirilmektedir (Steinberg, 2001). Ergenler artan özerklik ihtiyaçları nedeniyle ebeveynlerinden çok akranlarıyla zaman geçirmek isteme, ebeveynin otoritesini sorgulama, bağımsız karar verme gibi bir dizi dönüşüm geçirmektedirler (Smetana, 2011). Aynı zamanda ergenler özerklik ihtiyacını karşılayabilmek için ebeveynlerinin desteğine, ilgisine ve rehberliğine gereksinim duymaktadırlar (Smetana, 2011; Steinberg, 2001). Ergenlerin bu dönüşüm süreçlerini yönetirken ebeveynlerin sıklıkla başvurdukları davranışlardan biri kontroldür. Pek çok tutum ve davranışı kapsayan ebeveyn kontrolü, Barber (1996) tarafından “davranışsal kontrol” (behavioral control) ve “psikolojik kontrol” (psychological control) olarak iki ayrı yapıda kavramsallaştırılmaktadır. Davranışsal kontrol çocuğun davranışının, ailedeki ve toplumdaki kurallar çerçevesinde düzenlenmesi ve izlenmesidir. Psikolojik kontrol ise, çocuğun iç dünyasına müdahale niteliğindeki uygulamaları kapsamakta; çocuğun psikolojik ihtiyaçlarına duyarlı olmayan davranış ve teknikler olarak tanımlanmaktadır (Barber, 1996). Sözü edilen iki ebeveynlik, kontrolün odağı ve çocuğun uyumu üzerindeki sonuçları açısından birbirinden farklılaşmaktadır (Steinberg, 1990, Barber, 1996). Bu çalışma, çocukların ve ergenlerin sağlıklı gelişimini bozucu süreçlerle bağlantılı olduğu için psikolojik kontrolü incelemek üzere planlanmıştır. Tez araştırmasının çatısını oluşturan psikolojik kontrol olgusunu derinlemesine inceleyebilmek için araştırmada odak noktası farklı olan iki bölüm mevcuttur. Çalışma 1’in temel amacı, anne ve babaların psikolojik kontrol kullanımıyla ilişkili özellikleri, diğer bir deyişle psikolojik kontrolün belirleyicilerini incelemektir. Çalışma 2’nin başlıca hedefi ise psikolojik kontrol ile kardeşlerin problem davranışları arasındaki ilişkileri incelemektir. Aynı çalışma içerisinde psikolojik kontrolün farklı ancak birbirini tamamlayan yönlerini bir arada ele alarak bütüncül bir bakış açısıyla bilgi edinmek, tez araştırmasının çıkış noktasını oluşturmaktadır.

Genel giriş bölümünde tez araştırması kapsamındaki iki çalışmanın ortak yönleri hakkındaki bilgiler detaylandırılmıştır. İlk olarak psikolojik kontrol alanyazınının Çalışma 1 ve Çalışma 2 ile ilgili yönleri hakkında bilgiler sunulmuş; sonrasında çalışmaların kapsamı ve amaçları detaylandırılmıştır. Üçüncü başlıkta çalışmaların kuramsal arka planı aktarılmıştır. Dördüncü başlıkta ise araştırma modellerinin analiz yöntemiyle ilgili bilgiler aktararak genel giriş bölümü sonlandırılmıştır.

1. BÖLÜM: GENEL ÇERÇEVE

1.1 PSİKOLOJİK KONTROL

Psikolojik kontrol uygulayan ebeveynler çocuğu suçlu hissettirme, mahcup etme ya da çocuktan sevgiyi esirgeme gibi yollarla potansiyel bir içsel baskı yaratma, ebeveyn egemenliği ve gücünü vurgulama, tutarsız davranma, çocuğun kendisine bağımlı olmasını isteme, aşırı koruyucu yaklaşma gibi davranışlar sergileyebilmektedirler (Barber, 1996; Soenens ve Vansteenkiste, 2010). Çocuğun psikolojik ihtiyaçlarına duyarlı olmayan, baskıcı ve manipülatif nitelikteki bu davranışlar, ergenlerin içe yönelim (Pinquart, 2017a) ve dışa yönelim problemleriyle (Pinquart, 2017b) ilişkili ebeveynlik uygulamalarının başında gelmektedir. Problem davranışlara ek olarak araştırmalar psikolojik kontrolün ergenlerin iyilik hali (Shek, 2007), akademik başarısı (Pinquart, 2016), arkadaşlık ilişkileri (Soenens ve ark., 2008) gibi alanlar üzerinde de bozucu etkileri olduğunu göstermektedir. Psikolojik kontrolün ergen gelişimini hangi süreç ve mekanizmalarla olumsuz etkileyebileceğine yönelik çeşitli açıklamalar mevcuttur. Barber'a (1996) göre bu durumun olası nedenlerinden biri, psikolojik kontrolün anne-çocuk arasındaki sınırları ihlal ederek benlik gelişimine zarar vermesidir. Bu nedenle çocuk ve ergenlerin yalnızlık, depresyon, kaygı gibi duygusal problemler yaşayabilecekleri öne sürülmektedir. Bu konuda bir diğer açıklama Kendini Belirleme Kuramı'ndan (Deci ve Ryan, 2000) gelmektedir. Kurama göre psikolojik kontrol, temel psikolojik ihtiyaçların (özerklik, ilişkisellik, yeterlik) karşılanmasını ketyen bir ebeveynlik davranışdır (Joussemet ve ark., 2008). Anne babaların çocuğa belirli bir biçimde düşünmesi ve davranması konusunda baskı yapması özerklik ihtiyacını; aşırı koruyucu, sınırlandırıcı veya eleştirel tarzda yaklaşması yeterlik ihtiyacını; sevgiyi koşullu sunması ise ilişkisellik ihtiyacını ketyemektedir (Deci ve Ryan, 2000; Soenens ve Vansteenkiste, 2010). Bu ihtiyaçlar karşılanmadığında, bireylerin içsel motivasyonları, diğer bir deyişle kendini belirleme eğilimi azalabilir. Kurama göre doğuştan gelen içsel motivasyon eğilimini sürdürebilmek için destekleyici koşullar oluşmadığında (örn. çocuk kontrolcü bir çevrede büyüdüğünde) bireylerin uyumu bozulabilir (Deci ve Ryan, 2000; Joussemet ve ark., 2008). Özerkliği baskılayıcı aile ortamlarında çocukların duygu, düşünce ve davranışları çoğunlukla anne babalar tarafından dikta edildiğinden, çocukların benlik bütünlüğü bozulabilmekte ve kendini belirleme (içsel motivasyon) yoluyla gelişim süreçleri aksayabilmektedir (Deci ve Ryan, 2000). Örneğin böyle ailelerde yetişen çocuklar kurallara içsel motivasyonları doğrultusunda değil baskı yoluyla uydukları için, baskının geçerli olmadığı koşullarda (ör. ebeveynlerinden uzaktayken) çocukların kuralları ihlal etme eğilimleri artabilir. Bu mekanizma onları davranış sorunları açısından daha savunmasız hale getirebilmektedir.

Ek olarak Soenens ve Vansteenkiste (2020), ergenlerin değerlendirmeleri ve baş etme stratejilerinin söz konusu olumsuz etkileri açıklayabileceğini öne sürmektedir. Araştırma sonuçları kontrolcü davranışların sıklığı arttığında, ergenlerin bu davranışları daha olumsuz değerlendirdiklerini (ör. “annemin gözünde hiçbir önemim yok”) ve daha işlevsiz başa çıkma stratejilerine başvurdıklarını (ör. kendi tercihlerini bastırarak otoriteye boyun eğme) göstermektedir (Brenning ve ark., 2019; Kakihara ve ark., 2010; Selçuk, 2019; Van Petegem ve ark., 2015). Araştırmacılar ergenlerin bu mekanizmalara bağlı olarak duygusal ve davranışsal problemler sergilediklerini ortaya koymaktadır. Tüm bu sonuçlar ışığında mevcut araştırmada psikolojik kontrolün problem davranışlarla ilişkileri her iki çalışmada da ele alınmıştır. Problem davranışlar Çalışma 1’de kontrolcü ebeveynliğin yordayıcı değişkenlerinden biri olarak; Çalışma 2’de ise psikolojik kontrolün yordadığı sonuç değişkeni olarak incelenmiştir.

Psikolojik kontrol her ergen üzerinde benzer etkiye sahip midir? Kontrolcü uygulamalar ergenliğin doğasıyla uyummadığından pek çok ergen için risk teşkil etmektedir. Ancak bazı araştırma sonuçları psikolojik kontrolün olumsuz sonuçları üzerinde bireysel ve bağlamsal özelliklerin rol oynayabileceğini göstermektedir. Bu konudaki açıklamalardan biri Sosyal Alan Kuramı’ndan (Social domain theory; Smetana, 1995) gelmektedir. Kurama göre ergenlerin kontrolcü davranışlara yönelik tepkileri, kontrolün hangi alanda uygulandığına bağlı olarak değişebilmektedir. Araştırmalar ergenlerin arkadaşlık ilişkileri, giyim tarzı gibi kişisel alan olarak tanımladıkları konularda, anne babanın kontrolcü davranışlarını daha olumsuz yorumladıklarını ve bu uygulamalardan daha fazla etkilendiklerini ortaya koymaktadır (Kakihara ve Tilton-Weaver, 2009, Smetana ve Daddis, 2002). Psikolojik kontrol ile uyum arasındaki ilişkilerde ergenlerin kişilik özellikleri de rol oynayabilmektedir. Araştırmalarda uyumluluk (agreeableness) düzeyi düşük olan ergenlerin daha fazla dışa yönelim problemleri gösterdikleri (Mabbe ve ark., 2016; Van Leeuwen ve ark., 2004); uyumluluk düzeyi yüksek ergenlerde ise psikolojik kontrol ile dışa yönelim problemleri arasında ilişki olmadığı bulunmuştur (Mabbe ve ark., 2016). Psikolojik kontrolün sonuçlarında rol oynayabilecek bir diğer özellik, ergenlerin kontrolcü davranışlara yönelik değerlendirmeleri ve bu davranışlarla başa çıkma yöntemlerindeki bireysel farklılıklardır (Soenens ve ark., 2015). Örneğin Çin’de yürütülen bir araştırmada çocuklar ve ergenler kontrolcü davranışları “annem/babam benim iyiliğim için yapıyor” yönünde değerlendirdiğinde, psikolojik kontrol ile depresif belirtiler arasındaki ilişkinin azaldığı saptanmıştır (Cheah ve ark., 2019). Boylamsal bir araştırmadan elde edilen bulgular ise, ergenlerin başa çıkma yöntemlerinden bir olan karşıt gelmenin (ebeveynin otoritesini reddetme, taleplerini aksini yaparak ebeveyne meydan okuma), psikolojik kontrol ile dışa yönelim problemleri arasındaki ilişkiyi arttırdığını ortaya koymuştur (Flamant ve ark., 2020). Tüm bu bulgular psikolojik kontrolün ergen uyumuyla ilişkilerinin homojen olduğunu varsaymanın doğru

olmadığını, ergenlerin bireysel farklılıklarını dikkate almak gerektiğini göstermektedir. Bu çıkarım ailedeki kardeşler için de geçerli olmalıdır çünkü kardeşler varsayıldığı kadar benzer gelişmemektedir (Plomin ve Daniels, 1987). Dolayısıyla kardeşlerin bireysel farklılıklarını dikkate alabilmek için psikolojik kontrolü ailedeki tek bir çocukta incelemek yeterli olmayabilir. Ancak birkaç araştırma dışında (Jeannin ve Van Leeuwen, 2015; van der Kaap-Deeder ve ark., 2015; van der Kaap-Deeder, 2021) ulaşılabilen araştırmalarda kardeşler yer almamaktadır. Alanyazındaki bu önemli sınırlılığa ilişkin bilgiyi arttırmak amacıyla Çalışma 2’de, psikolojik kontrolün problem davranışlar üzerindeki yordayıcı rolü iki kardeşte incelenmiştir. Detaylı belirtmek gerekirse çalışmada, anne ve babaların kardeşlere yönelik sergilediği psikolojik kontrol davranışlarının ne ölçüde farklı olduğu ve bunun problem davranışlarla ilişkileri incelenmiştir.

Psikolojik kontrol ile ergenin uyumu arasındaki ilişkilerde kültür de rol oynayabilmektedir. Ergenliğin doğasındaki değişikliklerle uyumlu olmayan psikolojik kontrol, ergenlerin sağlıklı gelişimini ve iyilik halini bozma potansiyeli taşımaktadır. Batı kültürlerinin yanı sıra Türkiye (Erkmen, 2011; Koçak ve ark., 2017; Selçuk ve ark., 2021), Çin (Leung ve Shek, 2020), Ürdün (Ahmad ve Soenens, 2010), Rusya (Nelson ve ark., 2013) gibi alanyazında görece daha az temsil edilen kültürlerde yürütülen araştırmaların sonuçları, psikolojik kontrolün çocukların/ergenlerin sağlıklı gelişimini bozduğu önermesini desteklemektedir. Ancak bireysel özellikler gibi bağlamsal özellik olarak kültürün, psikolojik kontrolün nasıl algılandığı ve deneyimlendiği üzerinde rol oynayabileceği, buna bağlı olarak gelişimsel sonuçlarının değişkenlik gösterebileceği tartışılmaktadır (Soenens ve ark., 2015). Kağıtçıbaşı (2005) ilişki yönelimli toplumlarda karşılıklı bağlılık, uyum, ebeveynlere saygı gibi değerlerin aile ilişkilerine yansımalarıyla anne babaların özerkliği kısıtlayıcı ve müdahaleci davranışları daha yaygın kullanabileceklerini öne sürmektedir. Kültürlerarası araştırmaların sonuçları ilişkisel kültürlerdeki ergenlerin kontrolcü uygulamaları daha az olumsuz algıladıklarını ortaya koymaktadır (Marbell-Pierre ve ark., 2019; Soenens ve ark., 2018). Tüm bu bulgu ve tartışmalar, psikolojik kontrolün gelişimsel sonuçlarının her kültürde benzer olduğu düşüncesinin de kültüre bağlı olarak tamamen değiştiği düşüncesinin de eksik yönleri olduğunu göstermektedir. Bu bakış açısı, Türkiye’deki ailelerle yürütülen tez araştırmasından elde edilen bulguların yorumlanmasında göz önünde bulundurulmaya çalışılmıştır.

Anne ve babalar neden psikolojik kontrol uygulamaktadır? Araştırmacılar psikolojik kontrolün gelişimsel sonuçlarıyla beraber, bu ebeveynlik davranışına zemin hazırlayan faktörler üzerinde de durmaktadırlar. Bu kapsamda araştırmalar, mükemmeliyetçi kişilik özelliklerinin (Erkmen, 2011; Soenens ve ark., 2005; Soenens ve ark., 2006), temel psikolojik ihtiyaçların (Costa ve ark., 2019), negatif duygulanım düzeyinin (Aunola ve ark., 2017); ebeveynlik hedefleri ve bilişlerinin

(Mageau ve ark., 2016; Wang ve ark., 2012) psikolojik kontrolle bağlantılı ebeveyn özellikleri olabileceğini göstermektedir. Ebeveyn özelliklerine ek olarak çocuğun/ergenin yeterlilik düzeyinin (Grolnick ve ark., 2002) ve problem davranışlarının da (Pettit ve ark., 2001) psikolojik kontrole zemin hazırlayabileceği gösterilmektedir. Son olarak araştırmalar anne babaların deneyimledikleri stresli yaşam olayı sıklığı (Grolnick ve ark., 1996), çalışılan işin mesai süresinin uzun olması (Smith, 2010), eşler arası çatışma gibi bağlamsal faktörlerin de (Schluterman, 2007) kontrolcü davranışlara kaynak olabileceğini ortaya koymaktadır. Bu konuyla ilgili çalışmaların psikolojik kontrolün dinamiklerini daha iyi anlamamıza katkı sağlama potansiyeli vurgulanmaktadır. (Soenens ve Vansteenkiste, 2010). Mevcut tez çalışmasının genel amacı da bu olduğundan, Çalışma 1’de anne ve babalardan algılanan psikolojik kontrol ile bağlantılı ergen, ebeveyn ve aile özellikleri bir model önerisi kapsamında incelenmiştir.

Ergenler ve ebeveynleri pek çok konuda olduğu gibi ana babalık davranışlarına yönelik de farklı bakış açılarına sahip olabilirler (Keijsers ve ark., 2009; Smetana, 1994). Ancak araştırmaların çoğunda tek kaynaktan (anne veya ergen) alınan ölçümler veya birleştirilmiş ölçümler (aggregated score) kullanıldığından bu olası farklılıklar göz ardı edilebilmektedir. Araştırma değişkenlerine ilişkin ölçümler aynı bireylerden alındığında ortak yöntem yanlılığı (common method bias) nedeniyle, gerçekte olduğundan daha güçlü ilişkiler elde edilebilmektedir (De Los Reyes ve Kazdin, 2005; Podsakoff ve ark., 2003). Örneğin ebeveynlikle ilgili bir meta-analiz araştırmasında ebeveynlik uygulamaları ile uyum arasındaki ilişkiler, aynı bildirim kaynağı kullanan araştırmalarda farklı bildirim kaynakları kullanan araştırmalara göre daha güçlü bulunmuştur (Pinquart, 2017b). Dolayısıyla araştırmalarda çoklu bildirim yaklaşımlarının (multi-informant approach) kullanılmasıyla geçerliği daha yüksek ilişkiler elde edilebilir. Psikolojik kontrol araştırmalarının büyük çoğunluğunda farklı bildirim kaynakları olarak anne ve ailedeki ergen kullanılmaktadır. Bu çalışmada ise kapsamı genişleterek baba ve kardeşler de dahil edilmiştir. Psikolojik kontrol ölçümlerinin dört bildirim kaynağından alınmasıyla; (1) ortak yöntem hatası azaltılmaya çalışılmıştır; (2) psikolojik kontrolü derinlemesine amacıyla bağlantılı olarak, ergenin algısına ve ebeveynin bildirimine dayalı psikolojik kontrol bir arada incelenebilmiştir. Çalışma 1’de odak noktası ebeveynler, Çalışma 2’de ise ergenlerdir. Ancak ortak yöntem hatasını azaltabilmek amacıyla ilgili çalışmalarda psikolojik kontrol bildirimleri çaprazlama olarak kullanılmıştır. Daha detaylı ifade etmek gerekirse, ebeveyn ölçümlerinin daha fazla olduğu Çalışma 1’de ergenlerin bildirimine dayalı psikolojik kontrol ölçümü; ergen uyumunun değerlendirildiği Çalışma 2’de anne ve baba bildirimlerine dayalı psikolojik kontrol ölçümü kullanılmıştır. Araştırmada izlenen bu yol istatistiksel katkılarının yanısıra kuramsal arka plan için de önemlidir. Aile Sistemleri Kuramı bakış açısıyla, ailedeki dört üyenin eşit önemdeki

psikolojik kontrol algısı araştırma modellerine entegre edilmiş, böylece psikolojik kontrol aile sistemi düzeyinde daha kapsamlı biçimde değerlendirilebilmiştir.

1.2 ANNELİK VE BABALIK DAVRANIŞLARI

Aile sistemindeki iki önemli aktör olan anneler ve babalar, ebeveynlik araştırmalarında çoğunlukla sadece annelerle temsil edilmektedir. Bilimsel araştırmalarda babalar ve babalık olgusu ihmal edilmektedir. Ergenlik döneminde anneliği ve babalığı birlikte inceleyen araştırmalar ise çeşitli ve kimi zaman da tutarsız sonuçlara işaret etmektedir. Mevcut araştırmada bu çeşitliliği daha anlaşılır sunabilmek amacıyla iki ana tema kavramsallaştırması yapılmıştır. Annelik ve babalık davranışlarının farklı ve ayrışan mekanizmalarla gelişimsel süreçleri etkilediğini öne süren araştırma ve görüşler “özgün etkiler teması” başlığı içerisinde; annelik ve babalık davranışlarının gelişimsel süreçleri aynı şekilde etkilediğini öne süren araştırma ve görüşler ise “benzer etkiler teması” başlığı içerisinde değerlendirilmiştir. Araştırmanın bu bölümünde iki temaya dair görüş ve sonuçlar kısaca özetlenmiştir.

Özgün etkiler teması başlığı içerisindeki çalışmalar anne ve babaların davranışlarının bir düzeye kadar karşılıklı etkileşim içerisinde ve benzer olabileceğini (Hoeve ve ark., 2011), ancak temel olarak aile içerisinde farklı ve biricik işlevlere sahip olduğunu savunmaktadır. Bu çalışmaların bazıları annelerin veya babaların gelişimsel süreçlerde daha önemli ve başat rol oynayabileceğini belirtmektedir. Diğer bazı çalışmalar ise annelerin veya babaların eşit önemde olduklarını ancak gelişimsel süreçleri farklı yollarla, ayrışan mekanizmalarla şekillendirebildiklerini savunmaktadır. Bu kapsamda, ailede genellikle annelerin sıcak ve şefkatli davranarak bakım veren ebeveyn rolünde oldukları, babaların ise daha mesafeli ve eleştirel davranarak otoriteyi sağlayan ebeveyn rolünde oldukları belirtilmektedir (Cassano ve ark., 2007; Goldscheider, 1997). Paquette (2004)’e göre anneler ve babalar çocukların sosyoduygusal gelişimlerini farklı mekanizmalarla desteklemektedir. Anneler çocuğa şefkat, sıcaklık, stresli durumlarda rahatlık sağlama gibi rolleri üstlenerek bağlanma odaklı bir ilişki kurarken, babalar çocuklarla risk almayı, engelleri aşmayı teşvik edici tarzda aktivasyon odaklı bir ilişki kurmaktadır. Bu rollerle bağlantılı olarak çocuklar anneleriyle babalarına göre daha fazla iletişim kurabilir ve daha yakın ve destekleyici bir etkileşim içerisinde olabilirler (Mastrotheodoros ve ark., 2019). Toplumsal cinsiyet rollerine bağlı olarak annelerin çocuklara bakım verme, ilgi gösterme ve çocuğun iyilik halinden sorumlu olma rolleri babalara göre daha belirgin olabilmektedir (Lamb, 2010). Özetlenen bu farklılıklara bağlı olarak bazı meta-analitik bulgular annelik davranışlarının (Rothbaum ve Weisz, 1994) veya babalık davranışlarının (Hoeve ve ark., 2009; Jeynes, 2016) çocuğun uyumu üzerinde daha güçlü etkileri olabileceğini göstermektedir. Bu durumun

ebeveynliğin belirleyicileri açısından da farklılıklarla ilişkili olabileceği tartışılmaktadır. Annelerin stresli yaşantılar karşısında bakım, ilgi ve yakınlık rollerini daha istikrarlı biçimde sürdürme eğilimindeyken; babaların bu rollerden geri çekilmeye daha yatkın olabilecekleri belirtilmektedir (Cummings ve ark., 2010; Story ve Repetti, 2006). Bu gibi özelliklerle bağlantılı olarak babalık davranışlarının evlilik çatışması, ev ortamı kaosu gibi bağlamsal koşullardan daha fazla etkilenebildiğini gösteren kanıtlar mevcuttur (Krishnakumar ve Buehler, 2000; Pike ve ark., 2016).

“Benzer etkiler teması” başlığı içerisinde değerlendirilebilecek çalışmalarda, ebeveynlik davranışlarının toplumsal cinsiyet farklılıkları odağında değerlendirilmesi eleştirilmektedir (derleme için bkz. Fagan ve ark., 2014). Bu eleştirileri destekleyen araştırmalar başta Batı ülkeleri olmak üzere tüm dünyada annelerin ve babaların çocuk yetiştirmeye ilişkin yaptıkları aktivitelerin (Wang ve Bianchi, 2009), ayırdıkları zamanın (Gauthier ve ark., 2004), üstlendikleri rol ve sorumluluklarının (Bianchi ve ark., 2005) giderek benzeşme yönünde bir değişim trendinde olduğunu göstermektedir. Ayrıca meta-analiz araştırmaları, çocukların problem davranışları (Kuppens ve ark., 2013; Pinquart, 2017a, Pinquart, 2017b) ve olumlu sosyal davranışları (van der Storm ve ark., 2022) üzerinde annelik ve babalık davranışlarının benzer etkiler gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Mevcut tez araştırması kapsamında anne ve babaların işlevlerinin tamamen örtüştüğünü varsaymak kadar, bir ebeveynin diğerinden daha önemli olduğunu vurgulamanın da doğru olmadığı düşünülmektedir. Annelik ve babalığın tamamen farklı yapılar olduğu bakış açısı, iki ebeveynin aile içerisinde benzer işlevleri olduğu gerçeğini dışarda bırakabilir. Annelik ve babalığın tamamen benzer yapılar olduğu bakış açısı ise tüm sonuçları kümülatif olarak değerlendirme sonucunda çeşitli durum ve bağlamlara özgü örüntüleri gözden kaçırmaya yol açabilir. İncelenen gelişimsel değişkenlere, ilişkilerin incelendiği zamana ve kültür bağlamına bağlı olarak annelik ve babalığın benzer veya özgün etkilerinden hangisinin daha geçerli olduğunun değişkenlik gösterebileceği düşünülmektedir.

Bu noktada tez araştırmasının temel aldığı bakış açısı, Aile Sistemleri Kuramı’nın önerdiği gibi ailedeki iki farklı aktör olan annelerin ve babaların davranışlarını birlikte incelemenin gerekli ve önemli olduğudur. Tüm bu bilgiler, psikolojik kontrolün belirleyicilerinin ve gelişimsel sonuçlarının anne ve babalar için ortak ve farklı örüntüleri birlikte sergileyebileceğini göstermektedir. Bu nedenle Çalışma 1 ve Çalışma 2 kapsamında analiz edilen modeller anneler ve babalar için sınanmıştır. Çalışmaya özgü beklenen ilişkiler ve detaylar ise ilgili çalışmalar içerisinde yer almaktadır.

1.3 MEVCUT ARAŞTIRMA VE ARAŞTIRMA MODELLERİ

Psikolojik kontrolü derinlemesine inceleme amacıyla planlanan tez araştırmasında bu ebeveynlik uygulamasının iki yönü, belirleyicileri ve gelişimsel sonuçları iki çalışma kapsamında model önerileriyle incelenmiştir. Çalışma 1’de anne ve babadan algılanan psikolojik kontrolün belirleyicilerinin incelendiği bir model oluşturulmuştur. Bu modelde psikolojik kontrolle bağlantılı olabilecek ebeveyn, ergen ve aile özellikleri birlikte ele alınmıştır. Model anne ve babalar için ayrı ayrı test edilerek belirleyicilerde farklı ve ortak örüntüler değerlendirilebilmiştir. Çalışma 2’de psikolojik kontrolün problem davranışlarla ilişkilerinin iki kardeşle incelendiği bir model oluşturulmuştur. Böylece psikolojik kontrolün gelişimsel sonuçlarının aileden aileye ve aile içerisinde kardeşler arasında nasıl değiştiği hakkında eş zamanlı bilgi edinilmiştir. Ek olarak bu çalışmanın modeline aile özellikleri de eklenerek ele alınan ilişkiler aile bağlamı içerisinde değerlendirilmiştir. Bu çalışmada da araştırma modeli anne ve babalar için ayrı ayrı test edilerek gelişimsel sonuçlarda farklı ve ortak örüntüler analiz edilebilmiştir.

Araştırma modelleri farklı kuramsal perspektiflerin sentezlenmesiyle oluşturulmuş ve çok düzeyli modelleme yöntemiyle analiz edilmiştir. Bu bölümü takip eden ilk başlıkta modeller oluşturulurken yararlanılan kuramsal yaklaşımlardan bahsedilmiş, daha sonraki başlıkta ise çok düzeyli modellemenin araştırma için öneminden bahsedilmiştir.

1.4 KURAMSAL ARKA PLAN

Araştırma kapsamında geliştirilen modeller, üç kuramsal yaklaşımdan yararlanılarak geliştirilmiştir. Bu bölümde ilgili kuramların temel önermeleri ve çalışmalarda hangi yönleriyle kullanıldığı yer almaktadır.

1.4.1 Aile Sistemleri Kuramı

Aile Sistemleri Kuramı’nda aile, birbirine bağlı ilişkiler ağından oluşan sosyal bir sistem olarak tanımlanmaktadır (Bowen, 1978; Cox ve Paley, 2003; Minuchin, 1974). Bu ilişki ağı ailenin kendi içindeki alt sistemlerden ve sosyal bağlamındaki özelliklerden oluşan bir etkileşim sürecini ifade etmektedir. Kuramdaki alt sistem tanımlamasına göre, her aile üyesi bir alt sistemdir ve üyelerin kombinasyonu ikili (baba-çocuk) ve üçlü alt sistemler (anneanne-anne-çocuk) oluşmaktadır. Ailedeki ana alt sistemlerin ise eş, ebeveyn ve kardeş alt sistemleri olduğu belirtilmektedir (Minuchin, 1974). Birbiriyle etkileşim içerisindeki alt sistemler ve sosyal bağlam özellikleri, aile üyelerinin deneyimlerini etkileme potansiyeline sahiptir. Bu önermeler doğrultusunda mevcut araştırmada alt sistemlerin ve aile özelliklerinin temsilini mümkün olduğunca arttırmak

amaçlanmıştır. Ebeveyn alt sistemini temsilen anne ve babalar ayrı ayrı incelenmiştir. Ek olarak araştırma modellerinde, anne ve baba alt sistemlerinin özellikleri hakkında bilgi verebilecek bireysel bazı özellikler (mükemmeliyetçilik, psikolojik iyi oluş) yer almaktadır. Ebeveyn-çocuk alt sistemi, psikolojik kontrol bağlamında incelenmiştir. Bu bakış açısıyla psikolojik kontrol anneye veya babaya özgü bir olgu olarak değerlendirilmemektedir. Aile sisteminde psikolojik kontrolün ortaya çıkabilmesi için bir özneye, diğer bir deyişle çocuk alt sistemine ihtiyaç vardır. Ebeveyn çocuğa psikolojik kontrol uygularken, çocuk da kendi özellikleriyle ebeveynin var olan davranışlarını düzenlemektedir. Bu süreçler hakkında daha fazla bilgi edinebilmek için tez araştırmasında ergen uyumunun psikolojik kontrol üzerindeki yordayıcı rolü (Çalışma 1) ve psikolojik kontrolün ergen uyumu üzerindeki yordayıcı rolü (Çalışma 2) incelenerek ebeveyn den çocuğa, çocuktan ebeveyne ilişkiler iki farklı çalışmada değerlendirilebilmiştir. Kardeşleri aile sistemi içerisinde temsil etmek amacıyla ise tek çocukla değil iki kardeşle çalışılmış ve kardeş alt sistemi modele entegre edilmiştir. Böylece ailedeki kardeşlerin uyum düzeylerini daha doğru yansıtan değişkenler oluşturmak ve psikolojik kontrolün kardeşlere özgü düzeyini incelemek mümkün olmuştur. Ek olarak kardeş alt sistemi için önemli bir değişken olan doğum sırası araştırma modellerinde yer almaktadır. Araştırma modellerinde eş ilişkileri alt sistemi hakkında bilgi verebilecek evlilik çatışması değişkeni; ailenin özellikleri hakkında bilgi verebilecek ev ortamı kaosu ve gelir düzeyi değişkenleri yer almaktadır.

Alt sistemler, aralarında bulunan sınırlar sayesinde varlığını sürdürür. Sınırlar alt sistemler arasındaki ilişkileri düzenleyen duygusal bariyerlerdir (Minuchin, 1974). Sınırları iyi tanımlanmış, net ve değişimlere uyum sağlayabilecek esneklikte olan ailelerin sağlıklı işlev gösterdiği belirtilmiştir (Kerig, 2016; Minuchin, 1974). Minuchin (1974) geçiş dönemlerinde alt sistemler arasındaki sınırların değişip dönüştüğü bir uyum sürecine dikkat çekerek kurama gelişimsel bir bakış açısı getirmiştir. Çocukluktan ergenliğe geçiş dönemi, ebeveyn-çocuk arasındaki ilişkilerin yakınlık ve güç dengesi açısından değiştiği bir uyum sürecidir (Smetana, 2011). Çocukluk döneminde duygusal olarak daha bağlı ve hiyerarşik yapıdaki ilişkiler, ergenlik döneminde daha özerk ve eşitlikçi olma yönünde değişmektedir. Aile sisteminin işlevselliğini sürdürebilmesi için bu değişikliklere uyum sağlaması gerekmektedir (Minuchin, 1974). Uyumun göstergelerinden biri, ebeveynlik davranışlarının sürece uyarlanması olabilir. Bu noktada psikolojik kontrolün aile sisteminin ergenliğe uyumunu zorlaştıran bir ebeveynlik uygulaması olduğu söylenebilir. Bu ebeveynliğin yaygın örneklerini oluşturan ergenin özerkliğini kısıtlama, ergenle ilişkisinde hiyerarşiyi ve ebeveynin gücünü ön plana koyma, müdahaleci yaklaşımlarla ergenle arasındaki sınırları görmezden gelme gibi davranışlar, bu dönemdeki değişimlerin doğasıyla uyumsuzdur. Bu bakış açısıyla psikolojik kontrolün sadece ergen düzeyinde değil, aile sistemi düzeyindeki uyumu ve işlevselliği bozucu bir uygulama olduğu öne sürülebilir. Ergenlik

dönemine özgü aile sistemini daha iyi anlayabilmek için de psikolojik kontrol Aile Sistemleri Kuramı'ndan yararlanılarak incelenmiştir.

1.4.2 Davranış Genetiği Perspektifi

Aynı ailede yetişen kardeşlerden bazıları birbirinden neden bu kadar farklıdır? Günlük hayatta pek çok insanın merak konusu olan bu olgu, Plomin ve Daniels (1987) öncülüğünde yürütülen davranış genetiği araştırmalarında bilimsel cevabı aranan soruların başında gelmektedir. Bu alanda yürütülen kardeş ve ikiz çalışmaları, kardeşlerin paylaştıkları genetik miras ve ortak aile deneyimine rağmen pek çok açıdan birbirlerinden oldukça farklı geliştiklerini ortaya koymaktadır (derleme için bkz. Plomin, 2011; Turkheimer ve Waldron, 2000). Bu bulgular doğrultusunda araştırmacılar kardeşlerin gelişiminin nasıl farklılaştığını sistematik olarak inceleyebilmek amacıyla gelişim üzerindeki çevresel etmenleri iki başlıkta incelemektedir (Plomin 2011; Plomin ve Daniels, 1987): paylaşılan çevre (shared environment) ve paylaşılmayan çevre (non-shared environment). Paylaşılan çevre, kardeşlerin gelişim sürecinde ortak bir bağlam işlevi gören aile ve ebeveyn özelliklerini (örn. ebeveynlerin eğitim düzeyi), aile içerisindeki deneyimleri (örn. kardeşlerin evlilik çatışmasının yoğun olduğu bir ailede büyümesi) ve ailenin dışında paylaşılan sosyal ortamları (örn. kardeşlerin aynı mahallede büyümesi) kapsamaktadır (Plomin ve Daniels, 1987). Paylaşılmayan çevre ise kardeşlerin gelişimlerinin birbirinden farklılaşmasıyla ilişkili faktörler olarak tanımlanmaktadır. Araştırmacılar bu faktörleri sistematik ve sistematik olmayan faktörler olarak ikiye ayırmaktadır (Plomin ve Daniels, 1987). Kazalar, travmalar, hastalıklar gibi yaşam olayları sistematik olmayan paylaşılmayan çevre özellikleridir. Kardeşlerden birinin gelişimi, bu tür olayları deneyimlemesi sonucunda farklılaşabilmektedir. Sistematik özellikler ise dört başlık altında incelenmektedir (Plomin ve ark., 2001; Plomin ve Daniels, 1987): **(1) Çocuğun özellikleri** başlığı altında, doğum sırası, cinsiyet, kişilik özellikleri gibi faktörler yer almaktadır. Çocuğun özellikleri, ortak bir yaşantının (örn. anne babanın boşanması) ailedeki kardeşler tarafından farklı deneyimlenmesinde rol oynayarak gelişimi farklılaştırabilir. **(2) Ebeveyn-çocuk arasındaki ilişkiler** başlığında, ebeveyn farklı davranımı (parental differential treatment) yer almaktadır. Bu kavram anne babaların bir çocuğa diğer(ler)inden daha olumlu veya daha olumsuz davranması; kardeşler arası eşit olmayan bir yaklaşım sergilemesi olarak tanımlanmaktadır (Plomin, 1987). Anne babaların davranımlarının kardeşler arasında farklılaşmasının gelişim sürecini farklılaştırabileceği gösterilmektedir (Jenkins ve ark., 2003; Stocker ve ark., 1990). **(3) Kardeşler arası etkileşim başlığında**, bir kardeşin diğer kardeşin gelişimi üzerindeki biricik/eşsiz (unique) rolü tanımlanmaktadır. **(4) Aile dışı sosyal ilişkiler** başlığında ise kardeşlerin arkadaş çevresi, okul yaşantısı, hobi ve aktiviteler gibi yaşantıları aracılığıyla gelişimin farklılaştırma potansiyeline işaret edilmektedir. Araştırmacılar Plomin'in bu kapsamlı

kavramsallaştırmasından yararlanarak gelişimsel süreçlerde iki temel etki kaynağı incelemektedirler: (1) kardeşlerin gelişimini ortak olarak etkileyen ve onları diğer ailelerdeki çocuklardan farklılaştıran aile bağlamı özellikleri (“between-family effects” veya “family wide effects”). Mevcut araştırmada bu kavramın Türkçe karşılığı olarak “bağlamsal özellikler” kavramı kullanılmıştır. (2) Aile içerisindeki kardeşlerin gelişimlerini farklılaştıran çocuğa özgü özellikler (“within-family effects” veya “child-specific effects”). Bu kavramın Türkçe karşılığı olarak da “bireysel özellikler” kavramı kullanılmıştır.

Tez araştırmasının kurgulanma aşamasında davranış genetiği alanındaki bulgular doğrultusunda her aileden iki kardeşin katılımı planlanmıştır. Plomin’in kavramsallaştırmasından yararlanarak araştırma modellerindeki değişkenler, iki düzeyde ayrıştırılmıştır. Çalışma 1’de psikolojik kontrolün belirleyicileri bireysel ve bağlamsal düzeye ayrıştırılarak incelenmiştir. Çalışma 2’de ise psikolojik kontrol davranışının bireysel düzeyi (çocuğa özgü düzey) ve bağlamsal düzeyi (ailedeki genel düzey) ayrıştırılarak ergen uyumuyla ilişkileri incelenmiştir.

1.4.3 Ebeveynliğin Belirleyicileri Modeli

Belsky (1984), Ebeveynliğin Belirleyicileri modelinde ebeveynliği pek çok farklı kaynağın etkileşimiyle şekillenen çok yönlü bir olgu olarak tanımlamaktadır. Bu çerçevede ebeveynliği etkileyebilecek üç kaynak tanımlamaktadır; ebeveynlerin psikolojik kaynakları, çocuğun özellikleri ve bağlamsal kaynaklar. Anne babaların gelişimsel tarihçeleri, kişilik özellikleri, iyilik halleri gibi faktörler ebeveynlerin psikolojik kaynaklarını; çocuğun mizacı, yeterlik ve becerileri, uyum düzeyi gibi faktörler çocuğun özelliklerini; anne babaların çalışma hayatı, evlilik ilişkileri, sosyal ilişkileri gibi faktörler ise bağlamsal kaynakları oluşturmaktadır. Kurama göre ebeveynlerin psikolojik kaynakları ve çocuk özellikleri ebeveynliği doğrudan etkilemektedir. Bağlamsal kaynaklar ise ebeveynliği hem doğrudan hem de dolaylı olarak etkileyebilmektedir. Buna göre bağlamsal kaynaklar öncelikle ebeveynlerin psikolojik kaynaklarını etkileme yoluyla ebeveynlikle dolaylı biçimde ilişkilenebilir. Belsky modeldeki üç kaynağın ebeveynliği eşit biçimde etkilemediğini, önem sırasının ebeveynlerin psikolojik kaynakları, bağlamsal kaynaklar ve çocuk özellikleri şeklinde olduğunu vurgulamaktadır. Belsky’nin modeli anne babaların neden mevcut ebeveynlik davranışlarını sergilediğine yönelik çalışmaları toparlayan ve bütünleştiren genel bir kavramsal çerçeve işlevi görmektedir. Bu yaklaşım psikolojik kontrolün belirleyicilerinin incelendiği Çalışma 1’de kullanılmıştır.

Bu bölümde özetlenen üç kuramsal perspektif sentezlenerek araştırma modelleri oluşturulmuştur. Çalışma 1’de Belsky’nin modelinde önerdiği üç kaynağı bütünsel olarak temsil edecek bir araştırma modeli geliştirilmiştir. Bu modelde Plomin’in kavramsallaştırmasından yararlanarak

psikolojik kontrolün belirleyicileri bireysel (ergen özellikleri) ve bağlamsal düzeye (ebeveyn ve aile özellikleri) ayrıştırılarak incelenmiştir. Çalışma 1’de yer alan bireysel değişkenler; doğum sırası, içe yönelim problemleri, dışa yönelim problemleri ve akademik işlevselliktir. Bağlamsal değişkenler ise anne ve babanın mükemmeliyetçiliği, psikolojik iyi oluşu, evlilik çatışması ve ev ortamı kaosudur.

Çalışma 2’de Plomin’in kavramsallaştırması ile Aile Sistemleri Kuramı’nın önermeleri sentezlenerek psikolojik kontrolün problem davranışlarla ilişkilerinin iki kardeşte incelendiği bir araştırma modeli oluşturulmuştur. Araştırma modelinde psikolojik kontrolün bireysel ve bağlamsal düzeylerinin problem davranışlarla ilişkileri, ergen ve aile bağlamı özellikleriyle birlikte incelenmiştir. Çalışma 2’de yer alan bireysel değişkenler; farklılaşan psikolojik kontrol (differential psychological control), doğum sırası ve cinsiyettir. Bağlamsal değişkenler ise genel psikolojik kontrol (ambient psychological control), anne ve babanın psikolojik iyi oluşu, ailenin gelir düzeyi ve ev ortamı kaosudur.

1.5 ÇOK DÜZEYLİ MODELLEME ANALİZİ

1.5.1 Çok Düzeyli Analizin Araştırma İçin Önemi

Tez çalışması kapsamında oluşturulan araştırma modellerini test edebilmek amacıyla çok düzeyli analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemin araştırmanın temelini oluşturan Aile Sistemleri Yaklaşımı’nda belirtilen kümelenmiş (nested) aile yapısı için en uygun istatistiksel analiz yöntemlerinden biri olduğu belirtilmektedir. (Bickel, 2007, Hox, 2002; Jenkins ve ark., 2009).

Çok düzeyli analiz, regresyon temelli bir analiz yöntemidir. Ancak standart regresyon analizinden farklı olarak, kümelenmiş verilerin yapısıyla uyumlu olan esnek bir regresyon çerçevesi sağlamaktadır (Bickel, 2007). Standart istatistiksel testler genelde gözlemlerin bağımsız olması varsayımından yola çıkarlar. Birden fazla düzey içeren verilerde, bu varsayım bozulur çünkü gruplar içindeki parçalar birbirinden bağımsız olmayabilir (Minuchin, 1985). Kümelenmiş veri tanımlamasında, birey ve bağlam arasındaki bu bağlantılar göz önünde bulundurulmaktadır. Buna göre birey ve içinde bulunduğu bağlam, hiyerarşik bir yapının farklı ancak birbiriyle ilişkili düzeyleri olarak kavramsallaştırılmaktadır (Bickel, 2007, Hox, 2002). Bu kavramsallaştırmaya uygun olarak çok düzeyli analiz yöntemi; (1) birey ve bağlam düzeylerindeki varyansı istatistiksel olarak ayırtırmayı, (2) bu düzeylerdeki değişkenleri eş zamanlı olarak (simultaneously) analiz etmeyi, (3) düzeyler arasındaki etkileşimleri incelemeyi sağlamaktadır (Hox, 2002; Raudenbush ve Bryk, 2002; Roux, 2002).

Kümelenmiş veri yapılarında çok düzeyli analiz yöntemi yerine diğer standart yöntemler kullanıldığında istatistiksel bilgi ve güç kaybı olabileceği belirtilmektedir (Hox, 2002). Standart yöntemlerde, kümelenmiş veri yapısındaki farklı düzeyler tek bir düzeye indirgenerek incelenmektedir. Bu durum grup içindeki bireye dair verilerin kaybolmasına, zayıf tahminlere ve atomistik yanlış olasılığının artmasına (atomistic fallacy) neden olabilmektedir (Hox, 2002). Atomistik yanlış kavramı (Alker, 1969) kısaca bir araştırmada sadece bireysel düzeyde veri toplayıp bağlamsal düzeyde çıkarımlarda bulunmak olarak tanımlanabilir. Bu yanlışın gelişim psikolojisi alanındaki en yaygın örneklerinden biri, ailede tek çocukta elde edilen verilerle diğer kardeşler ve aile üyeleri için çıkarımlarda bulunmaktır. Çok düzeyli analiz yönteminde düzeylerin ayrıştırılarak analiz edilmesiyle atomistik yanlış olasılığı azalmaktadır. Ek olarak standart yöntemlerde düzeyler arasındaki ilişkiler istatistiksel olarak kontrol edilmediğinden, örnekleme anlamlı bulunan ilişkilerin gerçekte olmama olasılığı, diğer bir deyişle 1. Tip hata oranı artmaktadır. Çok düzeyli analiz yönteminde ise birey düzeyindeki değişkenler istatistiksel olarak kontrol edildikten sonra bağlam düzeyindeki değişkenlerin yordayıcı rolü (veya tam tersi) incelenebildiğinden 1. Tip hata oranı azalmakta, daha güçlü ve nitelikli istatistiksel bilgi elde edilmektedir.

Psikoloji araştırmalarında gelişimsel süreçleri aile bağlamı içerisinde incelemenin önemi kuramsal olarak uzun yıllardır vurgulanmaktadır. Bu türden incelemeleri yapabilmek için gereken istatistiksel birikimin ise son yıllarda oluştuğu belirtilmektedir (Teachman ve Crowder, 2002). Çok düzeyli analizler, aile araştırmalarında bu türden incelemeleri yapabilmek için gerekli yöntemsel çerçeveyi sunarak araştırmacılara oldukça verimli bir çalışma alanı sağlamaktadır.

1.5.2 Çok Düzeyli Analizde Temel Kavramlar

Araştırmada ergenleri aile bağlamı içerisinde incelemeye olanak sağlayan çok düzeyli analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu analizin nihai modeline birbiri içine kümelenmiş (nested) üç model (Model 1, Model 2, Model 3) test edilerek ulaşılmıştır. Kümelenmiş modellerde, bir model diğerinin tüm parametrelerini ve en az bir ek parametreyi içerecek şekilde iç içe geçmiş yapıdadır (Bickel, 2007; Raudenbush ve Bryk, 2002). Diğer bir deyişle, bir model diğerinin alt modelidir. Buna göre araştırmada ilk adımda sonuç değişken tanımlanmış (Model 1); ikinci adımda sonuç değişkene ek olarak birey ve bağlam düzeyindeki yordayıcı değişkenler tanımlanmış (Model 2); üçüncü adımda ise yordayıcı değişkenlere ek olarak düzeyler arası etkileşimler tanımlanmıştır (Model 3). Her adımda modele tanımlanan parametrelerin anlamlı bir varyans açıklayıp açıklaymadığı modeller arası yapılan istatistiksel karşılaştırmalarla belirlenmektedir (Hox, 2002). Bu yolla veriyle en iyi istatistiksel uyuma sahip nihai modele karar verilmektedir.

Daha detaylı olarak belirtmek gerekirse, yapılan analizlerde birinci adımda Model 1 (null model) test edilmiştir. Bu modelde sonuç değişkenindeki varyans, birey düzeyi (within-family variance) ve bağlam düzeyinde (between-family variance) bileşenlerine ayrıştırılmaktadır. Bu ayrıştırma işlemi sonucunda sınıf-içi korelasyon katsayısı (intra-class correlation, ICC) elde edilmektedir. Sınıf-içi korelasyon katsayısı temel olarak, aynı bağlam içerisinde seçkisiz olarak iki kişinin sonuç değişkeni açısından ne ölçüde benzediklerini temsil eden bir istatistiksel değerdir. Sınıf-içi korelasyon katsayısı 0 ile 1 arasında bir değer almaktadır. Katsayının 0 olması sonuç değişkenindeki varyansın tamamının birey düzeyindeki değişkenler tarafından açıklandığını; 1 olması ise bağlam düzeyindeki değişkenler tarafından açıklandığını göstermektedir (Hox, 2002). Sınıf-içi korelasyon katsayısının 0 ile 1 arasında bir değer alması ise varyansın düzeyler arasında ayrıştığını; dolayısıyla çok düzeyli modelleme analizinin yapılmasının uygun olduğunu göstermektedir. Sonuç değişkenindeki varyans bileşenlerine ayrıştırıldıktan sonraki adımda modele yordayıcı değişkenler eklenmiştir. Model 2’de birey ve bağlam düzeyindeki değişkenlerin yordayıcı rolü eş zamanlı olarak incelenmektedir. Bu eş zamanlı inceleme sırasında birey düzeyindeki değişkenlerin yordayıcı rolü hesaplanırken, bağlam düzeyindeki değişkenler (veya bağlam hesaplanırken, birey düzeyi) istatistiksel olarak kontrol edilmektedir. Çok düzeyli analizlerde birey içinde bulunduğu bağlamla etkileşim içerisinde tanımlandığından, Model 2’de bu etkileşimler istatistiksel olarak kontrol edilmektedir. Böylece değişkenlerin yordayıcı rolü daha doğru ve hassas olarak analiz edilebilmektedir. Yordayıcı değişkenler incelendikten sonraki adımda ise modele düzeyler arası etkileşimler eklenmiştir. Model 3’te birey ve bağlam düzeyleri arasındaki etkileşimler, diğer bir deyişle çapraz düzey etkileşimler hesaplanmaktadır. Elde edilen etkileşim terimi, birey düzeyindeki değişkenler ile sonuç değişkeni arasındaki ilişkinin, bağlam düzeyindeki değişkenler tarafından düzenlenip düzenlenmediğini inceleme olanağı sağlamaktadır. Bu model, bireyin içinde bulunduğu bağlamla etkileşimi hakkında bilgi sağlaması açısından oldukça önemli ve özgün nitelikte bir bilgi sağlamaktadır.

Çok düzeyli modelleme analizinde modeller arasında yapılan istatistiki karşılaştırmalar sonucunda veriyle uyumu en iyi ve en sade (parsimonius) model, nihai model olarak belirlenmektedir. Modellerin uyum düzeylerini karşılaştırmak için sapma istatistiği (deviance statistics) kullanılmaktadır (Hox, 2002). Bu yöntemde ideal model ile mevcut araştırma modeli arasındaki uzaklık, sapma değerini vermektedir. Kümelenmiş modellerde her adımda modele eklenen parametrelerin anlamlı bir ek varyans açıklayarak sapma değerini düşürmesi, diğer bir deyişle araştırma modelini iyileştirerek ideal modele yaklaştırması beklenmektedir. Modele eklenen parametre, sapma değerini anlamlı biçimde düşürmüyorsa sadelik ilkesi (principle of parsimony) çerçevesinde modelden çıkarılmaktadır. Modele eklenen parametrelerin sapma değerini ne ölçüde değiştirdiği olabilirlik oran testi (likelihood ratio tests) ile hesaplanmaktadır.

Bu testte iki modelin sapma değerleri arasındaki fark hesaplanmaktadır (örn. Sapma istatistiği $\text{Model 1} - \text{Sapma istatistiği}_{\text{Model 2}}$). Bu fark bir ki-kare dağılımına sahiptir. Bu dağılımın serbestlik derecesini iki modelin parametre sayıları arasındaki fark oluşturmaktadır (örn. Parametre sayısı $\text{Model 1} - \text{Parametre sayısı}_{\text{Model 2}}$). Buna göre daha düşük sapma istatistiklerine sahip modeller, daha yüksek sapma istatistiklerine sahip modellere göre veriye daha iyi uyumlu olarak kabul edilir (Hox, 2002). Çok düzeyli analiz yönteminde söz konusu model karşılaştırmaları her adımda yapılmakta ve sonuç olarak veriyle en iyi istatistiksel uyuma sahip nihai modele karar verilmektedir.

2. BÖLÜM: PSİKOLOJİK KONTROLÜN BELİRLEYİCİLERİ: ÇOK DÜZEYLİ BİR İNCELEME

2.1 GİRİŞ

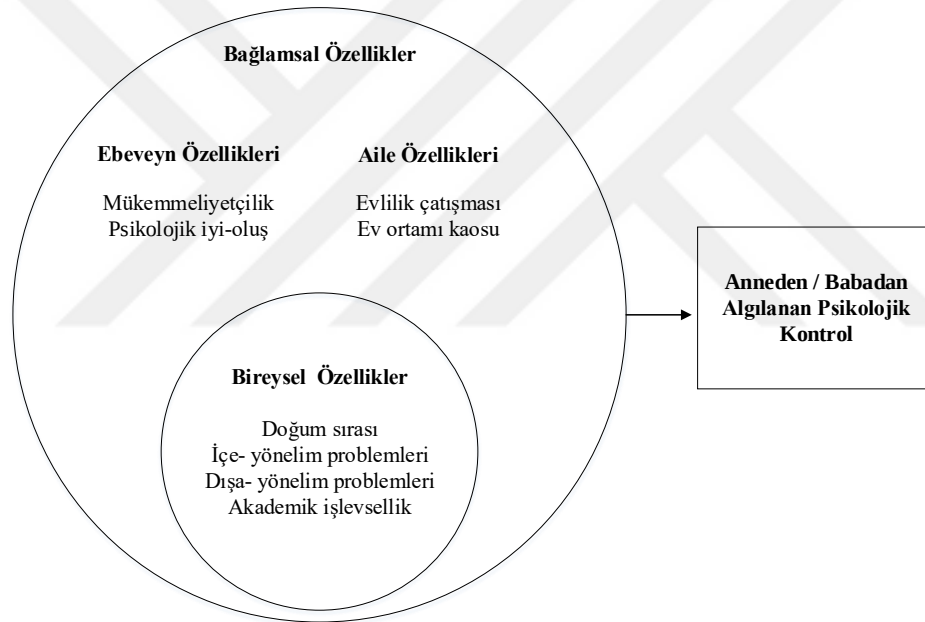
Ebeveynler çocuğun iç dünyasına, psikolojisine ve özerkliğine müdahale niteliğindeki psikolojik kontrol davranışlarını hangi koşullar altında sergilemektedirler? Anne babalara, çocuklara ve sosyal bağlama yönelik hangi özellikler bu tür davranışlara zemin hazırlıyor olabilir? Tez araştırması kapsamındaki ilk çalışma bu merak ve sorulardan yola çıkarak planlanmıştır. Çalışma 1'in temel amacı, kardeşlerin anne ve babalarından algıladıkları psikolojik kontrolün belirleyicilerini araştırmaktır.

Psikolojik kontrol kullanımıyla bağlantılı özellikleri ele alan araştırmaların çoğu Belsky'nin (1984) Ebeveynliğin Belirleyicileri Modeli'ni temel almaktadır. Ancak modelde önerilen üç alanı aynı araştırma içerisinde bütünsel bir perspektifle inceleyen oldukça az araştırma mevcuttur (örn. Laird, 2011; Pérez ve ark., 2021; Schluterman, 2007). Bunun önemli bir sınırlılık olduğu düşünüldüğünden araştırmada ebeveyn, çocuk ve aile özelliklerinin birlikte ele alındığı bir model önerisi geliştirilmiştir (bkz. Şekil 1). Konuyla ilgili bir diğer sınırlılık, babaların psikolojik kontrol davranışlarının belirleyicilerinin sadece birkaç araştırmada incelenmiş olmasıdır (örn. Aunola ve ark., 2017; Costa ve ark., 2019; Schluterman, 2007; Soenens ve ark., 2005). Mevcut araştırmada annelerle yürütülen araştırmaların sonuçlarını genişletmek amacıyla, psikolojik kontrolün belirleyicileri anne ve babalar için birlikte incelenmiştir. İki ebeveynin katılımıyla, psikolojik kontrolün belirleyicilerinin bir aileden diğerine ve aile içerisinde anne babalar arasında nasıl değiştiği eş zamanlı olarak değerlendirilebilmiştir.

Araştırmada psikolojik kontrolün belirleyicilerini incelemek amacıyla geliştirilen modelde, Belsky'nin modeli ve Aile Sistemleri Kuramı'na ek olarak Plomin'in kavramsallaştırmısından da yararlanılarak belirleyiciler bireysel özellikler ve bağlamsal özellikler olarak ayrıştırılmıştır. Bu özellikler daha önceki araştırma bulgularına dayanarak ve mevcut araştırmaya özgü yönler göz önünde bulundurularak seçilmiştir. Bireysel özellikler başlığında ergenin doğum sırası (büyük veya küçük kardeş olması), problem davranışları ve akademik işlevselliği yer almaktadır. Kardeşleri araştırma modelinde temsil etmeyi hedeflediğimiz için bireysel değişkenlerde ailedeki iki ergenden de ölçüm alınmıştır. Böylece davranış genetiği perspektifinin önerdiği gibi kardeşlerin gelişimlerinin farklılaşabilme potansiyeli göz önünde bulundurulmuş ve ailedeki ergenlerin uyum düzeyleri daha kapsayıcı şekilde ölçülebilmıştır. Bağlamsal özellikler ise aile ve ebeveynlerin özelliklerini kapsamaktadır. Bu iki başlıktaki özelliklerin kontrolcü davranışların sergilendiği ailelerdeki iklimi, diğer bir deyişle arka planı yansıtmaları hedeflenmiştir. Bu nedenle

başlıға aile sisteminin olabildiğince farklı yönleri hakkında bilgi verecek değişkenlerin dahil edilmesine özen gösterilmiştir. Bu bakış açısıyla anne ve baba arasındaki ilişki hakkında bilgi edinmek için evlilik çatışması değişkeni, ailenin yaşadığı evin fiziksel atmosferi hakkında bilgi edinmek için ev ortamı kaosu değişkeni, anne babaların kendi özellikleriyle çocuklara sağladıkları gelişimsel bağlam hakkında bilgi edinmek için de mükemmeliyetçi kişilik özelliği ve psikolojik iyi oluş değişkenleri modele dahil edilmiştir. Bağlamsal özelliklerde anne ve baba bildirimleri kullanılarak her iki ebeveynin belirleyicilere yönelik algıları değerlendirilmiştir. Bireysel özellikler ve psikolojik kontrol için ise ergen bildirimini kullanılmıştır. Değişkenler sabit kalmak koşuluyla model, anne ve babalar için ayrı ayrı analiz edilmiştir. Takip eden başlıklarda modelde yer alan değişkenlere ilişkin alanyazın özetlenmiştir.

Şekil 1. Psikolojik Kontrolün Belirleyicileri Modeli

2.1.1 Bireysel Özellikler

2.1.1.1 Doğum Sırası

Doğum sırası değişkeni ergenlerin yaşıyla birlikte aile içerisinde büyük kardeş (older siblings) veya küçük kardeş (younger siblings) olma deneyimini de kapsayan bir değişkendir. Doğum sırasının gelişim üzerinde rol oynayabileceğini ilk vurgulayan kuramcılardan Alfred Adler ailedeki her kardeşin ebeveynleriyle ilişkisinin ve büyüdüğü aile ortamının değişkenlik gösterebildiğini; bu nedenle doğum sırasının kişilik gelişimi başta olmak üzere bireyin gelişimini etkileyebilecek bir özellik olduğunu öne sürmektedir (Adler, 1928). Plomin öncülüğündeki

davranış genetiği araştırmacıları, doğum sırasını kardeşlerin gelişimlerinin birbirinden farklılaşmasıyla ilişkili bir paylaşılmayan çevre özelliği olarak tanımlamaktadır. Kardeş araştırmaları için önemli değişkenler arasında yer alan doğum sırası değişkeni psikolojik kontrolün belirleyicisi olarak, ulaşılabildiği kadarıyla, ilk defa bu araştırmada incelenmiştir.

Anne ve babaların çocuk yetiştirme sürecine ilişkin davranış ve düşünceleri, büyük ve küçük çocukların doğduğu dönemlerde değişkenlik gösterebilir. Kardeş araştırmaları, ailedeki büyük çocukların kardeşlerine göre ebeveynleriyle daha fazla çatıştıklarını (Whiteman ve ark., 2003), daha az sıcaklık davranışı deneyimlediklerini (Shanahan ve ark., 2007) göstermektedir. Araştırmacılar ebeveynlerin çocuklarını büyütürken kazandıkları deneyim ve yetkinliğin sonucunda küçük kardeşlere daha olumlu davranışlar sergileyebileceklerini öne sürmektedir. Ek olarak, ebeveynlerin büyük ve küçük çocuklarını yetiştirirken ergenlik dönemine ilişkin beklentilerinin de farklılaşabileceği belirtilmektedir. Buchanan ve arkadaşları (1990) tarafından yapılan araştırmada, ergenlik döneminde ebeveynliği daha önce deneyimlemiş olan anne babaların, ilk kez deneyimleyenlere göre, ergenlik hakkında daha olumlu bilişlere sahip oldukları gösterilmiştir. Sözü edilen bulgular küçük kardeşlerin ergenlik döneminde anne babaların “daha hazırlıklı” bir ebeveynlik süreci deneyimleyebileceğini ve psikolojik kontrol gibi olumsuz uygulamaları daha az kullanabileceğini düşündürmektedir. Bu düşünceyle, araştırmada kardeşlerin doğum sırası (büyük veya küçük kardeş olma) anne ve babadan algılanan psikolojik kontrolle ilişkili bir özellik olarak incelenmiştir. Doğum sırasının annelik ve babalık davranışlarıyla ilişkilerinde genel giriş bölümünde belirtilen benzer ve özgün etkiler temalarını destekleyebilecek bir bulguya ulaşamamıştır. Bu nedenle ilgili hipotez genel olarak oluşturulmuştur. Büyük kardeş olmanın anne ve babadan algılanan psikolojik kontroldeki artışı yordaması beklenmektedir.

2.1.1.2 Problem Davranışlar

Çocukluk ve ergenlik döneminde görülen problem davranışlar iki ana kategoride sınıflandırılmaktadır (Achenbach ve Edelbrock, 1978); içe yönelim problemleri (internalizing problem behaviors) ve dışa yönelim problemleri (externalizing problem behaviors). Bu sınıflamaya göre içe yönelim problemleri depresif duygudurum, kaygı, somatik şikayetler ve sosyal ilişkilerde izolasyon gibi durumlarla tanımlanırken; dışa yönelim problemleri saldırganlık, kural bozma ve suç işleme, hiperaktivite ve dürtüsellik gibi durumlarla tanımlanmaktadır. Mevcut araştırmada problem davranışlar bu kavramsallaştırma temelinde ele alınmıştır.

Bu değişkenler, pek çok araştırmada psikolojik kontrolün ilişkili olduğu sonuç değişkenler olarak ele alınmaktadır. Ancak sosyalleşme sürecinin tek yönlü olmadığı, çocuğun ve ebeveynin süreç

boyunca karşılıklı etkileşim içerisinde olarak birbirlerini etkileyebileceklerini öneren etkileşimsel modeller doğrultusunda (transactional models; Bell, 1968, 1979; Sameroff, 1975), söz konusu ergen özelliklerinin kontrolcü ebeveyn davranışlarına zemin hazırlayabilecek belirleyici değişkenler olarak da incelenmesi mümkündür. Bu bakış açısıyla boylamsal araştırmalar, ergenlerin içe yönelim problemlerinin (Albrecht ve ark., 2007; Loukas, 2009) ve dışa yönelim problemlerinin (Burke ve ark., 2008; Ma ve Bellmore, 2012; Pettit ve ark., 2001) psikolojik kontrol uygulamalarını yordadığı ortaya koymaktadır. Alanyazındaki enlemesine kesitsel araştırmalarda ise halen ağırlıklı olarak ebeveynden çocuğa tek yönlü ilişkilerin incelendiği, çocuk özelliklerinin test edilen gelişimsel modellere yeterince dahil edilmediği göze çarpmaktadır. Bunun önemli bir sınırlılık olduğu düşüncesiyle, etkileşimsel modellerin önermelerini uygulayarak ergenlerin problem davranışları araştırma modeline psikolojik kontrolün belirleyicisi olarak dahil edilmiştir.

Ergenlerin içe yönelim ve dışa yönelim problemlerinin psikolojik kontrol üzerindeki yordayıcı rolünü anneler ve babalarda birlikte inceleyen çalışmalar az sayıdadır. Ulaşılabildiği kadarıyla tamamı boylamsal olarak yürütülen bu çalışmalardan elde edilen bulgular ilişkilerin varsayıldığından daha karmaşık olduğunu göstermektedir. Alanyazında içe yönelim ve dışa yönelim problemlerinin psikolojik kontrol üzerindeki yordayıcı rolüne ilişkin kanıtlar benzer ve özgün etkiler temalarının ikisini de desteklemektedir. Dışa yönelim problemlerinde özgün etkiler temasını destekleyen araştırma sonuçlarına göre, ergenlerin dışa yönelim problemleri (Schluterman, 2007) ve fiziksel saldırganlık düzeyleri (Xu, 2021) sadece babanın psikolojik kontrolünü boylamsal olarak yordamaktadır. Bu bulgular dışa yönelim problemlerinin doğasıyla ve babalık rolleriyle açıklanabilir. Ergenlerin saldırgan, kurallara karşı gelen, asi davranışları toplumsal normlarla uyumsuzdur. Babalar ailedeki disiplini sağlayıcı rolleri dolayısıyla, ergenlerin norm dışı davranışlarını etkili biçimde azaltmak konusunda daha fazla sorumluluk hissedebilirler. Bunu başarabilmek için annelere göre daha fazla baskıcı ve manipülatif stratejilere başvurma ihtiyacı hissedebilirler (Scharf ve Goldner, 2018). Benzer etkiler temasını destekleyen araştırmalara göre, ergenlerin fiziksel saldırganlıkları (Albrecht ve ark., 2007), annelerin ve babaların psikolojik kontrol uygulamalarını yordamaktadır. Ergenlerin saldırgan davranışlarının aile sisteminde yarattığı stres, anne ve babalar için benzer işlev göstererek müdahaleci ve baskıcı ebeveynliğe yöneltebilir. Ek olarak psikolojik kontrol uygulamalarında önemli bir partner etkisi olduğunu, anne ve babaların boylamsal olarak birbirlerinin uyguladığı psikolojik kontrol düzeyini arttırdığını ortaya koyan araştırma sonuçları (Basili ve ark., 2021), benzer etkiler temasına ilişkin önermeleri destekleyebilir.

Ergenlerin duygusal problemlerinde benzer etkiler temasını destekleyen araştırma bulguları, ergenlerin duygu düzenleme becerilerinin (Van Lissa ve ark., 2019) ve içe yönelim problemlerinin (Albrecht ve ark., 2007; Ma ve Belmore, 2012) anne ve babaların psikolojik kontrolünü boylamsal olarak yordadığını ortaya koymaktadır. İçe yönelim sorunları olan ergenler endişeli ve/veya mutsuz hissetme, stresle bağlantılı fiziksel yakınmalar yaşama, sosyal ilişkilerde içe dönük olma gibi belirtiler gösterebilirler. Bu nitelikteki sorunlar ebeveynlere ergenin henüz aileden özerkleşmeye hazır olmadığı mesajını veriyor olabilir. Anne babalar bu durumda özerklik sağlamak yerine ergenleri desteklemek için koruyup kollayıcı davranışları arttırabilirler Bu örüntü zaman içerisinde ergen ve ebeveyn arasındaki sınırların birbirine karıştığı, bağımlı ve müdahaleci bir ilişki yapısına dönüşerek psikolojik kontrolün artmasıyla sonuçlanabilir. İlginç bir başka bulguya göre ise, ergenlerin içe yönelim problemleri her iki ebeveynin de psikolojik kontrolünü anlamlı olarak yordamamaktadır (Schluterma, 2007). Araştırmacı bu beklenmedik bulgunun annelik ve babalık davranışlarının eş zamanlı incelendiği analiz yönteminden veya içe yönelim problemleri değişkeni için kullandıkları iki maddelik ölçümden kaynaklanabileceğini belirtmektedir. Ma ve Belmore'un (2012) yürüttüğü bir araştırmada ise hem özgün hem benzer etki temalarına ilişkin kanıtlar bulunmuştur. Ergenlerin akran zorbalığına maruz kalma düzeyleri sadece annelerin psikolojik kontrolünü boylamsal olarak yordamaktayken içe yönelim problemleri iki ebeveynin de kontrolünü yordamaktadır. Araştırmacılar zorbalığa maruz kalma yaşantısıyla ilgili bulguların, annelerin babalara göre okuldaki arkadaşlık deneyimleri hakkında daha fazla bilgi ve farkındalık sahibi olmasından kaynaklanabileceğini belirtmektedir (Ma ve Belmore, 2012). İçe yönelim problemlerinin ise daha tutarlı ve aile içerisinde daha gözlemlenebilir nitelikte olması sebebiyle iki ebeveynin de kontrolüyle ilişkili bulunmuş olabileceği ifade edilmektedir. Bu bilgiler ergen özellikleri ile anne ve babanın psikolojik kontrolü arasındaki ilişkilerin duygusal problemin ne olduğuna bağlı olarak değişebileceğini göstermektedir. Bir diğer boylamsal araştırmada ergenlerin yüksek düzeyde sosyal kaygı rapor ettikleri dönemleri takip eden ölçüm zamanlarında annenin uyguladığı psikolojik kontrolün azaldığı, özerklik desteğinin ise arttığı saptanmıştır (Nelemans ve ark., 2020). Bu araştırma sadece anne-ergen çiftleriyle yürütülmüş olsa da tartışılan konu için önemli bir sonuç içermektedir. Davranış sorunlarına göre toplumsal normları ve sosyal ilişkileri daha az tehdit eden duygusal sorunlar karşısında bazı anneler destekleyici davranışlara da yönelebilmektedirler.

Özetlenen bulgular, Çalışma 1 kapsamında ele alınacak ilişkilerde; (1) anne ve babanın aile sistemindeki rollerini, (2) içe yönelim ve dışa yönelim problemlerinin doğasının ve sosyal anlamının ayrışabildiğini göz önünde bulundurmak gerektiğini göstermektedir. Bulgular birlikte değerlendirildiğinde, ergenlerin içe yönelim ve dışa yönelim problemlerinin her iki ebeveynin de psikolojik kontrolünü arttırabildiği; dışa yönelim problemleri için babalarda, içe yönelim

problemleri için ise annelerde daha spesifik ilişkiler elde edildiği söylenebilir. Varılan bu sonuç doğrultusunda araştırmanın hipotezleri benzer ve özgün etkileri kapsayacak biçimde geliştirilmiştir. Buna göre ergenlerin dışa yönelim problemleri arttıkça anneden ve babadan algılanan psikolojik kontrolün artması; bu ilişkilerin annelere göre babalar için daha güçlü olması beklenmektedir (etki büyüklüğü bakımından). Ergenlerin içe yönelim problemleri arttıkça anneden ve babadan algılanan psikolojik kontrolün artması; bu ilişkilerin babalara göre anneler için daha güçlü olması beklenmektedir.

2.1.1.3 Akademik İşlevsellik

Ergenlerin uyum düzeylerinin yanısıra akademik alandaki yeterlilik ve becerileri de ebeveynlerin psikolojik kontrol davranışlarına zemin hazırlayabilir (Grolnick, 2003). Araştırma kapsamında akademik işlevsellik değişkeni ergenin öğretmenleriyle iletişimini, kendini okula ait hissetme düzeyini ve akademik yeterlik algısını kapsayan çok boyutlu bir yapıyla ölçülmüştür. Çalışma 1'in modelinde problem davranışlar ve akademik işlevsellik değişkenlerinin yer almasıyla, ergen uyumunun olumlu ve olumsuz göstergelerinin psikolojik kontrolü yordama örüntüleri birlikte değerlendirilebilmiştir.

Alanyazında ergenlerin akademik özellikleri genellikle psikolojik kontrolün olumsuz etkilediği bir sonuç davranış olarak ele alınsa da (Aunola ve Nurmi, 2004; Barber ve ark., 1994; Bean ve ark., 2003), bazı bulgular bu özelliklerin psikolojik kontrol davranışlarına zemin hazırlayabileceğine ilişkin bir öngörü sağlamaktadır. Örneğin Pomerantz ve Eaton (2001) çocuğun akademik başarısının düşük olmasının annelerin endişe düzeyini artırarak kontrolcü ve müdahaleci ebeveyn davranışlarını yordadığını boylamsal olarak göstermiştir. Diğer araştırmalar üstün yetenekli ergenlerin akademik yeterliklerinin (Chang ve Qin, 2017) ve Çinli ergenlerin akademik işlevselliklerinin (Xu ve ark., 2020) ebeveynlerinden algıladıkları psikolojik kontrolü boylamsal olarak yordadığını göstermektedir. Araştırmacılara göre ergenlerin akademik alandaki yeterlilikleri, ebeveynlerin endişelerini azaltarak müdahaleci ve baskıcı davranışlara daha az başvurmalarıyla ilişkili olabilir (Pomerantz ve Eaton, 2001; Xu ve ark., 2020). Ulaşılabildiği kadarıyla akademik özelliklerin psikolojik kontrol üzerindeki yordayıcı rolünü anne ve babalarda birlikte inceleyen bir araştırma bulunmamaktadır. Bu nedenle ilgili hipotez genel olarak oluşturulmuştur. Ergenlerin akademik işlevselliği arttıkça anneden ve babadan algıladıkları psikolojik kontrolün azalacağı beklenmektedir

2.1.2 Bağlamsal Özellikler

2.1.2.1 Ebeveyn Özellikleri: Mükemmeliyetçilik ve Psikolojik İyi Oluş

Mükemmeliyetçiliğin çok boyutlu bir özellik olduğu belirtilmekte, sağlıklı/normal yönü ile sağlıklı/patolojik yönü ayrıştırılmaktadır (Hollender, 1978). Mevcut araştırmada Frost ve arkadaşları (1990) tarafından önerilen “uyumlu” (adaptive) ve “uyumsuz” (maladaptive) mükemmeliyetçilik kavramsallaştırması kullanılmıştır. Buna göre uyumlu mükemmeliyetçi bireylerin planlı ve düzenli bir hayat tarzı benimseyen, yüksek kişisel standartlara sahip bireyler oldukları; uyumsuz mükemmeliyetçi bireylerin ise çok yüksek standartlara sahip oldukları, bu standartlar karşılanmadığında endişe hissettikleri ve olumsuz bir kendilik değerlendirmesi yaptıkları belirtilmektedir (Frost ve ark., 1990). Uyumsuz mükemmeliyetçi özelliklere sahip anne babaların, çocuğun ihtiyaç ve isteklerini göz ardı ederek kendi başarı ölçütlerini sunma, bu ölçütlere uyulmaması durumunda çocuktan ilgiyi/sevgiyi esirgeme veya çocuğu suçlama gibi psikolojik kontrolün örneklerini oluşturan davranışları sergileyebildikleri belirtilmektedir (Soenens ve ark., 2005). Bu yönüyle kontrolcü ve uyumsuz mükemmeliyetçi ebeveynlerin eleştirel, başarı odaklı ve yüksek düzeyde talepkar yönelimlerinin örtüştüğü söylenebilir. Yapılan araştırmalar uyumsuz mükemmeliyetçiliğin hem anneler hem babalar için psikolojik kontrol düzeyini yordayan bir kişilik özelliği olduğunu ortaya koymaktadır (Soenens ve ark., 2006; Soenens ve ark., 2005). Dolayısıyla mükemmeliyetçi kişilik özelliğiyle ilgili araştırmalardan benzerlik temasıyla uyumlu bulguların edinildiği söylenebilir. Bu bulgulardan hareketle araştırmada annelerin/babaların uyumsuz mükemmeliyetçi özellikleri arttıkça anneden/babadan algılanan psikolojik kontrolün artması beklenmektedir.

Araştırma modelindeki diğer ebeveyn özelliği olan psikolojik iyi oluş, olumlu ve tutarlı bir duyguduruma ek olarak bireyin diğerleriyle olumlu ilişkiler içerisinde olması, fiziksel açıdan sağlıklı olması, yaşam doyumuna ve amaçlılık duygusuna sahip olması gibi yönleri olan çok boyutlu bir psikolojik işlev olarak tanımlanmaktadır (Ryff, 1989). Anne babaların psikolojik iyi oluşu azaldığında ebeveynliklerinin olumsuz etkilenebileceği; çocukların sosyo-duygusal ihtiyaçlarına kayıtsız kalabilecekleri (Goodman ve Gotlib, 2002), davranışlarını daha olumsuz algılayarak tepkisel yaklaşımlarda bulunabilecekleri (Cummings ve Davies, 1994) ve/veya çocukların davranışlarını yapıcı biçimde düzenlemek için yeterli psikolojik kaynaklarının olmayabileceği (Belsky, 1984; Dix, 1991) belirtilmektedir. Bu yönüyle psikolojik iyi oluşun, anne babaların kontrolcü davranışlarına zemin hazırlayabilecek bir özellik olabileceği düşünülmektedir. Alanyazında bu düşüncüyü destekleyen bazı araştırmalar bulunmaktadır. Bir araştırmada annelerin psikolojik iyilik halleri azaldıkça ebeveynlik streslerinin arttığı ve bunun sonucunda da daha fazla psikolojik kontrol uyguladıkları gösterilmiştir (Cheah ve ark., 2016). Günlük ölçüme dayalı bir araştırmada, anne ve babaların daha fazla depresif belirti (Aunola ve ark., 2015) ve negatif duygu (Aunola ve ark. 2017) deneyimledikleri günlerde psikolojik kontrol uygulamasını daha fazla kullandıkları gösterilmiştir. Ergenlerin 12-19 yaşları arasında

algıladıkları psikolojik kontrolün yörüngesini/seyrini (trajectories) ele alan bir diğer araştırmada annelerin depresif belirti düzeyinin psikolojik kontrolün zaman içindeki artışıyla ilişkili olduğu, babaların için böyle bir ilişki saptanmadığı gösterilmiştir (Rogers ve ark., 2020). Depresif belirtilerle ilgili bu bulgulardan yola çıkarak araştırmada psikolojik iyi oluş değişkeniyle ilgili hipotezler özgün etki ve benzer etki temalarını kapsayacak biçimde geliştirilmiştir. Annenin ve babanın psikolojik iyi oluş düzeyi arttıkça algılanan psikolojik kontrolün azalması; bu ilişkilerin anneler için daha güçlü olması beklenmektedir.

2.1.2.2 Aile Özellikleri: Evlilik Çatışması ve Ev Ortamı Kaosu

Evlilik çatışması duygular, davranışlar ve ilgiler gibi yönlerden eşler arasındaki çok boyutlu anlaşmazlıklar olarak tanımlanabilir (Grych ve Fincham, 1990). Evlilik çatışmalarında yaşanan stres ve negatif duygular sonucunda anne babaların endişeli ve yorgun hale gelebileceğini, çocuklarının ihtiyaçlarına karşı daha az duyarlı olabileceklerini ve eşler arasında iş birliğinin azalabileceğini belirtmektedirler (Cumming ve Davies, 2010; Grych, 2002). Bu süreçler sonucunda anne babaların sergileyebilecekleri olumsuz ebeveynlik davranışlarından biri psikolojik kontrol olabilir. Araştırmacılar evlilik çatışmasının, daha fazla enerji ve düşünsel ön hazırlık gerektiren ebeveynlik davranışları yerine (ör; duyarlılık, özerklik desteği) baskıcı ve sınırlayıcı psikolojik kontrol davranışına zemin hazırlayabileceğini öne sürmektedir (Grolnick, 2003; Stone ve ark., 2002). Evdeki çatışma atmosferi içerisinde çocuğun gözden kaçabilen uygunsuz davranışları kontrol edilmesi gereken sınıra geldiğinde, anne babaların tepkisi çocuğu suçlu hissettirme, uygunsuz davranışları için utandırma, duygusal baskı kurma gibi kontrolcü davranışlar sergileme yönünde olabilir (Stone ve ark., 2002). İlgili araştırmaların çoğu, evlilik çatışması ile ergenin uyumu arasındaki ilişkide psikolojik kontrol uygulamalarının aracı rolünü incelemektedir (Bradford ve ark., 2003; Buehler ve Gerard 2002; Coln ve ark., 2013; Koçak ve ark., 2017; Krishnakumar ve ark., 2003; Sayıl ve ark., 2019). Daha az sayıdaki araştırma ise evlilik çatışmasının psikolojik kontrol için belirleyici bir özellik olduğunu göstermektedir (Pérez ve ark., 2021; Schluterman, 2007). Ek olarak, babalık davranışlarının bağlamsal koşullardan daha fazla etkilenebileceği tartışılmaktadır (Crnic ve Low, 2002; Story ve Repetti, 2006). Bu kapsamda önerilen babalık hassasiyeti hipotezinde (fathering vulnerability hypothesis) evlilik çatışmasının babalık davranışları üzerinde daha bozucu etkileri olabileceği belirtilmektedir (Cummings ve ark., 2004). Bu tartışmalar annelik ve babalık rollerinin aile içerisinde genellikle farklı işlevler üstlenmesiyle ilişkilendirilmektedir. Toplumsal cinsiyet rollerine bağlı olarak annelerin çocuklara bakım verme ve ilgi gösterme rolü, babalara göre daha belirgin olabilmektedir (Lamp, 2010). Bu nedenle evlilik çatışmasının yarattığı stres karşısında anneler bakım, ilgi ve yakınlık rollerini daha istikrarlı biçimde sürdürme eğilimindeyken; babalar bu rollerden geri çekilmeye daha yatkın

olabilirler (Cummings ve ark., 2004). Ancak psikolojik kontrol araştırmalarından elde edilen sınırlı sayıdaki sonuç bu hipotezi desteklememekte; evlilik çatışması ile anne ve babaların kontrol davranışları arasında benzer ilişkiler olduğu gösterilmektedir (Schluterman, 2007; Leung ve ark., 2022). Bu bilgiler doğrultusunda mevcut araştırmada, evlilik çatışması arttıkk anneden ve babadan algılanan psikolojik kontrolün artması beklenmektedir.

Ev ortamı kaosu (household chaos), çocuğun yetiştiği evin gürültülü ve kalabalık olmasıyla; evdeki rutinin ve düzenlemelerin eksikliğiyle tanımlanmaktadır (Wachs, 1993). Kaotik ev ortamları ebeveynliği olumsuz etkileyebilmektedir. Araştırmalarda ev ortamı kaosu çocuğa daha az ilgi gösterme, çocuğun keşif davranışlarına müdahale etme, tutarsız ve katı disiplin stratejileri uygulama gibi ebeveyn davranışlarıyla (Deater-Deckard ve ark., 2019; Wachs, 2005) ve düşük öz yeterlik inancıyla (Corapci ve Wachs, 2002) ilişkili bulunmuştur. Ev ortamı kaosu ile psikolojik kontrol arasındaki ilişkiler, ulaşılabildiği kadarıyla, daha önce incelenmemiştir. Kaotik ev ortamlarındaki stresli koşullarda ebeveynler, daha fazla çaba ve enerji gerektiren destekleyici ve duyarlı uygulamalar yerine çocuğun i dünyasını kontrol ederek davranış düzenlemesi yapıyor olabilirler. Bu doğrultuda ev ortamı kaosunun kontrolü ebeveynlikle ilişkili bağlamsal özelliklerden biri olabileceği düşünülmektedir. Boylamsal bir araştırmada ev ortamı kaosunun annenin düşmanlık düzeyini yordamadığı ancak babaninkini yordadığı bulunmuştur (Pike ve ark., 2016). Bu sonuç babalık davranışlarının olumsuz bağlam özelliklerinden daha fazla etkilenme eğilimiyle açıklanmaktadır. Kaos ve babalık davranışları arasında örüntü oluşturacak sayıda bulgunun olmaması ve kaosun psikolojik kontrolle ilişkisinin ilk defa incelenmesi sebebiyle ilgili hipotez genel olarak oluşturulmuştur. Bu doğrultuda ev ortamı kaosu arttıkk anneden ve babadan algılanan psikolojik kontrolün artması beklenmektedir.

2.2 YÖNTEM

2.2.1 Örneklem

Tez araştırması kapsamındaki iki çalışmanın örneklemini ortaktır. Ancak veri temizleme işlemi farklı değişkenlerle yapıldığından örneklemdeki aile sayıları değişmektedir. Çalışma 1'in örneklemini 17 farklı şehirde (bkz. Tablo 2) yaşayan 307 aileden oluşmaktadır. Her aileden anne ($Ort.yaş = 41.30$, $S = 4.24$), baba ($Ort.yaş = 45.01$, $S = 4.58$), büyük kardeş ($Ort.yaş = 16.17$, $S = 1.60$, yaş aralığı 12-19) ve küçük kardeşin ($Ort.yaş = 12.54$, $S = 1.70$, yaş aralığı 10-18) katılımıyla toplam 1228 kişiye ulaşılmıştır. İki kardeş de ergenlik döneminde ve kardeşlerin ortalama yaş farkları 3.63'tür. Ebeveynlerin ve ergenlerin demografik özelliklerine ait bilgiler Tablo 1'de, aile özelliklerine ilişkin bilgiler ise Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 1. Ebeveynlerin ve Ergenlerin Demografik Özelliklerine İlişkin Betimsel Değerler

Değişken Adı	Anne		Baba		Değişken Adı	Büyük Kardeş		Küçük Kardeş	
	n	(%)	n	%		n	(%)	n	(%)
Eğitim durumu					Cinsiyet				
İlkokul	127	41.4	73	23.8	Kız	169	55.0	159	51.8
Ortaokul	41	13.4	47	15.3	Erkek	138	45.0	148	48.2
Lise	74	24.1	102	33.2	Doğum sırası				
Yüksekokul	19	6.2	31	10.1	Birinci çocuk	220	71.7	-	-
Üniversite	42	13.7	49	16.0	İkinci çocuk	25	8.1	218	71.0
Lisansüstü	4	1.3	5	1.6	Üçüncü çocuk	7	2.3	27	8.8
Çalışma durumu					Dördüncü çocuk ve üstü	5	1.6	12	2.3
Çalışıyor	142	53.7	269	87.6	Belirtilmemiş	50	16.3	50	16.3
Çalışmıyor	165	46.3	38	12.4	Devam edilen okul				
En uzun yaşanan yer					Ortaokul	40	13.0	251	81.8
Büyükşehir	155	50.5	182	59.3	Lise	237	77.2	55	18.3
Şehir	110	35.8	88	28.7	Mezun durumunda	30	9.8	-	-
Kasaba	16	5.2	19	6.2					
Köy	24	7.8	18	5.9					
Yurtdışı	2	0.7	-	-					

Tablo 2. Aile Özelliklerine İlişkin Betimsel Değerler

Değişken Adı	Ort (S)	n	%
Sosyoekonomik düzey	2.97 (.68)		
Düşük	-	17	5.6
Ortanın altı	-	15	4.9
Orta	-	242	79.3
Ortanın üstü	-	22	7.2
Yüksek	-	9	3.0
Ailede yaşayan toplam kişi sayısı	4.76 (1.12)	-	-
Ailedeki toplam çocuk sayısı	2.63 (.95)	-	-
Ailenin yaşadığı şehir	-	-	-
Eskişehir	-	182	59.8
Bursa	-	27	8.8
İstanbul	-	21	6.8
Ankara	-	20	6.5
Trabzon	-	18	5.8
Bilecik	-	11	3.6
Diğer iller [Konya (6), İzmir (5), Antalya (5), Mersin (4), Tekirdağ (2), Balıkesir (1), Edirne (1), İzmit (1), Kırıkkale (1), Samsun (1), Yalova (1)]	-	28	9.1

Not: Bu tabloda anne bildirimleri kullanılmıştır.

2.2.2 Veri Toplama Araçları

2.2.2.1 Ergenlerden Alınan Ölçümler

2.2.2.1.1 Psikolojik Kontrol Ölçeği (Psychological Control Scale)

Ergenin algıladığı psikolojik kontrol düzeyini ölçmek amacıyla, Barber (1996) tarafından Schaefer'ın (1965) maddeleri temel alınarak oluşturulan klasik form ve Barber ve arkadaşları (2012) tarafından gençlerden alınan bilgilerle kültürlerarası olarak geliştirilen form birlikte kullanılmıştır. İki formun birlikte kullanılmasının amacı, bu çalışmanın ana değişkeni olan psikolojik kontroldeki varyansın mümkün olduğunca iyi temsil edilmesini sağlamaktır. Bu şekilde toplam 16 maddeden oluşan ölçek 4 derece üzerinden değerlendirilmektedir (örnek madde; “Eğer onu utandıracak bir şey yaparsam, beni görmezden gelmeye çalışır.”; 1= annemin/babamın özelliklerine hiç benzemiyor, 4=annemin/babamın özelliklerine çok benziyor). Ölçekten elde edilen yüksek puan anne ya da babanın psikolojik kontrol uygulamalarının yüksek olduğunu göstermektedir. Ölçek hem ergenler hem de anne babalar tarafından doldurulabilmektedir. Çalışma 1’de ölçeğin ergen formu kullanılmıştır. Ergenler anne ve babalar için ayrı bildirimlerde bulunmuşlardır. Çalışma 1’de anneden / babadan algılanan psikolojik kontrol değişkenleri, büyük ve küçük kardeşlerin anne ve baba bildirimlerinin ortalaması alınarak oluşturulmuştur.

Kullanılan ölçek iki psikolojik kontrol formunun birleştirilmesinden dolayı iki boyutlu bir yapıya sahiptir. Buna göre kültürlerarası form, Barber ve arkadaşlarının (2012) önerdiği gibi “*ebeveyn saymazlığı*” boyutunu (parental disrespect); klasik form ise “*psikolojik kontrol*” boyutunu oluşturmaktadır. Klasik form için orijinal çalışmada elde edilen Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı farklı yaş gruplarından ergenlerin anne için bildirimlerinde .69 ile .81; baba için bildirimlerinde .69 ile .82 arasındadır. Kültürlerarası form için orijinal çalışmada elde edilen Cronbach Alfa iç tutarlık katsayıları ise farklı kültürlerde .83 – 90 arasında değişmektedir. Ölçeğin Sayıl ve Kındap (2010) tarafından yapılan Türkçeye uyarlama çalışmasında da söz konusu iki boyutlu yapı doğrulanmıştır. Bu uyarlama çalışmasında elde edilen Cronbach Alfa iç tutarlık katsayıları ebeveyn saymazlığı boyutunda ergenin anne ve baba için bildiriminde .85 ve .89; psikolojik kontrol boyutunda ise sırasıyla .77 ve .79’dur. Bu araştırma örneğinde ölçeğin toplam puanı için elde edilen Cronbach Alfa iç tutarlık katsayıları, büyük kardeşin anne ve baba için bildiriminde sırasıyla .88 ve .89 olarak; küçük kardeşin anne ve baba için bildiriminde ise sırasıyla .84 ve .83 olarak bulunmuştur.

2.2.2.1.2 Güçler ve Güçlükler Anketi (Strength and Difficulties Questionnaire)

Ergenlerin içe yönelim ve dışa yönelim problemlerini belirlemek amacıyla Goodman (1997) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Ölçek toplam 25 maddeden oluşmakta ve 3 derece üzerinden değerlendirilmektedir (örnek madde; “Uzun süre kıpırdamadan oturamam, huzursuz olurum.”; 1= doğru değil, 3=kesinlikle doğru). Ölçeğin 4-16 yaş arası çocuklar için anne-baba ve öğretmen formu; 11-16 yaşlar için ergenin kendisinin doldurduğu form bulunmaktadır. Araştırma kapsamında ergen formu (Gençler İçin Kendini Değerlendirme Ölçeği / Youth Self Report) kullanılmıştır. Ölçek, duygusal sorunlar, davranış sorunları, aşırı hareketlilik/dikkat eksikliği, akran sorunları, olumlu sosyal davranış olmak üzere beş alt boyutta değerlendirilmektedir. Her alt boyut kendi içinde değerlendirilip ayrı güçlük puanları elde edilebildiği gibi, ilk dört başlığın toplamı ile “Toplam Güçlük Puanı” da hesaplanabilmektedir. Ölçekten alınan puan arttıkça ilgili alanda yaşanan güçlük de artmaktadır.

Güçler ve Güçlükler Anketi’nin geçerlik ve güvenirliği 1997 yılından bu yana pek çok farklı ülkede, klinik ve klinik olmayan örneklemelerde araştırılmaktadır. Bu araştırmalarda toplam güçlük puanı için Cronbach alfa iç tutarlık katsayılarının .70 ve üzerinde bulunduğu belirtilmektedir (Goodman, 2001). Ölçeğin Türkçe’ye uyarlama çalışması Güvenir ve arkadaşları (2004) tarafından yapılmıştır. Bu uyarlama çalışmasında ergen formunun toplam güçlük puanı için Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı .73 olarak bulunmuştur. Alt boyutlar için bakıldığında ise duygusal sorunlar boyutu için .70, davranış sorunları boyutu için .50, aşırı hareketlilik boyutu için .70, olumlu sosyal davranış boyutu için .54, akran sorunları boyutu için ise .22 olarak bulunmuştur. Araştırmacılar (Goodman ve Scott 1999; Goodman, 2001), akran sorunları ve davranış sorunları boyutlarının iç tutarlık katsayılarının farklı Batı ülkelerinde yürütülen çalışmalarda da düşük bulunduğunu belirtmektedir. Bu duruma çözüm olarak Goodman ve arkadaşları (2010), klinik olmayan örneklemelerde ölçeğin beş yerine üç boyutlu olarak kullanılabileceğini önermektedir. Bu doğrultuda mevcut araştırmada önerilen üç boyutlu yapı kullanılmıştır; içe yönelim problemleri (duygusal problemler ve akran sorunları boyutlarının birleşimi), dışa yönelim problemleri (davranış sorunları ve aşırı hareketlilik boyutlarının birleşimi) ve olumlu sosyal davranış. Bu doğrultuda araştırma örnekleminde elde edilen Cronbach Alfa iç tutarlık katsayıları büyük ve küçük kardeşin toplam güçlük puanı için sırasıyla .71 ve .61 olarak, içe yönelim problemleri puanı için sırasıyla .62 ve .50 olarak, dışa yönelim problemleri puanı için .60 ve .57 olarak, olumlu sosyal davranış puanı için ise .68 ve .62 olarak bulunmuştur. Birinci çalışma kapsamında sadece ergenlerin içe yönelim ve dışa yönelim puanları kullanılmıştır.

2.2.2.1.3 Okulun Psikolojik Çevresi Ölçeği (Perceptions of the School Psychological Environment)

Ergenlerin akademik işlevsellik düzeylerini belirlemek için Roeser ve arkadaşları (1996) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Ölçek ergenlerin okul yaşantılarını çok yönlü olarak değerlendiren toplam 41 madde ve 9 alt ölçekten oluşmaktadır. Bu araştırmada ergenin akademik işlevselliği, 6 maddelik akademik yeterlik alt ölçeği (örnek madde; “Dersler zor olsa bile öğrenebilirim”; 1= hiç doğru değil, 5= çok doğru), 3 maddelik okula ait hissetme alt ölçeği (örnek madde; “Bu okulun öğrencisi olmaktan memnunum”; 1= hiç doğru değil, 5= çok doğru) ve 5 maddelik algılanan öğretmen-öğrenci iletişimi alt ölçeği (örnek madde; “Okulumuzda öğretmenler öğrencilerini takdir eder”; 1= hiç doğru değil, 5= çok doğru) ile değerlendirilmiştir. Orijinal çalışmada alt ölçeklerin Cronbach Alfa iç tutarlık katsayıları .76 ile .86 arasında değişmektedir. Türkçeye uyarlama çalışması bulgularına göre alt ölçeklerin iç tutarlık katsayıları .86 ile .89 arasında değişmektedir (Sayıl ve ark., 2008). Bu araştırma örneklemini için elde edilen iç tutarlık katsayıları ise büyük kardeş bildirimi için .90, küçük kardeş bildirimi için .91’dir.

2.2.2.2 Ebeveynlerden Alınan Ölçümler

2.2.2.2.1 Kişisel Bilgi Formu

Araştırmaya katılan ailelerin sosyodemografik özellikleri, anne ve babaların eğitim düzeyleri ve çalışma durumları, kardeşlerin yaş, cinsiyet, sınıf düzeyi gibi temel bilgileri hakkında bilgi edinmek amacıyla hazırlanan form anne ve babalar tarafından doldurulmuştur. Birinci çalışmanın araştırma modelinde yer alan demografik değişken, ergenlerin doğum sırasıdır. Doğum sırası değişkeni iki kardeşin hangisinin büyük veya küçük kardeş olduğu kodlanarak [0=büyük kardeş (older siblings), 1=küçük kardeş (younger siblings)] oluşturulmuştur.

2.2.2.2.2 Frost Çok Boyutlu Mükemmeliyetçilik Ölçeği (Frost Multidimensional Perfectionism Scale)

Anne ve babaların mükemmeliyetçilik düzeylerini ölçmek amacıyla Frost ve arkadaşları (1990) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Ebeveynler ve çocuklar tarafından cevaplanabilir nitelikteki ölçek, hatalara aşırı dikkat, eleştirelilik, davranışlardan şüphe duyma, ebeveyn beklentisi, organizasyon ve kişisel standartlar alt boyutlarından oluşmaktadır. Toplam 35 maddeden oluşan ölçek, 5 derece üzerinden değerlendirilmektedir (örnek madde; “Eğer birisi bir işi benden daha iyi yaparsa, kendimi o işte tamamen başarısız hissederim”; 1= hiç katılmıyorum, 5= tamamen katılıyorum). Ölçekten alınan puanın yüksek olması, bireyin mükemmeliyetçi kişilik

özelliğine daha fazla sahip olduğu anlamına gelmektedir. Ölçek uyumlu ve uyumsuz mükemmeliyetçilik olmak üzere iki alt boyuttan oluşmaktadır. Bu araştırmada sadece uyumsuz mükemmeliyetçilik boyutu kullanılmıştır. Uyumsuz mükemmeliyetçilik hatalara aşırı dikkat ve davranışlardan şüphe duyma alt ölçeklerinden oluşmaktadır. Orijinal çalışmada ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlık katsayıları alt boyutlara göre .77 ile .93 arasında değişmektedir. Ölçeğin Türkçeye uyarlama çalışması Sayıl ve arkadaşları (2008) tarafından yapılmış olup, iç tutarlık katsayılarının .68 ile .83 arasında değiştiği bulunmuştur. Bu araştırma örneklemini için elde edilen iç tutarlık katsayıları ise anne bildirimi için .79, baba bildirimi için .83'tür.

2.2.2.2.3 Psikolojik İyi-Oluş Ölçeği (PERMA-Profiler Scale)

Anne ve babaların psikolojik iyi oluş düzeylerini ölçmek amacıyla Seligman'ın (2011) çok boyutlu iyi oluş modeli temel alınarak Butler ve Kern (2016) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. 23 maddeden oluşan ölçek 10 derece üzerinden değerlendirilmektedir (örnek madde; "Genel olarak, ne ölçüde amaçlı ve anlamlı bir hayat sürdürmektesiniz?"; 1= hiç, 10= tamamen). Alınan puan arttıkça, psikolojik iyi oluş düzeyi artmaktadır. Ölçek olumlu duygular, hayata bağlılık, olumlu ilişkiler, anlam, başarı, mutluluk, olumsuz duygular, sağlık, yalnızlık olmak üzere 9 alt boyuttan oluşmaktadır. Seligman (2011), bu boyutların tamamını içeren modelin psikolojik iyi oluşu tanımlayan en iyi yaklaşım olduğunu belirtmektedir. Ancak ölçeği geliştiren araştırmacılar bu boyutların ayrı ayrı kullanılabileceğini de ifade etmektedirler. Araştırma kapsamında ebeveynlerin psikolojik iyi oluş düzeyini temsilen 4 alt boyut kullanılmıştır; olumlu duygular, olumsuz duygular, mutluluk ve sağlık. Ölçeğin Türkçeye uyarlama çalışması Demirci ve arkadaşları (2017) tarafından yapılmıştır. Elde edilen bulgular ölçeğin orijinal örüntüsüyle tutarlı bir yapıya ulaşıldığını, ölçeğin geçerli ve güvenilir olarak kullanılabileceğini göstermektedir. Orijinal çalışmada ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlık katsayıları toplam puan için .92 ile .95, alt boyutlara göre .71 ile .95 arasında değişmektedir. Bu araştırma örnekleminde kullanılan dört alt boyutun toplamı için elde edilen iç tutarlık katsayısı anne bildirimi için .79, baba bildirimi için .77'dir.

2.2.2.2.4 Evlilik Doyumu Ölçeği

Eşler arası çatışma düzeyini belirlemek amacıyla Canel (2007) tarafından geliştirilen ölçeğin "çatışma" alt boyutunun kullanılması planlanmaktadır. Ölçek beş alt boyutu temsil eden 101 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin çatışma alt boyutunda ilişkideki sözel çatışmanın yoğunluğu, genel bir uyuşmazlık, problem çözme becerileri gibi konuları ele alan 15 madde bulunmaktadır (örnek madde; "Aramızdaki küçük anlaşmazlıklar, çoğu zaman büyük münakaşalara dönüşüyor." 1= doğru, 2= yanlış). Araştırmacılar bireylerin evlilik doyumu konusundaki fikirlerini net bir

şekilde ölçebilmek amacıyla iki seçenekli (evet-hayır) bir değerlendirme oluşturduklarını belirtmektedirler. Ancak bu çalışma kapsamında ilgili boyutun puanlaması araştırmacıdan gerekli izin alınarak 5 dereceli Likert puanlamasına (1= hiç doğru değil, 5=çok doğru) dönüştürülmüştür. Bu doğrultuda ölçekten alınan puan arttıkça eşler arasındaki evlilik çatışması artmaktadır. Ölçeğin orijinalinde çatışma alt boyutu için elde edilen Cronbach alfa katsayısı .88'dir. Bu araştırma örnekleminde elde edilen Cronbach Alfa katsayıları anne ve baba bildirimi için sırasıyla .93 ve .92 olarak bulunmuştur.

2.2.2.2.5 Aile Çevresi Kaos Ölçeği (The Confusion, Hubbub, and Order Scale)

Ev ortamındaki düzensizlik ve karmaşa düzeyini ölçmek amacıyla Matheny ve arkadaşları (1995) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Ölçeğin geliştirilme aşamasında standart ölçek geliştirme prosedürlerinin yanı sıra ölçekten elde edilen puanlar ile ev ortamının doğrudan gözleminden elde edilen kodlama puanlarının korelasyonları da incelenmiştir. Bu doğrultuda geliştirilen ölçek 15 maddeden oluşmakta ve 6 derece üzerinden değerlendirilmektedir (örnek madde: "Ailecek ne planlarsak planlayalım, genelde gerçekleştiremeyiz." 1= hiç doğru değil, 6= çok doğru). Ölçekten alınan yüksek puanlar ailenin düzensiz ve kaotik bir ortamda yaşadığına işaret etmektedir. Orijinal ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı .79'dur. Ölçeğin Türkçe uyarlama çalışması Sümer ve arkadaşları (2013) tarafından yürütülmüş olup Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı .82 olarak bulunmuştur. Bu araştırma örnekleminde ise anne bildirimi için .78, baba bildirimi için .79 olarak bulunmuştur. Birinci çalışma kapsamında oluşturulan modelde, ev ortamı kaosu bir aile bağlamı değişkeni olarak kullanıldığından anne ve baba bildirimlerinin ortalaması alınmıştır.

2.2.3 İşlem

Araştırma için Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonundan gerekli izinler alınmıştır. Bunun yanı sıra, ergenlerden ve ebeveynlerden (kendileri ve çocukları için) yazılı onam alınmış, ebeveyni tarafından çalışmaya katılımı onaylanmayan ergenler çalışmaya dahil edilmemiştir.

Araştırmaya katılan ailelere kartopu örnekleme yoluyla ulaşılmıştır. Veri toplama yöntemi olarak araştırmaya katılan her aileye ev ziyareti yapılmıştır. Ortalama olarak bir saat süren ziyarette anne, baba ve çocukların aynı anda evde olmaları sağlanmaya çalışılmıştır. Ev ziyaretinde önce araştırma hakkında kısa bilgi verilmiş, ardından dört aile bireyinin kendine ait ölçek formunu bağımsız olarak doldurmaları sağlanmıştır. Aile bireylerinden biri ya da birkaçının evde olmadığı durumlarda ilgili form kapalı zarfta aileye bırakılmış ve daha sonra toplanmıştır. Ev ziyaretleri araştırmacı tarafından veya araştırmacının eğitim verdiği öğrenciler tarafından yapılmıştır.

Öğrenciler tarafından yapılan ev ziyaretleri, araştırmacının derslerindeki ödev uygulaması kapsamında yapılmıştır. Dersi alan öğrencilere puan karşılığı olarak “uygulama ödevi” ve “kuramsal ödev” adıyla iki seçenek sunulmuştur. Uygulama ödevi tez araştırması için ailelerden veri toplamayı içermektedir. Kuramsal ödev ise öğrencilerin uygun aile bulamamaları veya uygulamalı ödevi yapmak istememeleri gibi durumlar düşünülerek etik açıdan bir alternatif olarak sunulmuştur. Kuramsal ödev ilgili dersin kapsamına yönelik olarak belirlenen konularda derleme yazısı yazmayı içermektedir. Öğrencilere ödevler hakkında iki hafta boyunca ders saatlerinde bilgi verilmiştir. Uygulama ödevini seçen öğrenciler, araştırmanın konusu, amacı, hedeflenen örneklem özellikleri, ev ziyaretlerinde karşılaşılabilecekleri sorunlar ve çözümleri hakkında detaylı olarak bilgilendirilmiştir. Tüm veri toplama süreci araştırmacının koordinatörlüğünde devam etmiş ve 2018-2019 eğitim-öğretim yılı güz ve bahar dönemlerinde gerçekleştirilmiştir.

2.3 BULGULAR

2.3.1 Veri Temizliği ve Verinin Analize Hazırlanması

Analiz aşamasına geçmeden önce, araştırmanın örneklemini oluşturan 320 aileye ait veri üzerinde Tabachnick ve Fidell (2007) tarafından önerilen sıra ile verinin istatistiksel uygunluğu gözden geçirilmiştir. İlk olarak, veri dikkatle gözden geçirilerek uygun şekilde doldurulmayan ölçekler veri setinden çıkarılmıştır. Bu kapsamda kardeşlerin yaşı belirlenen sınıra uymayan 6 aile ve ölçekleri büyük ölçüde eksik dolduran 4 aile veri setinden çıkarılmıştır. Ardından veride bulunan değerlerin olması gereken sınırlar içerisinde olup olmadığını test etmek amacıyla verilere betimsel istatistik analizleri uygulanmış ve girilen değerlerin hepsinin olması gereken üst ve alt değerler içerisinde olması sağlanmıştır. Üçüncü olarak kayıp değer analizi (missing value analysis, MVA) uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlar ikinci çalışma kapsamındaki değişkenlerin anne, baba ve ergen raporlarının hepsinde %5'ten az kayıp veri olduğunu göstermiştir. Tabachnick ve Fidell (2007) bu gibi durumlarda kayıp verilerin rastgele dağılıp dağılmadığını kontrol etmek amacıyla yapılan Little MCAR testinin yapılmasına gerek olmadığını belirtmiştir. Bu doğrultuda ilgili test yapılmamış ve mevcut kayıp değerlere ortalama değer atama yöntemi kullanılmıştır. Dördüncü olarak tek değişkenli uç değerler (univariate outliers) ve çok değişkenli uç değerler (multivariate outliers) incelenmiştir. Tek değişkenli uç değerleri belirlemek için değişkenlerin z puanları hesaplanmış ve tüm değişkenlerin z puanlarının ± 4 aralığında olduğu görülmüştür. Değişkenlerin çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerleri incelenerek tek değişkenli normal dağılım sayılışını karşılayıp karşılamadığı incelenmiştir (Doğum sırası değişkeni aile içerisinde iki bireyin karşılaştırılması sonucu oluşturulduğundan, ilgili betimsel değerler bu değişkenler için incelenmemiştir). Araştırmanın değişkenlerinin çarpıklık değerlerinin -.50 ile 1.60 arasında; basıklık değerlerinin -.53 ile 1.61 arasında olduğu saptanmıştır (bkz. Tablo 3). Bu değerler örneklem büyüklüğü göz önünde bulundurulduğunda kabul edilebilir düzeydedir (Field, 2009; George ve Mallery, 2010). Çok değişkenli uç değerleri belirlemek amacıyla hesaplanan Mahalanobis uzaklığına göre uç değer olduğu saptanan 3 ailenin ($p < .001$) verisi çıkarılarak analizlere 307 aileyle devam edilmiştir. Bu işlemler sonrasında veri analizler için uygun hale getirilmiştir.

2.3.2 Betimsel ve Korelasyonel Analizler

Bu bölümde ilk olarak araştırma değişkenlerine ilişkin betimsel analiz sonuçları sunulmuştur (bkz. Tablo 3). Takip eden sayfalarda ise değişkenler arası korelasyon analizlerinden elde edilen sonuçlar yer almaktadır.

Tablo 3. Araştırmada Ele Alınan Değişkenlerin Betimsel Değerleri

Değişkenler	Beklenen Ranj	En Düşük	En Yüksek	Ort	S	Çarpıklık	Basıklık
İçe yönelim problemleri ^{BK}	1-3	1.00	2.40	1.54	.30	.47	-.52
İçe yönelim problemleri ^{KK}	1-3	1.00	2.20	1.50	.27	.39	-.53
Dışa yönelim problemleri ^{BK}	1-3	1.00	2.50	1.68	.30	.35	-.23
Dışa yönelim problemleri ^{KK}	1-3	1.10	2.50	1.67	.28	.06	-.51
Akademik işlevsellik ^{BK}	1-5	1.36	5.00	3.43	.78	-.19	-.64
Akademik işlevsellik ^{KK}	1-5	1.00	5.00	3.59	.82	-.48	-.26
Anneden algılanan PK ^{BK}	1-4	1.00	3.63	1.80	.54	1.05	.92
Anneden algılanan PK ^{KK}	1-4	1.00	3.75	1.65	.46	1.42	1.29
Babadan algılanan PK ^{BK}	1-4	1.00	3.94	1.66	.55	1.60	1.13
Babadan algılanan PK ^{KK}	1-4	1.00	3.63	1.50	.44	1.72	1.61
Mükemmeliyetçilik ^A	1-5	1.00	4.33	2.13	.67	.85	.72
Mükemmeliyetçilik ^B	1-5	1.00	5.00	2.33	.75	.73	.49
Psikolojik iyi oluş ^A	0-10	1.80	9.90	6.61	1.30	-.39	.35
Psikolojik iyi oluş ^B	0-10	2.30	10.00	6.86	1.12	-.50	.71
Evlilik çatışması ^A	1-5	1.00	4.67	2.05	.84	.92	.12
Evlilik çatışması ^B	1-5	1.00	4.67	1.93	.68	.90	.49
Ev ortamı kaosu	1-6	1.12	3.80	2.34	.52	.42	-.17

Not: (A) = Anne bildirimi. (B) = Baba bildirimi. (BK) = Büyük kardeş bildirimi. (KK)= Küçük kardeş bildirimi. Ev ortamı kaosu değişkeni anne ve babanın bildirimlerinin ortalamasına dayanmaktadır.

Tablo 4. Araştırma Değişkenleri Arasındaki Korelasyon Tablosu

Değişken Adı	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1. Psikolojik kontrol ^A	-	.60**	-.05	.31**	.30	-.13*	.19**	.10 †	-.13*	-.04	.10	.02	.11 †
2. Psikolojik kontrol ^B	.64**	-	-.08*	.25**	.25**	-.11*	.06	.12*	-.19**	-.07	.17**	.13*	.24*
3. Doğum sırası	-.05	-.08*	-	-.06	-.02	.09*	-	-	-	-	-	-	-
4. İç yönelim problemleri	.16**	.14*	-.06	-	.34**	-.17**	.09	.04	-.13*	-.08	.10	.04	.08
5. Dışa yönelim problemleri	.32**	.26**	-.02	.27**	-	-.21**	-.09	.02	-.04	-.01	.03	.07	.10†
6. Akademik İşlevsellik	-.23**	-.16**	.09*	-.18**	-.34**	-	-.13*	.01	.20**	.03	-.07	-.03	-.08
7. Mükemmeliyetçilik ^A	.11*	.04	-	.02	.01	.01	-	.20**	-.17**	.05	.22**	.05	.13*
8. Mükemmeliyetçilik ^B	.00	.08	-	.08	-.03	-.05	.20**	-	-.07	-.15**	.14*	.11*	.20**
9. Psikolojik iyi oluş ^A	-.14*	-.13*	-	-.13*	-.10†	.02	-.17**	-.07	-	.28**	-.36**	-.21**	-.33**
10. Psikolojik iyi oluş ^B	.02	-.07	-	-.14*	.00	.05	.05	-.15**	.28**	-	-.22**	-.32**	-.32**
11. Evlilik çatışması ^A	.19**	.31**	-	.07	.06	-.04	.22**	.14*	-.36**	-.22**	-	.57**	.44**
12. Evlilik çatışması ^B	.06	.15**	.	.10†	.07	-.03	.05	.11*	-.21**	-.32**	.56**	-	.45**
13. Ev ortamı kaosu	.08	.21**	.	.09	.17**	-.04	.13*	.20**	-.33**	-.32**	.43**	.45**	-

(A) = Anne bildirimi. (B) = Baba bildirimi. Tablonun üst yarısındaki koyu renkli değerler büyük kardeşe, altındaki değerler ise küçük kardeşe aittir. * $p < .05$, ** $p < .01$, † $p < .08$. Not: Doğum sırası değişkeninin yapısı nedeniyle ilgili korelasyonlar, büyük ve küçük kardeşler için aynıdır; bağlamsal değişkenler için ise hesaplanamamaktadır.

Tablo 4’te gösterildiği gibi, değişkenler arasındaki korelasyonel ilişkiler büyük ve küçük kardeşler için genelde benzer olmakla birlikte, bazı değişkenler arasındaki ilişkilerin gücü ve anlamlılık düzeyi iki kardeşte farklıdır. Anlamlı bulunan korelasyon ilişkilerinin beklendik yönde olduğu söylenebilir. Yürütülen korelasyon analizleri araştırmada kullanılan çok düzeyli analizin temel bir sayılıtısının karşılanma durumunu göstermesi bakımından da önemlidir. Bu analiz yönteminde çoklu doğrusal bağlantı problemini (multi-collinearity) önleyebilmek amacıyla birey ve bağlam düzeyindeki değişkenler arasındaki korelasyonların zayıf düzeyde olması gerekmektedir (Hox, 2010). Değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı olduğuna karar vermek için kesim noktası .70 olarak önerilmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2007). Buna göre birey ve bağlam düzeyi arasındaki korelasyonlar .70’in oldukça altındadır (bkz. Tablo 4; satır 3-6 ile 7-13). Korelasyon analizlerinden elde edilen bulgular, değişkenler arası ilişkilerin çok düzeyli modelleme yöntemi için uygun olduğunu göstermektedir.

2.3.3 Analiz Planı

Bu araştırmada ergenlerin algıladıkları psikolojik kontrolün belirleyicileri, bireysel ve bağlamsal düzeyde ayrıştırılarak iki düzeyli bir modelleme çerçevesinde incelenmiştir. Birey düzeyi ergenleri, bağlam düzeyi ise aileleri temsil etmektedir. Birey düzeyinde yer alan değişkenler; ergenin doğum sırası, içe yönelim problemleri, dışa yönelim problemleri ve akademik işlevselliğidir. Bağlam düzeyindeki değişkenler ise; mükemmeliyetçilik, psikolojik iyi oluş, evlilik çatışması ve ev ortamı kaosudur.

Araştırmanına analizleri HLM 8.00 (Hierarchical Linear Programming; Raudenbush ve Byrk, 2002) programı kullanılarak yapılmıştır. Bu kapsamda kümelenmiş üç model test edilmiştir. Model 1’de sonuç değişkenindeki varyans, birey ve bağlam düzeyinde bileşenlerine ayrıştırılmakta; Model 2’de birey ve bağlam düzeyindeki değişkenlerin yordayıcı rolü incelenmekte; Model 3’te ise iki düzey arasındaki çapraz düzey etkileşimler incelenmektedir.

Çok düzeyli analizlerde sınanan model sadece bir sonuç değişken için analiz edilebilmektedir. Bu nedenle araştırma modeli ergenlerin annelerinden ve babalarından algıladıkları psikolojik kontrol için ayrı ayrı test edilmiştir. Analiz sonuçları iki ayrı model testinden elde edilen bulguları içermektedir.

2.3.4 Anneden Algılanan Psikolojik Kontrol için Yapılan Analiz Sonuçları

Anneden algılanan psikolojik kontrol için yapılan analizlerde üç ayrı model (Model 1, Model 2, Model 3) test edilmiştir. Modeller maksimum olabilirlik oran testi parametresi kullanılarak

karşılaştırılmıştır. Tablo 5’de görülebileceği gibi veriye en iyi uyum sağlayan model, Model 3’tür. Analiz sonuçları takip eden paragraflarda detaylandırılmıştır.

Tablo 5. Modeller Arası Maksimum Olabilirlik Oran Testi Karşılaştırmaları

Araştırma Modeli	Karşılaştırılan Model	χ^2 (df)	$\Delta \chi^2$ (df)
Anneden algılanan psikolojik kontrol modeli	Model 1	896.86 (3)	
	Model 2	779.02 (11)	
	Model 3	774.72 (12)	
	Model 1 * Model 2		117.84 (8)**
	Model 2 * Model 3		4.30 (1)*
Babadan algılanan psikolojik kontrol modeli	Model 1	859.70 (3)	
	Model 2	752.94 (11)	
	Model 3	749.05 (12)	
	Model 1 * Model 2		106.76 (8)**
	Model 2 * Model 3		3.89 (1)*

** $p < .001$, * $p < .05$

Anneden algılanan psikolojik kontrol için yapılan analizlerde ilk olarak Model 1 test edilmiştir (bkz. Tablo 6). Elde edilen sonuçlara göre bireysel düzeydeki varyans (within-family variance) (σ_e^2) .046; bağlamsal düzeydeki varyans (between-family variance) (σ_u^2) ise .210’dır. Bu varyans bileşenlerinden elde edilen sınıf-içi korelasyon katsayısı (ρ) .18’dir. Bu katsayı, anneden algılanan psikolojik kontroldeki varyansın %18’inin bağlamsal değişkenlerden; %82’sinin ise bireysel değişkenlerden kaynaklandığını göstermektedir.

Tablo 6. Anneden Algılanan Psikolojik Kontrol İçin Sabit ve Seçkisiz Etkiler

Parametreler	Model 1	Model 2	Model 3	Etki Büyükliği
Sabit Etkiler				
Kesim	1.73 (.02)**	1.79 (.03)**	1.79 (.03)**	
Bireysel Düzey				
Doğum sırası		-.14 (.03)**	-.14 (.03)**	-.23
İçe yönelim problemleri		.25 (.07)**	.25 (.07)**	.21
Dışa yönelim problemleri		.41 (.07)**	.41 (.07)**	.34
Akademik işlevsellik		-.05 (.02)*	-.05 (.02)*	-.12
Bağlamsal Düzey				
Mükemmeliyetçilik		.10 (.03)**	.10 (.03)**	.19
Psikolojik iyi oluş		-.02 (.02)	-.02 (.02)	
Evlilik çatışması		.04 (.03)	.04 (.03)	
Ev ortamı kaosu		-.02 (.04)	-.02 (.04)	
Çapraz Düzey Etkileşimleri				
Dışa yönelim problemleri * Mükemmeliyetçilik			.19 (.09)*	.12
Seçkisiz Etkiler				
Bireysel Düzey	0.210 (.03)**	0.177 (.02)**	0.177 (.02)**	
Bağlamsal Düzey	0.046 (.01)**	0.033 (.01)**	0.032 (.01)**	
Sapma İstatistiği	896.86	779.02	774.72	
Parametreler	3	11	12	

Parantez içindeki değerler standart hata değerleridir. Katsayılar, parantez içindeki standart hata değerinin yaklaşık iki katı olduğunda anlamlıdır. Etki büyüklükleri sadece anlamlı parametreler için verilmiştir.

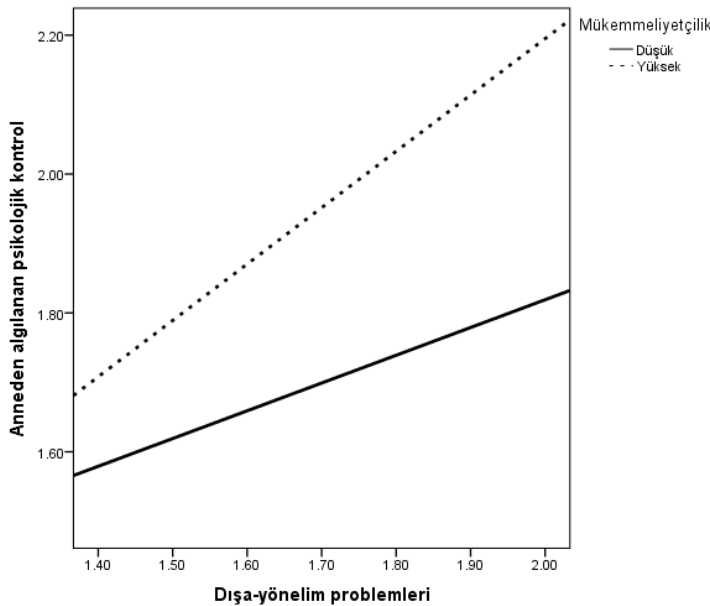
*p < .05, **p < .01.

Bir sonraki adımda Model 2 test edilmiştir (bkz. Tablo 6). Modelde bireysel değişkenler için açıklanan varyans değeri (R^2) .16 olarak bulunmuştur. Buna göre modele eklenen bireysel değişkenler, ilgili varyansın %16'sını açıklamaktadır. Tüm bireysel değişkenlerin psikolojik kontrolü anlamlı olarak yordadığı görülmektedir. Buna göre ergenlerin büyük kardeş olması, daha

fazla içe yönelim ve dışa yönelim problemleri göstermesi, akademik işlevselliğinin düşük olması anneden algılanan psikolojik kontroldeki artışı yordamaktadır. Modelde yer alan bağlamsal değişkenler için açıklanan varyans değeri ise (R^2) .30 olarak bulunmuştur. Buna göre modele eklenen bağlamsal değişkenler, ilgili düzeydeki varyansın %30'unu açıklamaktadır. Bu değişkenlerden yalnızca mükemmeliyetçiliğin psikolojik kontrolü yordadığı görülmektedir. Annelerin daha mükemmeliyetçi olmaları algılanan psikolojik kontroldeki artışı yordamaktadır. Sözü edilen bu anlamlı yordayıcıların etki büyüklükleri, -.23 ile .34 arasında değişmektedir.

Son olarak da Model 3 test edilmiştir. Bu modelde çapraz düzey etkileşimler hesaplanmaktadır. Elde edilen sonuçlara göre dışa yönelim problemleri ile mükemmeliyetçilik arasındaki etkileşim etkisi anlamlıdır (bkz. Tablo 6). Bu etkileşim etkisini daha ayrıntılı olarak inceleyebilmek için basit eğim analizi (simple slope analysis) yürütülmüştür. Analiz sonucunda etkileşimlerin büyük/küçük kardeş bildirimlerine göre değiştiği saptanmıştır. Bu doğrultuda Tablo 6'da rapor edilen çapraz düzey etkileşim, büyük ve küçük kardeş için ayrı ayrı basit eğim analizine tabi tutulmuştur. Yapılan basit eğim analizi sonuçlarına göre (bkz. Şekil 5) etkileşim etkisi büyük kardeş için anlamlıdır ($b = .31, p < .05$). Sonuçlara göre, dışa yönelim problemleri ile psikolojik kontrol arasındaki ilişki, annesi daha mükemmeliyetçi olan ergenlerde ($b = .81, p < .01$); anneleri daha az mükemmeliyetçi olanlara göre ($b = .40, p < .01$) daha güçlüdür (bkz. Şekil 3). Analiz sonuçlarına göre bu etkileşim etkisi küçük kardeş için anlamlı değildir ($b = .12, p > .05$).

Şekil 2. Büyük Kardeşlerde Mükemmeliyetçiliğin Düzenleyici Rolüne İlişkin Basit Eğimlerin Grafiği

2.3.5 Babadan Algılanan Psikolojik Kontrol İçin Yapılan Analiz Sonuçları

Babadan algılanan psikolojik kontrol için yapılan analizlerde üç ayrı model (Model 1, Model 2, Model 3) test edilmiştir. Modeller maksimum olabilirlik oran testi parametresi kullanılarak karşılaştırılmıştır. Tablo 5'te görülebileceği gibi veriye en iyi uyum sağlayan model, Model 3'tür.

Model 1'in test edilmesinden elde edilen sonuçlara göre bireysel düzeydeki varyans (within-family variance) (σ_e^2) .051; bağlamsal düzeydeki varyans (between-family variance) (σ_u^2) ise .191'dir (bkz. Tablo 7). Bu varyans bileşenlerinden elde edilen sınıf-içi korelasyon katsayısı (ρ) .21'dir. Bu katsayı, babadan algılanan psikolojik kontroldeki varyansın %21'inin bağlamsal değişkenlerden; %79'unun ise bireysel değişkenlerden kaynaklandığını göstermektedir.

Bir sonraki adımda Model 2 test edilmiştir (bkz. Tablo 7). Modelde bireysel değişkenler için açıklanan varyans değeri (R^2) .16 olarak bulunmuştur. Buna göre modele eklenen birey düzeyindeki değişkenler, ilgili varyansın %16'sını açıklamaktadır. Elde edilen sonuçlar ergenlerin doğum sırasının, içe yönelim ve dışa yönelim problemlerinin psikolojik kontrolü yordayan bireysel özellikler olduğunu göstermektedir. Buna göre ergenlerin büyük kardeş olması, daha fazla içe yönelim ve dışa yönelim problemleri göstermesi babadan algılanan psikolojik kontroldeki artışı yordamaktadır. Modelde yer alan bağlamsal değişkenler için açıklanan varyans değeri ise (R^2) .18 olarak bulunmuştur. Buna göre modele eklenen bağlamsal değişkenler, ilgili varyansın %18'ini açıklamaktadır. Bu değişkenlerden yalnızca ev ortamı kaosunun psikolojik kontrolü yordadığı görülmektedir. Ev ortamındaki karmaşa ve kaos arttıkça algılanan psikolojik kontrol de artmaktadır. Sözü edilen bu anlamlı yordayıcıların etki büyüklükleri, -.32 ile .24 arasında değişmektedir.

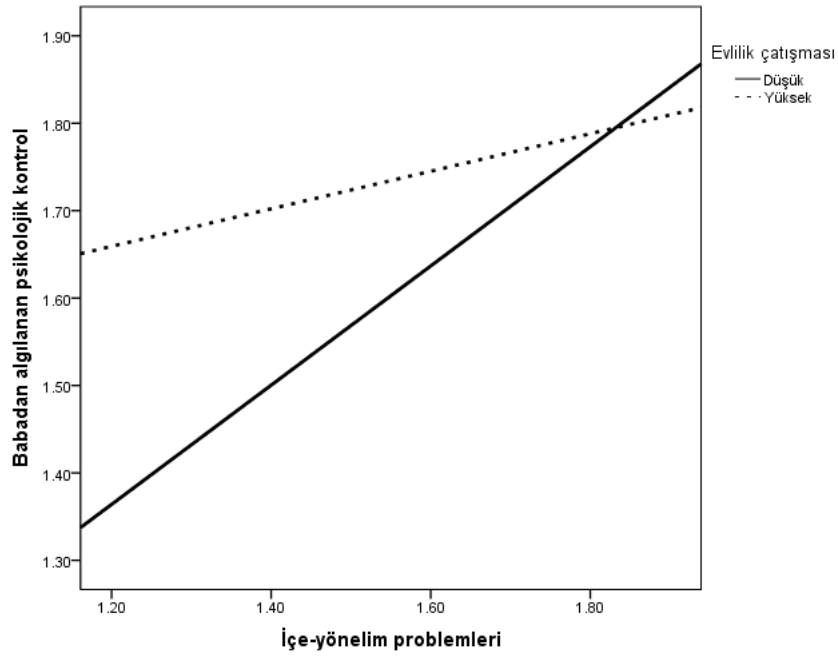
Model 3'ten elde edilen sonuçlara göre içe yönelim problemleri ile evlilik çatışması arasındaki etkileşim etkisi anlamlıdır (bkz. Tablo 7). Büyük ve küçük kardeş için ayrı ayrı yürütülen basit eğim analizi sonuçlarına göre bu etkileşim etkisi büyük kardeş için anlamlıdır ($b = -.32, p < .05$). Sonuçlara göre, içe yönelim problemleri ile babadan algılanan psikolojik kontrol arasındaki ilişki, düşük düzeyde evlilik çatışmasının olduğu ailelerde anlamlıdır ($b = .68, p < .01$); ancak yüksek düzeyde evlilik çatışmasının olduğu ailelerde anlamlı değildir ($b = .21, p > .05$) (bkz. Şekil 6). Analiz sonuçlarına göre bu etkileşim etkisi küçük kardeş için anlamlı değildir ($b = -.02, p > .05$).

Tablo 7. Babadan Algılanan Psikolojik Kontrol İçin Sabit ve Seçkisiz Etkiler

Parametreler	Model 1	Model 2	Model 3	Etki Büyüklüğü
Sabit Etkiler				
Kesim	1.56 (.02)**	1.65 (.03)**	1.65 (.03)**	
Bireysel Düzey				
Doğum sırası		-.18 (.03)**	-.18 (.03)**	-.32
İçe yönelim problemleri		.21 (.07)**	.21 (.07)**	.18
Dışa yönelim problemleri		.28 (.06)**	.29 (.07)**	.24
Akademik işlevsellik		-.03 (.02)	-.03 (.02)	
Bağlamsal Düzey				
Mükemmeliyetçilik		.04 (.03)	.04 (.03)	
Psikolojik iyi oluş		.01 (.02)	.01 (.02)	
Evlilik çatışması		.03 (.04)	.03 (.03)	
Ev ortamı kaosu		.15 (.06)**	.15 (.04)**	.20
Çapraz Düzey Etkileşimleri				
İçe yönelim problemleri * Evlilik çatışması			-.18 (.09)*	-.11
Seçkisiz Etkiler				
Bireysel Düzey	0.191 (.03)**	0.159 (.02)**	0.160 (.02)**	
Bağlamsal Düzey	0.051 (.01)**	0.045 (.01)**	0.042 (.01)**	
Sapma İstatistiği	859.70	752.94	749.05	
Parametreler	3	11	12	

Parantez içindeki değerler standart hata değerleridir. Katsayılar, parantez içindeki standart hata değerinin yaklaşık iki katı olduğunda anlamlıdır. Etki büyüklükleri sadece anlamlı parametreler için verilmiştir. *p < .05, **p < .01.

Şekil 3. Büyük Kardeşlerde Evlilik Çatışmasının Düzenleyici Rolüne İlişkin Basit Eğimlerin Grafiği

2.4 TARTIŞMA

Çalışma 1’de algılanan psikolojik kontrolün belirleyicilerinin; (1) Belsky’nin (1984) modelinde önerilen çocuk, ebeveyn ve aile özelliklerini bir arada ele alarak, (2) Aile Sistemleri Kuramı’nın ve davranış genetiği yaklaşımının önermelerinden yararlanarak (3) anne ve babalar için ayrı modeller sınavarak, (4) aileden iki ergenin katılımıyla (5) çok düzeyli modelleme yöntemiyle ve (6) Türkiye kültüründeki ailelerde incelenmesi hedeflenmiştir.

Elde edilen bulgulara göre anneden algılanan psikolojik kontrolü yordayan bireysel değişkenler; ergenin doğum sırası, içe yönelim problemleri, dışa yönelim problemleri ve akademik işlevselliktir. Anneden algılanan kontrolü yordayan tek bağlamsal değişken mükemmeliyetçiliktir. Ek olarak annelerin mükemmeliyetçiliği ile ergenlerin dışa yönelim problemleri arasındaki çapraz düzey etkileşim anlamlı bulunmuştur. Babadan algılanan psikolojik kontrolü yordayan bireysel değişkenler ergenin doğum sırası, içe yönelim problemleri ve dışa yönelim problemleridir. Babadan algılanan psikolojik kontrolü yordayan tek bağlamsal değişken ise ev ortamı kaosudur. Ek olarak babaların algıladığı evlilik çatışması ile ergenlerin içe yönelim problemleri arasındaki çapraz düzey etkileşim anlamlı bulunmuştur. İncelenen belirleyicilerde anne ve babalardan algılanan psikolojik kontrol davranışları için hem ortak hem de farklı örüntüler elde edilmiştir. Bu durumun araştırmanın önemli bir yönü olduğu düşüncesiyle elde edilen bulgular anne ve baba modelleri açısından karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular takip eden başlıklarda detaylandırılmıştır.

2.4.1 Araştırma Modelindeki Bireysel Özelliklerin Algılanan Psikolojik Kontrol Üzerindeki Yordayıcı Rolü

Bireysel özelliklerle ilgili bulgular, kardeşlerin doğum sırasının ve problem davranış düzeylerinin anne ve babadan algılanan psikolojik kontrolü; akademik işlevsellik düzeyinin ise sadece anneden algılanan psikolojik kontrolü yordadığını ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgulara ilişkin detaylı açıklamalar takip eden paragraflarda sunulmuştur.

Anne ve baba modellerindeki ortak bulguya göre, ergenin büyük kardeş olması algılanan kontroldeki artışı yordamaktadır. Araştırmanın bu hipotezi desteklenmiştir. Anne babaların büyük çocuklarını yetiştirirken edindikleri yetkinlik ve deneyim sonucu küçük çocuklarına daha olumlu ebeveynlik stratejileri kullanabildiklerini gösteren araştırmalardan yola çıkarak (Shanahan ve ark., 2007; Whiteman ve ark., 2003), örneklemimizdeki büyük kardeşlerin olumsuz nitelikteki kontrol davranışlarına daha fazla maruz kalıyor olabilecekleri düşünülebilir. Diğer taraftan bu bulgu, büyük kardeşlerin anne babalarını daha müdahaleci algılamalarından da kaynaklanabilir.

Örneklemedeki kardeşlerin ikisi de ergenlik dönemindedir ancak yaşça büyük olanların özerk birer yetişkin olmaya daha yakın oldukları söylenebilir. Ergenlerin yaşı arttıkça kontrolcü davranışları daha olumsuz değerlendirebildikleri göz önünde bulundurulduğunda (Cheah ve ark., 2019), büyük kardeşler, anne ve baba davranışlarını küçük kardeşlerine göre daha kısıtlayıcı algılayarak daha fazla rapor ediyor olabilirler. Bu noktada psikolojik kontrol araştırmalarının çoğunluğu aileden tek çocuğun katılımıyla yürütüldüğü için elde edilen ilişki örüntülerinin tekrarı ve önerilen açıklamaların geçerliği için ileride kardeşlerle yürütülecek araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Sonuç olarak bulgular, büyük kardeş olmanın psikolojik kontrolle bağlantılı bir bireysel özellik olduğunu göstermektedir.

Analiz sonuçlarına göre ergenlerin içe yönelim ve dışa yönelim problemleri anneden ve babadan algılanan psikolojik kontrolü yordamaktadır. Araştırmanın ilgili hipotezini destekleyen bu sonuçlar, kardeşlerin katılımıyla ve çok düzeyli modelleme yönteminin kullanılmasıyla mevcut araştırma sonuçlarını (Albrecht ve ark., 2007; Ma ve Belmore, 2012) güçlendirmektedir. Kardeşlerin katılımı ailedeki ergenlerin uyum sorunlarını daha iyi temsil eden değişkenler oluşmasını; analiz yöntemi ise problem davranışların yordayıcı rolü hesaplanırken bağlam düzeyindeki aile ve ebeveyn değişkenlerinin kontrol edilmesiyle daha nitelikli istatistiksel bilgi elde edilmesini sağlamıştır. Elde edilen bulguları detaylı olarak belirtmek gerekirse, ergenlerin duygusal sorunları arttıkça annelerinden ve babalarından algıladıkları psikolojik kontrolün arttığı görülmektedir. Ergenlerin kaygılı, depresif ve içe dönük davranışları nedeniyle günlük hayattaki yeterlik ve işlevselliğinin azalması, anne ve babaların koruyup kollayıcı, yönlendirici ve özerkliği kısıtlayıcı davranışlarına alan açıyor görünmektedir. Benzer şekilde ergenlerin davranışsal sorunları arttıkça anneden ve babadan algıladıkları psikolojik kontrol artmaktadır. Ergenlerin toplumsal kurallara ve aile kurallarına aykırı davranışları arttıkça iki ebeveyn de çocuklarına sağladıkları özerkliği kısıtlama, onların günlük yaşamlarına müdahale etme, istedikleri gibi davranmadıkları durumlarda sevgi ve ilgilerini esirgeme gibi stratejileri daha fazla kullanarak disiplin sağlamaya çalışıyor olabilirler.

Araştırmada içe yönelim problemlerinin anne psikolojik kontrolünü, dışa yönelim problemlerinin ise baba psikolojik kontrolünü daha güçlü biçimde yordaması beklenmekteydi. Ancak elde edilen sonuçlar iki problem davranışın da annenin psikolojik kontrolünü daha güçlü biçimde yordadığını göstermektedir (bkz. Tablo 6 ve Tablo 7). Aile sistemindeki gelişimsel süreçlere babalara göre genellikle daha fazla dahil olan annelerin çocukların yaşadıkları sorunlar hakkındaki farkındalıkları ve bu doğrultuda eyleme geçmeleri, babalara göre daha kolay veya hızlı olabilir (Ma ve Bellmore, 2012). Ayrıca annelerin psikolojik kontrol uygulayabilecekleri alan ve zaman da daha fazla olabilir. Anneler çocuklarıyla yakınlık ve bağ odaklı ilişkiler kurmaya genellikle

daha eğilimli olduklarından çocuğun sorunlarına karşı daha hassas olabilirler. Ergenlerin duygusal veya davranışsal problemleri annelerde endişe, çaresizlik gibi duyguları babalara göre daha fazla tetikleyerek kontrolcü davranışları daha fazla artırıyor olabilir (Albrecht ve ark., 2007; Grolnick, 2003).

Araştırma sonuçlarına göre içe yönelim ve dışa yönelim problemlerinin psikolojik kontrole kaynak oluşturma mekanizması büyük ölçüde benzer çalışmaktadır. Bazı ergenlerin birlikte sergileyebildiği (ör. Boylan ve ark., 2007) ancak temelde uyumun iki farklı göstergesi olan bu davranışlara ait mekanizma neden benzer çalışmaktadır? Bunun temel nedeninin psikolojik kontrol kavramsallaştırması olduğu düşünülmektedir. Psikolojik kontrol çeşitli yönleri içerisinde barındıran türde bir ebeveynlik davranışdır. Uyumsuz ergen davranışları ebeveynleri olumlu disiplin yöntemlerinden vazgeçmeye zorladığında, iki tür problem davranışı da bir ölçüde düzenleyebilecek uygulamaları içermektedir. Psikolojik kontrolün bir yönü ergeni koruma kollama, onun bağımsızlaşmasını istememe, sınırlarını ihlal edecek kadar yaşantısına dahil olma gibi pratikleri içerir ki bu eğilim kaygı, depresyon gibi duygusal problemler yaşayan ergenlerin ihtiyaçlarıyla kısmen örtüşmektedir. Psikolojik kontrolün bir başka yönü ise ergeni disipline edebilmek için özerk tercihlerini kısıtlama, sözel ve duygusal dışa vurumlarını engelleme, ergen istendiği gibi davranmadığında sevgi ve ilgisini geri çekme gibi pratikleri içerir ki bu da davranışsal problemler yaşayan ergenleri bir düzeye kadar disipline edebilir. Toplum içinde sağlıklı işlev gösterecek bireyler yetiştirme sorumluluğundaki ebeveynler, iki problem davranış türünü de daha etkili biçimde düzenleyebilmek için psikolojik kontrol tanımı içerisindeki davranışları sergileyebilmektedirler.

Araştırmada psikolojik kontrol değişkeni ergen algısına dayalı olarak ölçüldüğünden ulaşılan sonuçlar problem davranış düzeyi yüksek ergenlerin anne babalarını daha kontrolcü algılamalarıyla da ilişkili olabilir. Ebeveynin otoritesinin sorgulandığı ve özerklik ihtiyacının arttığı ergenlik dönemi, problem davranışlar açısından kritik bir gelişimsel dönem olma özelliği taşımaktadır (Smetana, 2011). Bu dönüşüm sürecinde ebeveynin koyduğu kurallara karşı gelme eğilimi yüksek ergenler, mevcut davranışları benliklerine ve özerkliklerine müdahale olarak yorumlayarak bilişsel bir yanlılık sergiliyor olabilirler (Albrecht ve ark., 2007; Rogers ve ark., 2003). Duygusal problemler yaşayan ergenler ise desteğe daha fazla ihtiyaç duyduklarından mevcut davranışları daha katı veya olumsuz algılayabilirler (Van Lissa ve ark., 2019). Bulgular bu tür bir ergen yanlılığından kaynaklanıyor olsa bile ebeveynlerini daha kontrolcü algılayan ergenlerin çeşitli gelişimsel risklerle karşı karşıya kalmaları söz konusu olabilir (Conger ve ark., 1997). Sonuç olarak bulgular ergenlerin problem davranışlarının anne babaları tetikleyerek

ve/veya ergeni etkileyerek, aile sisteminde psikolojik kontrol uygulamalarının sıklığının artmasıyla bağlantılı bir bireysel özellik olduğunu göstermektedir.

Araştırmada incelenen ergen özelliklerinden sonuncusu akademik işlevselliktir. Elde edilen bulgulara göre ergenlerin akademik işlevselliğinin düşük olması anneden algılanan psikolojik kontroldeki artışı yordamaktadır. Akademik işlevsellik babadan algılanan psikolojik kontrolle ilişkili bulunmamıştır. Dolayısıyla araştırmanın bu hipotezinin kısmen desteklendiği söylenebilir. Pomerantz ve Eaton (2001)'un işaret ettiği gibi ergenin okulla ilgili motivasyonu ve akademik yeterliği düşük olduğunda, çocukla ilgili endişeler arttığından anneler daha müdahaleci ve baskıcı davranışlara yöneliyor olabilirler. Anneler psikolojik kontrolü ergenin akademik işlevselliğini arttırmak için de kullanıyor olabilirler. Ergenler kendini akademik açıdan yeterli hissetmediğinde (örn. “ne kadar çalışsam da başaramıyorum.”), anneler sevgi ve ilgilerini geri çekme veya çocuğun süreçle ilgili duygu ve düşünce paylaşımlarını kısıtlama gibi yolları kullanarak onları daha başarılı olmaya zorlayabilirler. Diğer yandan bu bulgu, akademik işlevselliği düşük ergenlerin annelerini daha kontrolcü algılamalarıyla da ilişkili olabilir. Öğretmenleriyle iletişimi iyi olmayan, kendini akademik açıdan yetersiz hisseden, okul aidiyeti düşük ergenler, daha fazla desteğe ve yakınlığa ihtiyaç duymaları muhtemel olduğu için mevcut ebeveynliği daha baskıcı, sınırlayıcı ve olumsuz algılayabilirler.

Ergenlerin davranış problemleri anne ve babadan algılanan kontrolcü davranışları yordarken, akademik işlevselliği neden sadece anneden algılanan kontrolcü davranışları yordamaktadır? Ergenlerin akademik özelliklerini her iki ebeveynin psikolojik kontrolünün öncülü olarak inceleyen bir araştırmaya ulaşamaması nedeniyle söz konusu bulguyu açıklamak güçleşmektedir. Ancak alanyazındaki bazı bilgi ve bulgular bu bulguyu anlamamıza yardımcı olabilir. Babalara göre çocuk yetiştirme süreçlerinde genellikle daha aktif rol olan anneler (Lamb, 1997), ergenlerin akademik durumunu da daha yakından takip ediyor olabilirler. Annelerin bu alandaki ilgi ve takipleri, psikolojik kontrollerine daha kolaylıkla zemin hazırlıyor olabilir. Ek olarak bir araştırmada bireyci kültürle göre toplulukçu yönelimli kültürlerde annelerin çocuğun akademik başarısını iyi bir ebeveyn olmanın göstergesi olarak görme eğiliminin daha yüksek olduğu ve bu bilişlerin daha fazla psikolojik kontrol davranışı sergilemeyle ilişkili olduğu gösterilmiştir (Ng ve ark., 2014). Çinli annelerin çocuklarının başarılarını ebeveynlik algılarına dahil etmeleri, akademik alanın bu kültürdeki anneler için önemini ortaya koymaktadır. Bu bilgilerden hareketle ilişkisel yönelimli bir kültür yapısına sahip Türkiyeli ailelerde de babalara göre annelerin çocuğun akademik başarısından kendilerini daha sorumlu hissetmeleri nedeniyle akademik işlevselliğin psikolojik kontrol davranışlarıyla ilişkili bulunduğu tahmini yapılabilir. Babalar ise çocuk yetiştirme süreçlerinde genellikle daha az katılımcı oldukları için, davranış

ancak kabul edilemeyen sınırlara geldiğinde (örn. ergenin olumsuz nitelikteki arkadaşları arttığında veya ergen hiç kimseyle arkadaşlık kurmak istemediğinde) ergenin psikolojisine müdahale etmeye yöneliyor olabilirler. Ergenin öğretmenleriyle iletişimindeki sorunlar, kendini akademik açıdan yetersiz hissetmesi gibi konuları babalar yakından takip etmiyor veya problematik algılamıyor olabilirler. Ancak bu düşüncelerin farklı kültürlerde akademik işlevsellik, problem davranışlar ve psikolojik kontrol arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalarda sınanmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

2.4.2 Araştırma Modelindeki Bağlamsal Özelliklerin Algılanan Psikolojik Kontrol Üzerindeki Yordayıcı Rolü

Bağlamsal özelliklerle ilgili bulgular, annelerin psikolojik kontrolünü yordayan tek özelliğin uyumsuz mükemmeliyetçilik olduğunu göstermektedir. Babalarda bu özellik anlamlı bir yordayıcı olmadığından ilgili hipotez kısmen doğrulanmıştır. Sonuçlar beklenenin aksine özgün etkiler temasına kanıt sağlamaktadır. Araştırmadaki diğer tüm değişkenler istatistiksel olarak kontrol edildikten sonra bu sonucun elde edildiği göz önünde bulundurulduğunda, örneklemdeki annelerin kontrolcü davranışlarında mükemmeliyetçiliğin oldukça güçlü rol oynayan bir kişisel özellik olduğu söylenebilir. Alanyazındaki bulgularla paralel olarak analiz sonuçları annelerin uyumsuz mükemmeliyetçiliği arttıkça, algılanan psikolojik kontrolün de arttığını göstermektedir (Soenens ve ark., 2005; Soenens ve ark., 2008). Annelerin mükemmeliyetçiliği ile psikolojik kontrol uygulamalarının doğası benzeşmektedir. Mükemmeliyetçi bireylerin benlik saygılarının, çoğunlukla gerçekçi olmayan beklenti ve standartlara bağlı olduğu; bunlar karşılanmadığında olumsuz ve eleştirel kendilik değerlendirmeleri yapıldığı bilinmektedir. Bu açıdan bakıldığında, ergenler mükemmeliyetçi annelerin yüksek beklentilerini karşılamadığında, anneler bu beklentilerin karşılanmasını sağlamak için psikolojik kontrol tanımı içerisinde yer alan eleştirel, baskıcı ve manipülatif davranışları sıklıkla sergiliyor olabilirler. Bunun sonucunda da ergenler annelerini daha kontrolcü algılıyor olabilirler.

Mükemmeliyetçilikle ilgili elde edilen bir diğer bulgu, ergenlerin dışa yönelim problemleriyle annelerin mükemmeliyetçiliği arasındaki etkileşimin anlamlı bulunmasıdır. Daha ayrıntılı ifade etmek gerekirse, annelerinin mükemmeliyetçilik düzeyi yüksek ve düşük olan iki grup ergenin de dışa yönelim problemleri arttıkça algıladıkları psikolojik kontrol artmaktadır. Ancak bu ilişki, annesi daha mükemmeliyetçi olan ergenler için daha güçlüdür (bkz. Şekil 2). Ek olarak bu etkileşim etkisinin sadece büyük kardeşler için anlamlı olduğu; küçük kardeşler için anlamlı olmadığı saptanmıştır. Mükemmeliyetçi bir anne-çocuk ilişkisi bağlamında, pek çoğu lise/üniversite sınavlarına hazırlanmakta olan büyük kardeşler davranış problemlerini de yoğun

olarak sergilediklerinde ergene ilişkin iki stres kaynağının bir araya gelmesiyle algılanan psikolojik kontrolü artıyor görünmektedir.

Araştırma sonuçlarına göre anneden algılanan psikolojik kontrolü yordayan tek bağlamsal özellik mükemmeliyetçilik iken babadan algılanan kontrolü yordayan bağlamsal özellik ev ortamı kaostur. Annelerde bu özellik anlamlı bir yordayıcı olmadığından ilgili hipotez kısmen doğrulanmıştır. Fiziksel açıdan karmaşık, kalabalık ve düzenleyici yapıların eksik olduğu aile ortamlarının ebeveynler için bir stres kaynağı işlevi görerek olumsuz ebeveynlik uygulamalarıyla ilişkili olduğu bilinmektedir (Coldwell ve ark., 2006; Deater-Deckard ve ark., 2019; Pike ve ark., 2016). Bu bilgilerle tutarlı olarak araştırma sonuçlarımız bilindiği kadarıyla ilk kez, kaotik ev ortamlarının babaların psikolojik kontrolüne de zemin hazırladığını ortaya koymaktadır. Kaotik ev ortamlarında ergenlerin davranışlarını düzenleyebilecek mekanizmalar eksik ve/veya tutarsız olabileceğinden, babalar ergeni suçlayarak, eleştirerek veya onu kısıtlayarak disiplin sağlamaya çalışıyor olabilirler. Çaba ve enerji gerektiren duyarlı ebeveynlik davranışlarının yeterince sergilenemeyebileceği kalabalık, düzensiz ve stresli aile ortamlarında, ergenler babalarından daha fazla psikolojik kontrol algılıyor görünmektedirler.

Bağlamsal değişkenler içerisinde anlamlı yordayıcılar olan mükemmeliyetçilik ve ev ortamı kaosuyla ilgili bulguları birlikte değerlendirdiğimizde, anne ve babaların ebeveynlik uygulamalarını belirleyen iki farklı nitelikte kaynak olduğunu görmekteyiz. Kişilik özelliği olan mükemmeliyetçilik anneden algılanan psikolojik kontrolü yordarken, ev ortamının çevresel bir özelliği olan kaos babadan algılanan psikolojik kontrolü yordamaktadır. Bu ilişki örüntüsü ebeveynliği farklı yönleriyle ele alan araştırmalarda da saptanmıştır ve annelik babalık davranışlarındaki özgün etkiler temasıyla oldukça uyumludur. Örneğin Atzaba-Poria ve Pike (2008) ebeveyn farklı davranımının belirleyicilerini inceledikleri araştırmalarında, öfke duygusunun annelerin farklı davranımına, ev ortamı kaosunun babaların farklı davranımına zemin hazırladığını ortaya koymuştur. Bir diğer araştırmada, öfke duygusunun annenin düşmanlığını, ev ortamı kaosunun ise babanın düşmanlığını boylamsal olarak yordadığı saptanmıştır (Pike, Atzaba-Poria ve Kretschmer, 2016). Bu bulguları mevcut araştırma bulgularıyla birlikte düşündüğümüzde ebeveynlik davranışlarında anneler için kişilik, duygular gibi bireysel özelliklerin; babalar için ise ev ortamı kaosu gibi bağlamsal özelliklerin rol oynadığı görülmektedir. Aile sistemi içerisinde anne ve babalık rollerinin farklılaşabildiğine yönelik bilgiler, söz konusu bulguları açıklayabilir. Bu doğrultuda çocuk yetiştirme süreçlerinde daha aktif rol alan ve ebeveynlik rolü hayatlarının merkezinde yer alan anneler, bireysel özelliklerini çocuklarıyla ilişkilerine daha fazla yansıtıyor olabilirler (Lamb, 2010). Ebeveynlik rollerine annelere göre daha az bağlı olan babaların ise bireysel özelliklerden ziyade bağlamsal özelliklerin

etkilerine karşı daha savunmasız bir ebeveynlik sergileyebilecekleri tartışılmaktadır (Bailey, 1994; Crnic ve Low, 2002; Pike ve ark., 2016). Sonuç olarak Türkiyeli anne babalar üzerinde yürütülen psikolojik kontrolün belirleyicilerinde elde edilen genel örüntünün, farklı kültürlerde çeşitli ebeveynlik davranışlarının belirleyicilerini inceleyen araştırmalarla paralel olduğu söylenebilir.

Anne ve baba modellerindeki bir diğer ortak bulgu, evlilik çatışmasının algılanan psikolojik kontrol üzerindeki yordayıcı rolünün anlamlı olmadığını göstermektedir. Araştırmanın ilgili hipotezi doğrulanmamıştır. Bu bulguyu araştırmanın betimsel analizlerinden elde edilen sonuçlarla birlikte değerlendirmek daha doğru olabilir. Betimsel analiz sonuçları, anne ve babaların rapor ettiği evlilik çatışması ile anneden ve babadan algılanan psikolojik kontrol arasında pozitif korelasyon olduğunu göstermektedir (bkz. Tablo 4). Dolayısıyla evlilik çatışmasını tek olarak incelediğimizde kontrolcü ebeveynlikle ilişkili olduğunu ancak bir model içerisinde diğer değişkenlerle birlikte analiz ettiğimizde psikolojik kontrol uygulaması için yordayıcı güçte bir değişken olmadığını söylemek mümkündür. Psikolojik kontrolün belirleyicilerini bir model çerçevesinde bütünsel olarak incelemenin katkısıyla elde edilen bulgular, anne ve babaların psikolojik kontrolüne farklı bağlamsal özelliklerin (mükemmeliyetçilik ve ev ortamı kaosu) zemin hazırladığını ortaya koymaktadır.

Evlilik çatışmasının ebeveynlerin psikolojik kontrolünü doğrudan yordamadığını gösteren bulgu değerlendirilirken, alanyazındaki araştırmalarda kullanılan çatışma stiline de farklılaştığı göz önünde bulundurulmalıdır. Buehler ve arkadaşları (1998) ebeveynlerin kullandıkları açık (overt) ve örtük (covert) çatışma stillerini ayırtmaktadır. Açık çatışma eşler arasındaki anlaşmazlıklar nedeniyle sözel ve fiziksel şiddetin açıkça gözlenebildiği durumlara karşılık gelmekteyken; örtük çatışma anne veya babanın çocuğu kendi tarafına çekmeye çalışması (triangling children), uzun süren küskünlükler gibi dolaylı yolları içermektedir (Buehler ve ark., 1998). Bazı araştırmalar (Stone ve ark., 2002) psikolojik kontrol ve örtük çatışma arasındaki ilişkilerin, PK ve açık çatışma arasındaki ilişkilere göre daha güçlü olduğunu göstermektedir. Schluterman (2007) ise örtük çatışmanın psikolojik kontrolü yordadığını ancak açık çatışmanın yordamadığını ortaya koymuştur. Perez ve arkadaşlarının (2021) araştırmasında psikolojik kontrolün belirleyicisi olarak gösterilen evlilik çatışması değişkeni de örtük çatışmayı ölçmektedir. Araştırmacılar bu sonuçların örtük çatışma ve psikolojik kontrolün, üstü kapalı ve manipülatif stratejileri kullanma açısından benzer doğada olması nedeniyle elde edilmiş olabileceğini belirtmektedir. Örneğin, anne çatışma içerisinde olduğu baba hakkında ergenin duygu ve düşüncelerini değiştirmeye çalışabilir, ergen onun gibi düşünmediğinde ise sevgi ve ilgisini geri çekerek onu manipüle etmeye çalışabilir. Ancak mevcut araştırmada çocuğun dahil edildiği dolaylı çatışma türünden

ziyade, doğrudan anne ve baba arasındaki anlaşmazlıkların (örnek maddeler; “Eşim beni sürekli eleştirir”, “Eşim onu anlamadığımdan yakınır”, “Bazen aramızdaki anlaşmazlıklar günler sürer.”) kontrolcü davranışlar için belirleyici bir özellik olup olmadığı merak edilmiştir. Elde edilen sonuçlar, açık çatışma türünün psikolojik kontrolün belirleyicisi olmadığını gösteren sınırlı sayıdaki araştırma bulgusunu destekleyerek; evlilik çatışmasının psikolojik kontrolle ilişkilerinin farklı boyutlarıyla ele alınarak incelenmesi gerektiğini göstererek konuyla ilgili bilgilerimizi zenginleştirmektedir.

Evlilik çatışması değişkeniyle ilgili elde edilen bir diğer bulgu, ergenlerin içe yönelim problemleri ile evlilik çatışması arasında elde edilen etkileşim etkisidir. Sonuçlara göre büyük kardeşlerin içe yönelim problemleri ile babadan algılanan psikolojik kontrol arasındaki ilişki, düşük düzeyde evlilik çatışmasının olduğu ailelerde anlamlıdır ancak yüksek düzeyde evlilik çatışmasının olduğu ailelerde anlamlı değildir (bkz. Şekil 3). Bu bulgu eşler arasındaki anlaşmazlıklar yoğun olduğunda babaların ergen özelliklerinden bağımsız olarak psikolojik kontrol uyguladığını; bu tür anlaşmazlıklar daha az olduğunda ise ergen özelliklerinin psikolojik kontrolü arttırdığını göstermektedir. Eşyle gergin ve stresli bir ilişki içerisindeki babalar psikolojik kontrolü halihazırda sergilerken, çatışmanın daha düşük olduğu bir aile atmosferinde ise babalar ergenlerin duygusal sorunlarına daha fazla odaklanma fırsatı bularak ebeveynlik davranışlarını bu doğrultuda düzenliyor olabilirler. Evlilik çatışması babaların kontrolcü davranışlarıyla bazı koşullar çerçevesinde de olsa ilişkilidir (çatışma düzeyi düşük olduğunda, ergenler duygusal problem sergilediğinde); ancak annelerin psikolojik kontrolüyle hiçbir koşulda ilişkili bulunmamıştır. Bu yönüyle araştırma bulgusu, evlilik ilişkisindeki stres faktörlerinin babaların ebeveynliğini annelerinkinden daha fazla etkilediğini gösteren araştırma sonuçlarını kısmen desteklediği söylenebilir (Cummings ve ark., 2004; McCoy ve ark., 2013). Bu örüntü babalık davranışlarının bağlamsal koşullara daha hassas olabileceği çıkarımıyla paralel olup özgün etkiler temasını desteklemektedir. Araştırmadaki diğer etkileşim etkisiyle benzer biçimde bu etkileşim de büyük kardeşler için geçerlidir. Büyük ve küçük kardeşin içe yönelim problem düzeyleri birbirine oldukça yakın görünmektedir (bkz. Şekil 3). Ancak büyük kardeşlerin babalarını daha kısıtlayıcı algılayabilmeleri ve/veya ebeveynlerin küçük kardeşlere daha olumlu tutumlar sergileyebilmeleri gibi olası nedenler bu sonuçlarda rol oynamış olabilir.

Araştırma modelindeki belirleyicilerden sonuncusu psikolojik iyi oluş, anneden ve babadan algılanan psikolojik kontrolü yordamamaktadır. Dolayısıyla ilgili hipotez doğrulanmamıştır. Olumsuz nitelikte bir ebeveynlik uygulaması olan psikolojik kontrolün ilişkili olduğu süreçlerin de pozitif özelliklerden ziyade negatif özellikler olabileceği belirtilmektedir (Vansteenkiste ve Ryan, 2013). Ebeveynlerin depresif belirtilerinin (Aunola ve ark., 2015) ve olumsuz duygulanım

düzeylerinin (Aunola ve ark., 2017) psikolojik kontrolü yordadığı ancak olumlu duygulanım düzeylerinin psikolojik kontrolü yordamadığını gösteren araştırmalar bu görüşü desteklemektedir. Mevcut araştırmada duygulanım, mutluluk ve fiziksel sağlık ile ölçülen psikolojik iyi oluş, Belsky'nin (1984) belirttiği gibi ebeveynlik davranışları için önemli kaynaklar arasında olabilir. Ancak sözü edilen bulgular ve araştırma sonuçlarımız birlikte değerlendirildiğinde kontrolcü uygulamalarla ilgili dinamiklerin, psikolojik iyi oluştan ziyade depresif belirtiler gibi işlevselliği daha olumsuz etkileyen özelliklerle benzeştiği düşünülebilir. Grolnick (2003) psikolojik kontrolün ortaya çıkmasında ebeveynlerin psikolojik kaynaklarının tükenmiş olması, içsel bir baskı hissetmeleri gibi süreçlerin rol oynayabileceğine dikkat çekmektedir. Anne ve babaların psikolojik iyi oluşunun düşük olması anılan olumsuzlukları tetikleyecek düzeyde bir özellik olmayabilir. Sonuç olarak araştırma bulguları, psikolojik iyi oluşun algılanan psikolojik kontrol için belirleyici bir değişken olmadığını ortaya koymaktadır.

Bu araştırmada ise iki kardeşin aile bağlamının içine gömülü olarak (nested) analiz edilmesiyle kardeşlerin gelişimini ortak olarak etkileyen bağlamsal özelliklerin ve kardeşlerin gelişimini farklılaştıran bireysel özelliklerin algılanan psikolojik kontrol üzerindeki yordayıcı rolleri hakkında eş zamanlı olarak istatistiksel bilgi elde edilebilmiştir. Bu bilginin işaret ettiği önemli sonuçlardan biri, sonuç değişkenindeki varyansın ağırlıklı olarak birey düzeyindeki değişkenler tarafından açıklanmasıdır. Detaylı olarak belirtmek gerekirse, anneden algılanan psikolojik kontroldeki varyansın %82'si bireysel düzeydeki değişkenlerden, %18'i bağlamsal düzeydeki değişkenler tarafından; babadan algılanan psikolojik kontroldeki varyansın ise %79'u bireysel düzeydeki değişkenlerden, %21'i bağlamsal düzeydeki değişkenler tarafından açıklanmaktadır. Araştırma modelinde psikolojik kontrolün belirleyicilerini oluşturan ergen, ebeveyn ve bağlam özellikleri arasında en güçlü yordayıcıların ergen özellikleri olduğunu gösteren bulgular, anne ve babaların ağırlıklı olarak, ergenlerin özelliklerinin tetiklemesi sonucunda psikolojik kontrol uygulamaları kullandığına veya mevcut kullanımlarını arttırdığına işaret etmektedir. Anne babaların kendi özellikleri ve aile bağlamı özellikleri bu türde ebeveynliğe daha zayıf bir zemin hazırlama potansiyeline sahiptir. Bu noktada bireysel değişkenler ve sonuç değişken ölçümleri ergen bildirimine dayandığı için sonuçların bildirim yanlılığından da kaynaklanabileceği akla gelebilir. Ancak bu bulgu bildirim kaynağından bağımsız olarak davranış genetiği alanındaki çalışmaların en tutarlı olarak elde edilen bulgularından biridir (Plomin ve ark., 2016). Bu bilgiler ebeveynlik araştırmalarında nadiren elde edilebilmektedir çünkü bu araştırmaların çoğunda aile başına tek çocuk katıldığından bireysel ve bağlamsal analiz düzeyleri ayrıştırılamamaktadır. Bu açıdan söz konusu bulguların psikolojik kontrol alanyazını için iki önemli katkısı olduğu düşünülmektedir. Birçok ebeveynlik davranışının dahil edildiği boylamsal araştırmalar (derleme için bkz. Meeus, 2016) ve kültürlerarası araştırmalar (Rothenberg ve ark., 2020) gelişimsel

süreçlerde çocuk etkisinin (child effect) ebeveynlik etkisine göre (parent effect) daha açıklayıcı olduğuna işaret etmektedir. Psikolojik kontrol uygulamasını farklı bir metodolojiyle ele alan bu araştırmanın sonuçları da ergen özelliklerinin, diğer bir deyişle çocuk etkisinin daha güçlü bir açıklayıcı olduğunu ortaya koyarak söz konusu değerli çalışmalara katkı sağlamaktadır. Araştırmanın katkılarından bir diğeri ise kuramsal temellidir. Belsky'nin modelinde (1984) yer alan üç kaynağın ebeveynliği eşit olarak etkilemediği, anne babanın kişilik özelliklerinin, ebeveynliği etkilemesi muhtemel en önemli kaynak olduğunu vurgulanmaktadır. Bulgularımız ise ebeveynlik dinamiklerini açıklamakta ergen özelliklerinin de en az ebeveynlerin kişilik özellikleri kadar önemli rol oynadığını göstermektedir.

Son olarak psikolojik kontrolü anlamlı olarak yordayan değişkenlerin etki büyüklüklerine göre önem sıralamaları incelendiğinde, sıralamanın anne ve babalar için değişkenlik gösterdiği görülmektedir. Anne modelindeki sıralama ergenin dışa yönelim problemleri, doğum sırası, içe yönelim problemleri, annenin mükemmeliyetçiliği ve ergenin akademik işlevselliği olarak bulunmuştur. Baba modelinde ise önem sıralaması doğum sırası, dışa yönelim, kaos, içe yönelim olarak görünmektedir. Bu bilgi anne ve babadan algılanan psikolojik kontrolü ortak olarak yordayan bireysel değişkenlerin dahi önem sıralamasının değiştiğini göstermektedir. Bu sonuçlardan yola çıkarak aynı değişkenlerin psikolojik kontrole zemin hazırlama potansiyellerinin anne ve baba için değişkenlik gösterebileceği düşünülebilir. Anne ve babaların kontrolcü ebeveynliğinde rol oynayan stresörlerin değişkenlik gösterebileceğini ortaya koyan bu bulguların ileride yürütülecek uygulamalı çalışmalar ve geliştirilecek müdahale programları için önem taşıdığı düşünülmektedir.

2.4.3 Araştırmanın Katkıları

Bu başlık altında Çalışma 1 kapsamında ulaşılan bulguların psikolojik kontrol belirleyicileriyle ilgili alanyazına özgü katkıları aktarılmıştır. Çalışmanın yöntemsel katkıları, ulaşılan sonuçların çıktıları ve çalışmanın sınırlılıkları tez araştırmasının bütünü için genel tartışma bölümünde değerlendirilmiştir (bkz. Bölüm 4)

Çalışma 1'den elde edilen sonuçların bir kısmı, psikolojik kontrolün belirleyicileriyle ilgili alanyazındaki mevcut bilgileri destekleyerek; verinin dört aile bireyinden elde edilmesi ve analiz yöntemi bakımından bu kanıtları güçlendirmektedir. Çalışmadan elde edilen iki sonucun ise ilgili alanyazına daha yenilikçi bilgiler içerdiği düşünülmektedir. Bu çalışmada belirleyiciler düzeylerine ayrıştırılarak ve her iki ebeveynde incelenmiştir. Böyle bir bakış açısıyla analiz edildiğinde hem bireysel hem de bağlamsal düzeydeki belirleyicilerin anne ve babaların psikolojik kontrolüne farklı örüntüler ve özgün yollarla zemin hazırladığı görülmüştür. Ergenlerin

bireysel özellikleri, annelerin psikolojik kontrolü için daha belirleyici ve güçlü kaynaklardır. Problem davranışlar iki ana kategoride ayrıştırılarak ele alınmıştır ve ikisi de annelerin psikolojik kontrolünü babalara göre daha güçlü biçimde yordamaktadır. Ayrıca araştırmada ergen uyumunu temsilen problem davranışlarla birlikte akademik özelliklerin de incelenmesiyle, anne ve babalarda bir örüntü farklılığı daha saptanabilmektedir. Akademik işlevsellik ise sadece annelerin psikolojik kontrolünü yordamaktadır. Bağlamsal düzeydeki belirleyicilerde annelerde kişilik özelliği, babalarda bağlam özelliğinin rol oynaması, psikolojik kontrole kaynak oluşturma mekanizmalarının ebeveyne göre farklılaştığını göstermektedir. Bağlamsal değişkenler arasında ekolojik bir özelliğin, ev ortamı kaosu babaların psikolojik kontrolünü yordadığı ilk kez gösterilmektedir. Çok kaynaklı bildirime dayalı olarak ve model analizi sonucunda elde edilen bu ilişkiler, ev ortamı kaosu güçlü bir belirleyici olduğunu göstermektedir. Psikolojik kontrole zemin hazırlayabilecek bağlamsal özellikler, çocuk ve ebeveyn özelliklerine göre daha az incelenmektedir. Araştırmadan elde edilen sonuçlar ailenin bağlamsal özelliklerinin özellikle babalar için kritik olabileceği göstererek, konuyla ilgili bilgilerin artırılmasına olan ihtiyacı göstermektedir.

Araştırmanın yenilikçi bir diğer sonucu, psikolojik kontrolün bireysel ve bağlamsal düzeyleri arasındaki çapraz düzey etkileşimlerden elde edilen sonuçlardır. Konuyla ilgili çalışmalarda psikolojik kontrolün belirleyicileri arasındaki etkileşimler nadiren incelenmektedir. Bu çalışmada ise etkileşimler düzeyler arası incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar, ailede çocuk alt sisteminin özelliklerinin (büyük kardeş olma ve davranış problemi sergileme) psikolojik kontrole zemin hazırladığını ancak aynı zamanda bu davranışların anne alt sisteminin özellikleriyle (mükemmeliyetçilik) ve aile bağlamı özellikleriyle (evlilik çatışması) birlikte işlev gösterdiğini ortaya koymaktadır. Mevcut araştırmada psikolojik kontrolün aile düzeyindeki dinamikleri hakkında anlayışımızı zenginleştirecek, başlangıç düzeyinde bilgiler elde edildiği söylenebilir.

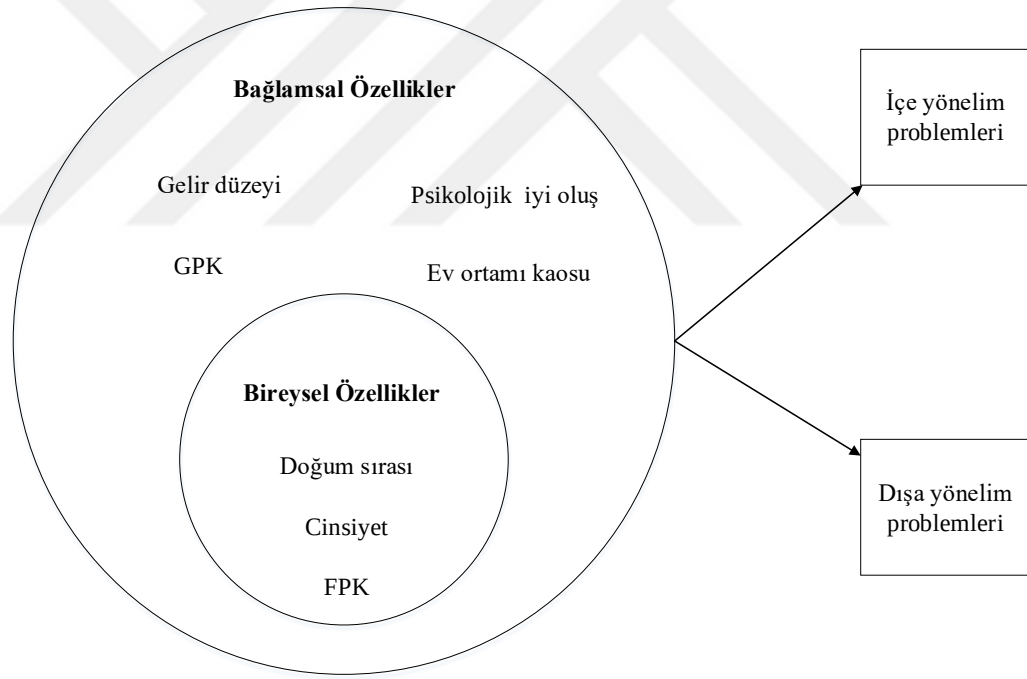
3. BÖLÜM: PSİKOLOJİK KONTROL İLE KARDEŞLERİN PROBLEM DAVRANIŞLARI ARASINDAKİ İLİŞKİLER: ÇOK DÜZEYLİ BİR İNCELEME

Meta-analiz araştırmaları psikolojik kontrolün, ergenlerin içe yönelim (Pinquart, 2017a) ve dışa yönelim problemlerini (Pinquart, 2017b) en güçlü biçimde yordayan ebeveynlik davranışları arasında olduğunu göstermektedir. Söz konusu ilişkileri inceleyen araştırmalardan ulaşılabildiği kadarıyla üçü (Jeannin ve Van Leeuwen, 2015; van der Kaap-Deeder, 2021; Yu ve Gamble, 2008) dışındaki çalışmalar ailelerden tek çocuğun katılımıyla yürütülmekte ve kontrolcü davranışların gelişimsel sonuçlarında aileler arası farklılıklara ilişkin bilgi sağlamaktadır. Ancak Plomin (1987) öncülüğündeki davranış genetiği araştırmacıları, aileden tek çocuğun katılımıyla yürütülen çalışmalarda kardeşlerin birbirlerine benzer olduklarının veya aile yaşantılarının etkilerini aynı şekilde deneyimlediklerinin varsayıldığına dikkat çekmektedir. Bu kapsamda ebeveyn davranışlarının düzey ve etkilerinin kardeşler arasında değişkenlik gösterebileceği, bu nedenle aile içi farklılıkların da incelenmesi gerektiği belirtilmektedir (Plomin ve ark., 2001; Plomin, 2011). Bu doğrultuda Çalışma 2'nin iki temel amacından biri psikolojik kontrolün bireysel ve bağlamsal düzeylerinin ayrıştırılarak problem davranışlar üzerindeki yordayıcı rolünün incelenmesidir. Böylece araştırmada psikolojik kontrolün gelişimsel sonuçlarının aileler arasında (between family) ve aile içinde kardeşler arasında (within family) nasıl değiştiği eş zamanlı olarak incelenmektedir. Bu bilgileri tamamlayıcı nitelikte bir yaklaşım olan Aile Sistemleri Kuramı da (Cox ve Paley, 1997; Minuchin, 1974), bu ilişkilerin aile bütününe içinde değerlendirilmesinin ve aile içi süreçlerin incelenmesinin önemine dikkat çekmektedir. Bu kuramın bakış açısıyla psikolojik kontrol ve problem davranışlar arasındaki ilişkileri aileden izole bir şekilde ebeveyn-ergen ikilisi özelinde incelemek yerine; aile bağlamı hakkında fikir verecek bazı özellikler çerçevesinde incelemek gerekmektedir. Bu doğrultuda Çalışma 2'nin diğer temel amacı psikolojik kontrolün problem davranışlar üzerindeki yordayıcı rolünün bazı ergen ve aile bağlamı özellikleriyle birlikte incelenmesidir. Böylece araştırmada psikolojik kontrolün sonuçları aile sisteminin diğer özellikleriyle birlikte değerlendirilmiştir.

Araştırmanın amaçları doğrultusunda geliştirilen modelde (bkz. Şekil 4) Plomin'ın kavramsallaştırmasından yararlanılarak bireysel özellikler ve bağlamsal özellikler ayrıştırılmıştır. Araştırma modelinde yer alan değişkenler, Plomin ve Daniels'ın (1987) önermeleri ve alanyazında ergenlerin problem davranışlarıyla ilgili bulgular doğrultusunda seçilmiştir. Bireysel özellikler başlığında ergenin doğum sırası (büyük veya küçük kardeş olması), cinsiyeti ve psikolojik kontrolün bireysel düzeyi (FPK) değişkenleri yer almaktadır. Bağlamsal özellikler başlığında ise; anne ve babaların psikolojik iyi oluşu, ev ortamı kaosu, ailenin gelir düzeyi ve psikolojik kontrolün bağlamsal düzeyi (GPK) değişkenleri bulunmaktadır. Bağlamsal özelliklere

aile sisteminin olabildiğince farklı yönleri hakkında bilgi verecek değişkenlerin dahil edilmesine özen gösterilmiştir. Bu bakış açısıyla anne babaların kendi özellikleriyle çocuklara sağladıkları gelişimsel bağlam hakkında bilgi edinmek için psikolojik iyi oluş değişkeni, ailenin yaşadığı evin bağlamsal koşulları hakkında bilgi edinmek için ev ortamı kaosu ve gelir düzeyi değişkenleri modele dahil edilmiştir. Doğum sırası, cinsiyet ve sonuç değişkenler için ergen bildirimi kullanılmış, psikolojik kontrol ve bağlamsal özellikler için anne ve baba bildirimleri kullanılmıştır. Sözü edilen ilişkileri inceleyen araştırmalarda genellikle ebeveynleri temsilen anneler katılmaktadır. Bu araştırmada ise anne ve babaların ailedeki iki temel alt sistem olduğu düşüncesiyle, ele alınan ilişkiler her iki ebeveyn için de incelenmiştir. Değişkenler sabit kalmak koşuluyla dört ayrı model (anne/baba, içe yönelim/dışa yönelim) çok düzeyli modelleme yöntemiyle sınanmıştır. Takip eden başlıklarda ilgili alanyazın ve modelde yer alan değişkenlere ilişkin bilgiler özetlenmiştir.

Şekil 4. Çalışma 2 Araştırma Modeli

3.1 GİRİŞ

3.1.1 Psikolojik Kontrolün Bireysel ve Bağlamsal Düzeyleri

Ebeveyn davranışlarını bireysel ve bağlamsal düzeylerini ayırtılabilmek için iki kardeşe yönelik davranış ölçümlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Ailelerden tek çocuğun katılımıyla yürütülen araştırmalarda bu inceleme yapılamamaktadır. Oliver ve Pike'ın (2018) işaret ettiği gibi tek bir

ebeveyn davranışı ölçümü alındığında iki tür bilgi birbirine karışmaktadır; (1) anne babanın genel ebeveynlik yaklaşımı, (2) genel ebeveynlik yaklaşımından farklı olarak, anne babanın çocuklarından biriyle ilişkisine özgü davranışları. Ebeveynlik davranışının bu biçimde ölçülmesi aynı ailedeki çocukların bireysel olarak deneyimlediği ebeveynlik davranışları konusunda eksik bir resim sunmaktadır. Ebeveynlik davranışlarının bireysel düzeyi ebeveyn farklı davranımıdır (parental differential treatment). Bu kavram anne babaların bir çocuğa diğer(ler)inden daha olumlu veya daha olumsuz davranması; kardeşler arası eşit olmayan bir yaklaşım sergilemesi olarak tanımlanmaktadır (Plomin, 1987; Stocker ve ark., 1990).

Plomin ve Daniels (1987), ebeveyn farklı davranımının aynı ailede yetişen kardeşlerin gelişimsel yörüngelerini farklılaştırabilecek bireysel özelliklerden biri olduğunu belirtmektedir. Daha detaylı ifade etmek gerekirse, bir çocuğun kardeşine göre daha olumsuz ebeveynlik davranışlarına maruz kalması, onun gelişiminin kardeşine göre daha olumsuz etkilenmesiyle sonuçlanabilir. Ergenlik döneminde yürütülen araştırmalar ebeveyn farklı davranımının, kardeş ilişkilerinde çatışma ve uyumsuzluk (Shanahan ve ark., 2008), içe yönelim ve dışa yönelim problemleri (Buist ve ark., 2013; Rolan ve Marceau, 2018), akademik başarı (Barrett-Singer ve Weinstein, 2000), fiziksel sağlık (Browne ve Jenkins, 2012) gibi alanlar üzerinde olumsuz sonuçları olduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırmacılar ebeveyn farklı davranımının olumsuz gelişimsel sonuçlarını iki yaklaşım çerçevesinde açıklamaktadır. Bunlardan biri olan Sosyal Karşılaştırma Kuramı'na (Social Comparison Theory; Festinger, 1954; Suls ve ark., 2002) göre bireylerin benlik değerlendirmeleri, diğerleriyle yapılan karşılaştırmalardan etkilenmektedir. Çocukların kendilerini karşılaştırabilecekleri en ulaşılabilir kaynaklardan biri kardeşlerdir. Bazı araştırmalar çocukların iki yaşından itibaren anne babalarının kendilerine ve kardeşlerine yönelik davranışlarını karşılaştırabilecek farkındalığa sahip olduklarını göstermektedir (Dunn ve Munn, 1985). Ebeveynler bir çocuğa diğer(ler)inden daha olumsuz davrandığında (veya daha az olumlu davrandığında) çocukta hızlıca tetiklenebilecek mekanizmalardan biri kendini kardeşiyle karşılaştırma ve buna bağlı olarak kendini değerlendirme olabilir. Çocuklar ve ergenler bu durumlarda “Kardeşim benden daha iyi/yeterli, ben yeterince iyi/yeterli değilim” gibi olumsuz benlik değerlendirmeleri yapmaya daha eğilimli olabilirler (Feinberg ve ark., 2000). Bu bağlamda kardeşler için bir sosyal karşılaştırma kaynağı olabilen ebeveyn farklı davranımının, daha olumsuz davranılan kardeşin yetersizlik, değersizlik, endişe, kendini güvende hissetmeme (personal insecurity), adaletsizlik gibi duygular hissetmesine; daha olumlu davranılan kardeşin ise aile içerisindeki statüsünün kaybindan endişe duymasına veya diğer kardeş için suçluluk hissetmesine yol açabilen aile içi bir dinamik olduğu belirtilmektedir (Boyle ve ark., 2004;

Feinberg ve ark., 2000). Bu bilgiler ebeveyn farklı davranımının çocuk ve ergenlerde kaygı, depresyon, içe dönüklük gibi durumlarla ilişkilerini açıklayabilir. Ebeveyn farklı davranımının olumsuz sonuçlarını açıklayan bir diğerk yaklaşım, dağıtım adaleti kavramsallaştırmasıdır (Distributive Justice Framework; Deutsch, 1975). Bu kavrama göre bireyler kaynakların adil bir şekilde dağıtılıp dağıtılmadığını düzenli olarak değerkendirme; hak ettikleri kaynak ile aldıkları kaynak uyumlu olmadığında tepki gösterme eğilimindedirler. Buna göre ebeveyn farklı davranımı çocukların uyumunu bozabilir çünkü çocuklar bu durumu ebeveyn kaynaklarının (ör. ilgi gösterme) kardeşler arasında adil olarak dağıtılmaması çerçevesinde değerkendirebilir ve tepki gösterebilirler. Ancak adil olarak değerkendirdiklerinde örüntü değışebilmektedir. Ergenler anne babaların davranışlarındaki farklılıkların kaynağını bildiklerinde ve adil olduğunu düşündüklerinde (ör. “kardeşimle daha çok ilgileniyor çünkü o henüz bir bebek.”) ebeveyn farklı davranımı problem davranışlarla ilişkili bulunmamıştır (Kowal ve ark., 2002; Kowal ve ark., 2004; McHale ve ark., 2000). Sonuç olarak ebeveyn farklı davranımının uyum üzerindeki bozucu etkilerini açıklayabilecek iki mekanizma, kardeşler arasında olumsuz sosyal karşılaştırma süreçleri ve ergenlerin ailedeki kaynakların paylaşımına yönelik değerkendirmeleridir.

Özetlenen bu çalışma çerçevesini kullanarak, Çalışma 2’de psikolojik kontrolün bireysel ve bağlamsal düzeylerinin ergenlerin problem davranışlarıyla ilişkilerini incelemek amaçlanmaktadır. Bu ebeveynlik uygulamasını düzeylerine ayrıştırabilmek için Jenkins ve arkadaşlarının (2009) izlediği yöntem kullanılmıştır. Annelerin/babaların büyük ve küçük kardeş için psikolojik kontrol bildirimleri kullanılarak iki değışken oluşturulmuştur; genel psikolojik kontrol (ambient psychological control; araştırmada GPK kısaltması kullanılmıştır.) ve farklılaşan psikolojik kontrol (differential psychological control; araştırmada FPK kısaltması kullanılmıştır). GPK değışkeni, annenin/babanın büyük ve küçük kardeşlere uyguladığı kontrolün istatistiksel ortalamasıyla oluşturulmuştur. Bu değışken annenin/babanın aile ortamında kontrolcü davranma eğilimini ve genel yaklaşımlarını kapsaması nedeniyle psikolojik kontrolün bağlamsal düzeyini oluşturmaktadır. GPK puanı arttıkça anne ve babanın genel yaklaşımlarının daha kontrolcü nitelikte olduğu anlaşılmaktadır. FPK değışkeni ise, büyük ve küçük kardeşlere uygulanan kontrolün genel kontrolden sapması (deviation) hesaplanarak oluşturulmuştur. Örneklendirmek gerekirse; anne büyük çocuğuna 3 puan, küçük kardeşine ise 5 puan psikolojik kontrol uyguladığında, GPK puanı 4 puan olacaktır. Büyük ve küçük kardeşlerin FPK puanları da sırasıyla -1 ve +1 puan olacaktır. Dolayısıyla ergenin FPK puanı arttıkça, annenin o ergene kardeşinden daha fazla psikolojik kontrol uyguladığı anlaşılmaktadır. FPK annenin/babanın spesifik bir çocukla ilişkisinde sergilediği uygulamalarını kapsaması nedeniyle psikolojik kontrolün bireysel düzeyini oluşturmaktadır.

Ebeveynlerin kardeşine/kardeşlerine yönelik olumsuz davranışları konusunda iyi birer gözlemci olan ergenler, aile ortamındaki genel kontrolcü iklimden etkilenebilirler. Aynı zamanda ergenler kendilerine kardeşlerinden daha fazla psikolojik kontrol uygulanmasından da etkilenebilirler. Aile araştırmalarında bu iki ilişki düzeyinin ayrıştırılarak incelenmesi gerektiği belirtilmektedir (Oliver ve Pike, 2018; Jenkins ve ark., 2009). Bu nedenle araştırmada psikolojik kontrolü düzeylerine ayrıştırarak ve eş zamanlı (simultaneously) olarak incelemeyi sağlayan çok düzeyli modelleme analizi kullanılmıştır. Bu yöntemdeki eş zamanlı inceleme FPK'nın yordayıcı rolü incelenirken bağlamsal düzeydeki değişkenlerin; GPK'nın yordayıcı rolü incelenirken bireysel düzeydeki değişkenlerin istatistiksel olarak kontrol edilmesiyle yapılmaktadır. Böylece her iki düzeyin problem davranışlarla ilişkilerine yönelik daha doğru ve geçerli bilgi edinmek mümkün olmuştur.

3.1.2 Psikolojik Kontrolün Bireysel Düzeyi ve Problem Davranışlar Arasındaki İlişkiler

Psikolojik kontrol uygulayan ebeveynlerin ergenlere nasıl hissetmeleri, düşünceleri ve davranışları gerektiğini dikte etme eğiliminde oldukları, ergenler bu beklentilere uymadığında ise ilgi ve sevgilerini geri çekerek onları manipüle etmeye çalıştıkları ifade edilmektedir (Barber, 1996). Anne babalar bu tarzda olumsuz stratejileri çocuklarından birine daha fazla uyguladığında hangi mekanizma ve süreçler işleyebilir? Daha fazla psikolojik kontrole maruz kalan kardeş bu durumdan nasıl etkilenebilir? Bu soruları yanıtlamak için ebeveyn farklı davranımı ve psikolojik kontrol alanyazınlarında öne sürülen açıklayıcı mekanizmaları sentezleyebiliriz.

Psikolojik kontrole kardeşlerinden daha fazla maruz kalan ergenler, Sosyal Karşılaştırma Kuramı'nda önerildiği gibi, kendilerinin kardeşlerine göre daha kötü/yetersiz/değersiz oldukları yönünde değerlendirmeler yapabilirler. Doğası itibarıyla ergenlerin benlik sınırlarına müdahaleci bir ebeveyn yaklaşımının süregelen etkilerine, bu davranışlara aile içerisinde daha fazla maruz kalmaktan dolayı eklenebilecek olumsuz benlik değerlendirmeleri sonucunda ergenlerin duygusal uyumu bozulabilir. Öz saygının azalması, endişe, kendini güvende hissetmeme gibi durumların bir sonucu olarak içe yönelim problemlerini, kardeşlerine göre, daha fazla sergileyebilirler.

Kardeşlerinden daha fazla psikolojik kontrole maruz kalan ergenler, dağıtım adaleti kavramsallaştırmasında önerildiği gibi (Deutsch, 1975), ebeveynlerinin adil olmadığını düşünerek onlara tepki gösterebilirler. Ergenler ebeveyn farklı davranımını çeşitli gerekçelerle adil olarak değerlendirdiklerinde olumsuz etkilenemeyebilmektedirler (ör. Kowal ve ark., 2002). Diğer kardeşin ihtiyaçlarıyla bağlantılı olarak ilgi, izleme (monitoring) gibi ebeveynlik davranışları eşit düzeyde sergilenmediğinde, ergenler bu durumu görece kolay meşrulaştırabilirler (ör. "Çünkü kardeşimin buna ihtiyacı var." veya "Çünkü annem kardeşimin iyiliğini istiyor").

Ancak ergenlerin psikolojik kontrol açısından eşit olmayan bir yaklaşımı, adil olarak değerlendirmeleri daha zor olabilir. Psikolojik kontrol ergenlerde genellikle kurallara karşı gelme, ebeveyn rehberliğini reddetme gibi tepkisel eğilimleri arttırmaktadır (Van Petegem ve ark., 2015). Dolayısıyla daha fazla psikolojik kontrole maruz kalan ergenler, baskıcı bir davranışın eşit olarak sergilenmemesine tepki olarak ebeveynlerinin hoşuna gitmeyecek şekilde davranabilir veya onların kurallarına uymayabilirler. Bu süreçler sonucunda dışa yönelim problemlerini, kardeşlerine göre, daha fazla sergileyebilirler.

Son olarak, psikolojik kontrolün olumsuz sonuçlarının açıklanmasında sıklıkla başvurulmuş bir yaklaşım olan Kendini Belirleme Kuramı'nın (Deci ve Ryan, 2000) önermelerini ebeveyn farklı davranımı olgusu çerçevesinde değerlendirebiliriz. Kurama göre psikolojik kontrol uygulaması doğası itibarıyla üç temel psikolojik ihtiyaç olan yeterlik, ilişkisellik ve özerkliğin aile ortamında karşılanmasını engellemektedir. Ebeveyn farklı davranımı da bu temel ihtiyaçların karşılanmasını farklı açılardan engelleyebilir. Anne babaların bir kardeşe diğerinden daha olumsuz davranması, çocuğa kardeşine göre daha yetersiz/kötü olduğu mesajını verebileceğinden yeterlik ihtiyacını engelleyebilir. Anne babalarının adil davranmaması, ebeveynleriyle ve kardeşleriyle kurduğu yakınlık ve ilişkiselliğe zarar verebilir. Dolayısıyla psikolojik kontrole kardeşinden daha fazla maruz kalan ergenin temel psikolojik ihtiyaçlarının daha yoğun biçimde engellendiği düşünülebilir. Bu durum o ergenin uyumunun kardeşine göre daha fazla bozulmasıyla sonuçlanabilir.

Ebeveyn farklı davranımını kontrol uygulamaları bağlamında inceleyen iki görgül çalışmaya erişilebilmiştir. Meunier ve arkadaşları (2012) tarafından yürütülen bir araştırmada, annesinin daha fazla kontrol uyguladığı çocukların, kardeşlerine göre daha fazla dışa yönelim problemi sergilediği bulunmuştur. Ancak bu araştırmanın örnekleme ve ölçülen kontrol yapısı, mevcut araştırmadan farklılaşmaktadır. Meunier ve arkadaşlarının (2012) örneklemindeki kardeşler erken çocukluk dönemindedir (yaş aralığı; 4-6) ve kardeşlerden biri klinik tanı almıştır. Ek olarak bu araştırmada destekleyici kontrol (özerklik, izleme ve kural koyma) ve negatif kontrol (disiplin, cezalandırma, ödül uygulama, tutarsız disiplin ve görmezden gelme) boyutlarına dayalı olarak ölçülen ebeveyn farklı davranımı incelenmiştir. Negatif kontrol boyutunda ölçülen yapılar psikolojik kontrol ile kısmen örtüşse de analizlerde iki boyut birlikte kullanılmıştır. Dolayısıyla elde edilen sonuçların ebeveynlerin genel kontrol pratiklerine ilişkin olduğu söylenebilir. Mevcut araştırmada ise spesifik olarak psikolojik kontrol uygulamasının ergenlik dönemindeki kardeşlerdeki sonuçları incelenmiştir.

Ebeveyn farklı davranımını doğrudan psikolojik kontrol ölçümü kullanarak inceleyen yalnızca bir araştırmaya ulaşılabilmektedir. Jeannin ve Van Leeuwen (2015) tarafından yürütülen bu araştırmada orta çocukluk dönemindeki kardeşler (yaş aralığı; 8-13) ve ebeveynlerinden elde edilen sonuçlara göre FPK, çocukların duygusal ve davranışsal problemlerini anlamlı olarak yordamamıştır. Bu araştırma ile mevcut araştırma, analiz yöntemi açısından benzerdir. İki araştırmada da psikolojik kontrolün düzeylerine ayrıştırılması ve çok düzeyli modelleme yöntemiyle analiz edilmesiyle, FPK'nın problem davranışlar üzerindeki yordayıcı rolü daha geçerli biçimde değerlendirilebilmiştir. İki araştırma kardeşlerin yaşları ve ebeveyn farklı davranımının ölçümü açısından ayrılmaktadır. Mevcut araştırmada kardeşlerin ikisi de ergenlik döneminde (yaş aralığı; 10-19). Ergenlik dönemine özgü bilişsel ve sosyoduygusal değişiklikler göz önünde bulundurulduğunda, özerkliği baskılayıcı davranışların bir kardeşe diğerinden çok uygulanması uyum üzerinde kritik bir rol oynayabilir. Ebeveyn farklı davranımının ölçümü konusunda bildirim kaynağı olarak ebeveynler veya çocuklar/ergenler kullanılabilmektedir. Ebeveyn farklı davranımının gelişimsel sonuçlarla ilişkilerinde bildirim kaynağının farklılık yaratabileceği tartışılmaktadır (Stocker ve ark., 1990). Ancak Buist ve arkadaşları (2013) tarafından yapılan meta-analiz araştırması, ebeveyn farklı davranımının problem davranışlarla ilişkilerinin bildirim kaynağına göre (ebeveyn veya çocuk) değişmediğini ortaya koymaktadır. Jeannin ve Van Leeuwen (2015) çocukların/ergenlerin algıladığı davranışın (perceived/subjective) sonuçlarını incelemiştir. Bu araştırmada ise anne ve babaların uyguladığı davranışın (actual/received/objective) aile içerisinde farklılaşmasının gelişimsel sonuçları merak edilmektedir.

Alanyazında ebeveyn farklı davranımıyla ilgili araştırmaların çoğunluğunun Batı kültürlerinde yürütüldüğü; bu olgunun işlev ve doğasının farklı kültürlerde değişebileceği belirtilmektedir (Buist ve ark., 2013; Lam ve ark., 2021). Bu tespiti ilişkin kanıtlar mevcuttur. Örneğin Aytac ve Pike (2018) tarafından yürütülen kültürlerarası bir araştırmada, Türk çocukların problem davranışlarıyla farklılaşan sıcaklığın (differential warmth); İngiliz çocukların problem davranışlarıyla ise farklılaşan düşmanlığın (differential hostility) daha güçlü biçimde ilişkili olduğu bulunmuştur. Araştırmacı çocuğun uygunsuz davranışları karşısında Türkiye'deki annelerin bir disiplin yöntemi olarak olumsuz davranışlara sıklıkla başvurabildiklerini, çocukların da bu davranışları ilgi ve önemsenme olarak algılayabileceklerini tartışmaktadır. Bu mekanizma nedeniyle olumsuz davranışlara daha fazla maruz kalma yerine yakınlık ve desteği daha az alma ile çocuğun uyumu arasındaki ilişkiler anlamlı bulunmuş olabilir. Benzer şekilde, toplulukçu özelliklere sahip Asya toplumlarında kardeşlerine kıyasla daha uyumsuz davranan çocukların gelişimine yardımcı olmak amacıyla kardeşleri karşılaştırmanın (ör. "kardeşin bile kurallara daha uygun davranıyor") bir disiplin yöntemi olarak sıklıkla kullanıldığı belirtilmektedir (Fung ve ark.,

2018). Dolayısıyla FPK'nın gelişimsel sonuç davranışlarla ilişkileri Batı kültüründe (Jeannin ve Van Leeuwen, 2015) ve Türkiye kültüründe değişkenlik gösterebilir. Çalışma 2 kapsamında FPK'nın Türkiye'deki ergenlerin gelişimi üzerindeki sonuçları bilindiği kadarıyla ilk kez incelenecektir.

3.1.3 Psikolojik Kontrol ile Problem Davranışlar Arasındaki İlişkilerde Anneler ve Babalar

Araştırma kapsamında annelik ve babalık davranışlarının gelişimsel süreçlerle ilişkilerini daha anlaşılır biçimde ele alabilmek için iki tema önerilmiştir; benzerlik teması ve özgünlük teması. Psikolojik kontrolün ve ebeveyn farklı davranımının problem davranışlarla ilişkilerini inceleyen araştırmalardan elde edilen sonuçlar iki temayı da destekliyor görünmektedir. Bu başlık altında ilgili araştırma sonuçları kısaca özetlenmiş ve varılan sonuçlar doğrultusunda Çalışma 2'nin hipotezleri geliştirilmiştir.

Psikolojik kontrole ilişkin bulgular net bir örüntüye işaret etmemektedir. Araştırmaların bazıları annelerin (Aunola ve Nurmi, 2004; Roman ve ark., 2012), bazıları ise babaların (Lansford ve ark., 2013) psikolojik kontrol uygulamalarının ergen uyumu üzerinde daha belirleyici ve/veya daha güçlü rol oynadığını göstermektedir. Meta-analitik bulgular ise psikolojik kontrol ile içe yönelim (Pinquart, 2017a) ve dışa yönelim problemleri (Pinquart, 2017b) arasındaki ilişkilerin anne ve babalar için benzer olduğunu ortaya koymaktadır.

Kontrol uygulamalarına dayalı olarak ölçülen ebeveyn farklı davranımı ile ergenlerin uyumu arasındaki ilişkileri anne ve babalarda birlikte inceleyen oldukça sınırlı sayıda araştırma bulunmaktadır. Ulaşılabildiği kadarıyla yalnızca Meunier ve arkadaşları (2012) annenin ebeveyn farklı davranımı ile çocukların davranış sorunları arasındaki ilişkilerin anneler için babalara göre daha güçlü olduğunu bulmuştur. Ebeveyn farklı davranımı olgusunun genel olarak değerlendirildiği meta-analitik bulgulara ise farklı davranım ile problem davranışlar arasındaki ilişkilerin anne ve babalar için değişmediği gösterilmektedir (Buist ve ark., 2013). Görgül kanıtlar yetersiz olsa da kuramsal olarak anne ve babaların farklılaşan psikolojik kontrolü ile ergen uyumu arasındaki ilişkilerin benzer olacağı öngörülmektedir. Bir kardeşi diğerine göre daha manipülatif, baskıcı, sınırlayıcı yollarla disipline etme gibi kritik bir yaşantının, ebeveynin cinsiyeti fark etmeksizin ergenlerin duygusal ve davranışsal problemlerini yordayacağı düşünülmektedir. Bu gerekçelerle, Çalışma 2'de psikolojik kontrol ile ergenlerin problem davranışları arasındaki ilişkilere yönelik benzerlik teması çerçevesinde iki hipotez oluşturulmuştur. Buna göre FPK değişkeni için; annelerin ve babaların kardeşine göre daha fazla psikolojik kontrol uyguladığı ergenin, kardeşine göre daha fazla içe yönelim ve dışa yönelim problemi sergilemesi

beklenmektedir. GPK değişkeni için ise; annelerin ve babaların genel kontrol yaklaşımları arttıkça, ergenlerin sergiledikleri içe yönelim ve dışa yönelim problemlerinin artması beklenmektedir.

3.1.4 Psikolojik Kontrolün Bireysel ve Bağlamsal Düzeyleri Arasındaki Etkileşimler

Ebeveynlik davranışlarının bireysel ve bağlamsal düzeyleri arasında etkileşim olabileceği tartışılmaktadır. Bu kapsamda anne babaların genel ebeveynlik yaklaşımlarının, ebeveyn farklı davranımının gelişimsel sonuçları üzerindeki düzenleyici rolünü inceleyen araştırmalar mevcuttur. Ancak bu araştırmaların sayısı oldukça sınırlıdır ve sonuçları tutarsızdır. Sosyal Karşılaştırma Kuramı ve Aile Sistemleri Kuramı, negatif ebeveynlik yaklaşımlarının aile ve kardeş ilişkilerinde stres yaratacağını, böylelikle kardeşleri ebeveyn farklı davranımının potansiyel etkilerine karşı daha hassas hale getirebileceğini önermektedir. Kuramların önermeleriyle paralel olarak Feinberg ve Hetherington (2001) tarafından yürütülen bir çalışmada, genel ebeveynlik davranışlarının daha olumsuz olduğu ailelerde ebeveyn farklı davranımı ve çocukların dışa yönelim problemleri arasındaki ilişkilerin güçlendiği bulunmuştur. Ancak bağlamsal araştırmalar tersi yönde bulgular ortaya koymaktadır. Buna göre araştırmalar genel ebeveynlik davranışları olumlu olduğunda ebeveyn farklı davranımı ve çocukların dışa yönelim problemleri arasındaki ilişkilerin güçlendiğini göstermektedir (Meunier ve ark., 2012; Oliver ve Pike, 2018). Söz konusu araştırmalar genel ebeveynlik ikliminin olumlu olduğu ancak ebeveynin bir kardeşe diğerinden daha olumsuz davrandığı ailelerde çocukların daha fazla problem yaşadığını ortaya koymaktadır. Çalışma 2’de bu konudaki mekanizmaların psikolojik kontrol açısından işleyişi merak edildiğinden, psikolojik kontrolün bireysel ve bağlamsal düzeyleri arasındaki çapraz düzey etkileşimler, bilindiği kadarıyla ilk kez, incelenmiştir. Konuyla ilgili bulgular spesifik bir hipotez öne sürmek için oldukça sınırlı olduğundan, FPK’nın ergenlerin problem davranışlarıyla ilişkisinde GPK’nın düzenleyici rolü keşfedici biçimde (exploratory) incelenecektir.

3.1.5 Araştırma Modelindeki Bireysel Değişkenler

Çalışma 2’de psikolojik kontrolün düzeylerinin problem davranışlar üzerindeki yordayıcı rolü, bazı ergen ve aile bağlamı özellikleriyle birlikte incelenmiştir. Böylece ebeveyn-ergen arasındaki psikolojik kontrol süreçleri, gerçekleştiği aile sistemi bağlamında değerlendirilmiştir. Takip eden başlıklarda ergen ve aile özelliklerinin problem davranışlarla bağlantılarına yönelik alanyazın özetlenmiştir.

3.1.5.1 Cinsiyet

Ergenlerin cinsiyeti, problem davranışlar açısından önemli bir belirleyicidir. Sosyoduygusal gelişimdeki cinsiyet farklılıkları, toplumsal cinsiyet rolleri gibi bazı etmenler ergenlik dönemindeki çok yönlü değişimlerle birleştiğinde, kız ve erkek ergenlerin sergiledikleri problem davranışların türü farklılaşabilmektedir (derleme için bkz. Zahn-Waxler ve ark., 2008). Kızlarda daha yaygın olarak görülen duygusal baş etme stratejileri kullanma, olumsuz durumları tekrarlayıcı biçimde düşünme eğilimi (ruminasyon), aile içi problemlerle ilişkili stresi içselleştirerek yaşama eğilimi gibi özellikler içe yönelim problemlerine yatkınla; erkeklerde daha yaygın olarak görülen davranışsal baş etme stratejilerini kullanma, olumsuz duyguları ve dürtüleri daha açık biçimde sergileme gibi özellikler dışa yönelim problemlerine yatkınlıkla ilişkili olabilmektedir (Çorapçı, 2012; Nolen-Hoeksema ve Girgus, 1994; Zahn-Waxler ve ark., 2008). Nitekim kültürlerarası araştırmalar, dışa yönelim problemlerinin erkek ergenlerde, içe yönelim problemlerinin de kız ergenlerde daha yaygın olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır (Crijnen ve ark., 1999; Rescorla ve ark., 2007). Bu bilgiler doğrultusunda ergenin cinsiyeti, problem davranışlara zemin hazırlayabilecek bir ergen özelliği olarak araştırma modeline eklenmiştir. Ergenin cinsiyetinin kız olmasının içe yönelim problemlerindeki artışı; erkek olmasının dışa yönelim problemlerindeki artışı yordaması beklenmektedir. Bu ilişkilerin anne ve baba modelinde benzer olacağı hipotez edilmektedir. Modelde cinsiyetin yer alması, ele alınan ilişkilerde cinsiyetin potansiyel karıştırıcı rolünün istatistiksel olarak kontrol ediliyor olması bakımından da önemlidir. Örneğin bir meta-analiz araştırmasında kardeşlerin cinsiyet kompozisyonlarının farklı olduğu ailelerde (kız/erkek), aynı olduğu ailelere göre (kız/kız, erkek/erkek) daha fazla ebeveyn farklı davranımı sergilendiği gösterilmektedir (Jensen ve ark., 2022). Araştırma modelinde FPK ile birlikte cinsiyetin yer alması belirleyici değişkenler arasındaki bu gibi olası ilişkilerin kontrol edilmesini sağlayarak elde edilen sonuçların geçerliğine katkı sağlamaktadır.

3.1.5.2 Doğum Sırası

Kardeş araştırmaları için önemli bir değişken olan doğum sırasının çocukların çeşitli özellikleri ve uyum düzeyleriyle ilişkileri konusunda tartışmalar devam etmektedir. Doğum sırasının gelişim üzerinde rol oynayabileceğini ilk vurgulayan kuramcılardan Alfred Adler ailedeki her kardeşin ebeveynleriyle ilişkisinin ve büyüdüğü aile ortamının değişkenlik gösterebildiğini; bu nedenle doğum sırasının kişilik gelişimi başta olmak üzere bireyin gelişimini etkileyebilecek bir özellik olduğunu öne sürmektedir (Adler, 1928). Farklı bir bakış açısıyla Sulloway (1996), asilik/isyankârlık (rebelliousness) eğiliminin, doğum sırasının olası sonuçlarının altında yatan mekanizma olabileceğini öne sürmektedir. Sulloway kardeşlerin tipik olarak farklı özelliklere sahip olarak doğduklarını, bu farklılıkların kardeşlerin ailedeki kaynaklara daha fazla ulaşmak için rekabet etmeleriyle şekillendiğini belirtmektedir. Araştırmacı ailede ilk çocuktan sonra doğan

çocukların risk almaya ve radikal değişimlere daha açık olabileceğini öne sürmektedir. Bu davranışlar ilk doğana yatırım yapma eğilimini bozarak ebeveynlerin psikolojik kaynaklarını (ör. ilgi, yakınlık) kazanmayı kolaylaştırabilir (Suloway, 1996). Bu kuramsal arka plan doğrultusunda araştırmacılar çocukların zekâ, kişilik gibi özelliklerinin yanısıra uyum göstergelerinin de doğum sırasıyla ilişkilerini incelemektedirler.

Doğum sırasıyla ilgili bazı araştırmaların aileler-arası araştırma deseniyle (between-family design) yürütülmesi eleştirilmektedir (Rodgers ve ark., 2000; Whiteman ve ark., 2003). Bu araştırmalarda farklı ailelerde büyüyen büyük kardeşler (older siblings) ile küçük kardeşler (younger siblings) karşılaştırılmaktadır. Doğum sırasının gelişimle ilişkilerini aynı ailede büyüyen kardeşleri karşılaştırarak inceleyen araştırmalar ise (within-family design) farklı ailelerde büyümekten kaynaklanan karıştırıcı değişkenlerin elimine edilmesi bakımından daha doğru sonuçlar sağlamaktadır (Rodgers ve ark., 2000; Whiteman ve ark., 2003). Doğum sırasının gelişimle ilişkilerini aynı ailede büyüyen kardeşleri karşılaştırarak inceleyen bazı araştırmalar büyük çocukların kardeşlerine göre daha fazla içe yönelim problemleri sergilediklerini (ör. Marleau ve ark., 2006), bazıları ise doğum sırası açısından davranış problemlerinin farklılaşmadığını (ör. Cundiff, 2013) göstermektedir. Mevcut araştırmada kuramsal ve görgül bilgiler birlikte değerlendirilerek, büyük kardeş olmanın içe yönelim problemlerindeki artışı, küçük kardeş olmanın ise dışa yönelim problemlerindeki artışı yordaması beklenmektedir. Bu ilişkilerin anne ve baba modelinde benzer olacağı hipotez edilmektedir. Cinsiyet değişkeni gibi doğum sırası değişkeninin de ele alınan ilişkilerde istatistiksel olarak kontrol ediliyor olması önemlidir.

3.1.6 Araştırma Modelindeki Bağlamsal Değişkenler

3.1.6.1 Psikolojik İyi Oluş

Ergenlerin problem davranışlarıyla ilişkili olabileceği düşünülen bağlamsal özelliklerden biri, anne ve babaların psikolojik iyi oluşudur. Ebeveynin psikolojik iyi oluşu, olumlu ve tutarlı bir duyguduruma ek olarak, ebeveyn rolünden memnuniyet ve algılanan sosyal destek gibi yönleri de olan çok boyutlu bir psikolojik işlev olarak tanımlanmaktadır (King ve ark., 1999; Webster-Stratton, 1989). Bu yönüyle psikolojik iyi oluş Belsky'nin (1984) işaret ettiği gibi olumlu ebeveynlik için bir psikolojik kaynak işlevi görerek ergenlerin sağlıklı gelişimi üzerinde rol oynayabilir. Ek olarak, anne babaların iyilik hali, aile içerisinde çocuklar için bir rol model işlevi görerek sağlıklı gelişimi etkileme potansiyeline sahiptir (Carter, 2010). Alanyazındaki araştırmaların çoğunlukla ebeveynlerin depresif belirtilerine odaklandığı göze çarpmaktadır (Downey ve Coyne, 1990; Elgar ve ark., 2003; Goodman ve Gotlib, 1999; Panula ve ark., 2020).

Oldukça az sayıda araştırmada ise klinik depresyondan farklı olarak ebeveynlerin genel psikolojik iyilik halinin çocukların uyumuyla ilişkileri incelenmektedir. Bu bağlantıları inceleyen bir araştırmada psikolojik iyi oluş düzeyi düşük olan annelerin çocuklarının daha fazla duygusal ve davranışsal problem yaşadığı gösterilmektedir (Aytaç ve Pike, 2018). Bir diğer araştırmada annelerin yaşam memnuniyetlerinin, çocukların duygusal problemlerini boylamsal olarak yordadığı ortaya konmaktadır (Berger ve Spiess, 2011). Boylamsal bir başka araştırmada annenin yaşam doyumunun ergenlerin yaşam doyumunu yordadığı gösterilmektedir (Datta-Gupta ve ark., 2023). Bu bilgiler kapsamında annelerin ve babaların psikolojik iyi oluşu arttıkça, ergenlerin duygusal ve davranışsal problemlerinin azalacağı beklenmektedir.

3.1.6.2 Gelir Düzeyi

Ailelerin sosyoekonomik düzeyi çocukların sağlıklı gelişimi üzerinde kritik rol oynayan özelliklerden biridir (McLoyd, 1998). Araştırmalarda sosyoekonomik düzeyin en yaygın kullanılan göstergeleri; ailenin gelir düzeyi, ebeveynlerin eğitim düzeyi ve ebeveynlerin meslekleridir. (Bornstein ve Bradley, 2003; Smith ve Graham, 1995). Bu araştırmada ailelerin sosyoekonomik düzeyinin göstergesi olarak anne ve babaların algıladıkları gelir düzeyi değişkeni kullanılmıştır. Meta-analiz araştırmaları düşük sosyoekonomik düzeyin çocuk ve ergenlerin dil gelişimi, fiziksel sağlığı, duygusal ve davranışsal problemleri için önemli bir risk faktörü olduğunu ortaya koymaktadır (Letourneau ve ark., 2013; Peverill ve ark., 2021; Quon ve McGrath, 2014). Sosyoekonomik düzeyin söz konusu olumsuz etkilerinin üç ana mekanizma aracılığıyla gerçekleştiği belirtilmektedir (Bradley ve Corwyn, 2002): (1) Kaynaklara erişim. Düşük sosyoekonomik düzeye sahip ailelerde sağlık, beslenme gibi temel kaynaklara erişimin kısıtlılığı, çocuğun büyüdüğü ev ortamında ve mahallede kaynakların olumsuz nitelikte ve/veya yetersiz oluşu problem davranışların gelişimini doğrudan etkileme potansiyeline sahiptir. (2) Stres. Düşük sosyoekonomik düzeydeki ailelerde sıkça deneyimlenen olumsuz yaşam olayları çocuklar ve ebeveynler üzerinde ciddi bir stres yaratmaktadır. Çocuğun gelişimi üzerinde kendi deneyimlediği stresin doğrudan; ebeveynin deneyimlediği stresin ise çocuğa yeterli ilgi, sevgi ve rehberlik gösterememesinin olumsuz sonuçlarından kaynaklanan dolaylı etkileri olabileceği belirtilmektedir. (3) Sağlık davranışları ve yaşam tarzı. Düşük sosyoekonomik düzeydeki ailelerde sağlık alışkanlıklarının (beslenme, spor, alkol-sigara kullanımı) daha olumsuz nitelikte olmasının özellikle ergenliğe geçişte olumsuz örnek oluşturarak problem davranışları etkileyebileceği belirtilmektedir. Bu bilgiler ışığında mevcut araştırma kapsamında anne ve baba modelindeki algılanan gelir düzeyi düştükçe ergenlerin içe yönelim ve dışa yönelim problemlerinin artacağı beklenmektedir.

3.1.6.3 Ev Ortamı Kaosu

Araştırma modelindeki son aile bağlamı özelliği olan ev ortamı kaosu (household chaos), çocuğun yetiştiği evin gürültülü, kalabalık ve çok sesli olması; evdeki düzen ve rutinin eksik olmasıyla tanımlanmaktadır (Wachs, 1993). Ev ortamı kaosunun ailelerin genellikle durağan bir özelliği olduğu belirtilmektedir (Deater-Deckard ve ark., 2009). Fiziksel açıdan karmaşık, düzenleyici yapıların ve rutinlerin eksik ve/veya tutarsız olduğu bir aile ortamının, çocuk ve ergenlerin bilişsel, sosyoduygusal ve davranışsal gelişimleri üzerinde olumsuz bir bağlam işlevi görebileceği belirtilmektedir (Evans ve ark., 1991; Marsh ve ark., 2020). Ev ortamı kaosuyla ilgili araştırmaların çoğunlukla çocukluk dönemindeki katılımcılarla yürütüldüğü dikkat çekmektedir. Bu nedenle ev ortamı kaosunun ergenlik dönemindeki gelişimsel sonuçları hakkında daha fazla araştırmaya ihtiyaç olduğu belirtilmektedir (Deater-Deckard ve ark., 2019). Ergenlik döneminde yürütülen az sayıda araştırmada kaotik ev ortamlarının ergenlerin içe yönelim ve dışa yönelim problemleriyle (Deater-Deckard ve ark., 2019; Jaffee ve ark., 2012), alkol ve madde kullanımlarıyla (Chatterjee ve ark., 2015) ve fiziksel sağlıklarıyla (Tucker ve ark., 2018), bilişsel işlevleriyle (Brieant ve ark., 2017) ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu bilgilerden yola çıkarak, anne ve baba modelindeki ev ortamı kaosu arttıkça ergenlerin içe yönelim ve dışa yönelim problemlerinin artması beklenmektedir.

3.2 YÖNTEM

3.2.1 Örneklem

Tez araştırması kapsamındaki iki çalışmanın örnekleme ortaklığıdır. Ancak veri temizleme işlemi farklı değişkenlerle yapıldığından örneklemdeki aile sayıları değişmektedir. Çalışma 2'nin örnekleme 16 farklı şehirde (bkz. Tablo 9) yaşayan 303 aileden oluşmaktadır. Her aileden anne ($Ort.yaş = 41.26$, $S = 4.19$), baba ($Ort.yaş = 45.01$, $S = 4.59$), büyük kardeş ($Ort.yaş = 16.19$, $S = 1.60$, yaş aralığı 12-19) ve küçük kardeşin ($Ort.yaş = 12.54$, $S = 1.71$, yaş aralığı 10-18) katılımıyla toplam 1212 kişiye ulaşılmıştır. İki kardeş de ergenlik döneminde ve ortalama yaş farkları 3.65'tir. Ebeveynlerin ve ergenlerin demografik özelliklerine ait bilgiler Tablo 8'de, aile özelliklerine ilişkin bilgiler ise Tablo 9'da yer almaktadır.

Tablo 8. Ebeveynlerin ve Ergenlerin Demografik Özelliklerine İlişkin Betimsel Değerler

Değişken Adı	Anne		Baba		Değişken Adı	Büyük Kardeş		Küçük Kardeş	
	n	(%)	n	%		n	(%)	n	(%)
Eğitim durumu					Cinsiyet				
İlkokul	126	41.6	70	23.1	Kız	164	54.1	158	52.1
Ortaokul	41	13.5	49	16.2	Erkek	139	45.9	145	47.9
Lise	74	24.4	102	33.7	Doğum sırası				
Yüksekokul	18	5.9	30	9.9	Birinci çocuk	217	71.6	-	-
Üniversite	40	13.2	48	15.8	İkinci çocuk	26	8.6	215	71.0
Lisansüstü	4	1.3	4	1.3	Üçüncü çocuk	6	2.0	28	9.2
Çalışma durumu					Dördüncü çocuk ve üstü	4	1.3	10	3.3
Çalışıyor	161	53.1	267	88.1	Belirtilmemiş	50	16.5	50	16.5
Çalışmıyor	142	46.9	36	11.9	Devam edilen okul				
En uzun yaşanılan yer					Ortaokul	40	12.9	248	81.8
Büyükşehir	152	50.2	179	59.1	Lise	239	77.1	55	18.2
Şehir	111	36.6	88	29.0	Mezun durumunda	31	10	-	-
Kasaba	16	5.3	19	6.3					
Köy	23	7.6	17	5.6					
Yurtdışı	1	0.3	-	-					

Tablo 9. Aile Özelliklerine İlişkin Betimsel Değerler

Değişken Adı	Ort (S)	n	%
Ailenin gelir düzeyi	2.97 (.68)		
Düşük	-	16	5.3
Ortanın altı	-	17	5.7
Orta	-	240	79.2
Ortanın üstü	-	22	7.3
Yüksek	-	8	2.6
Ailede yaşayan toplam kişi sayısı	4.76 (1.11)	-	-
Ailedeki toplam çocuk sayısı	2.64 (.94)	-	-
Ailenin yaşadığı şehir	-	-	-
Eskişehir	-	181	59.1
Bursa	-	26	8.6
İstanbul	-	21	6.9
Ankara	-	20	6.5
Trabzon	-	18	5.8
Bilecik	-	11	3.6
Diğer iller [Konya (6), İzmir (6), Antalya (4), Mersin (3), Tekirdağ (2), Balıkesir (1), Edirne (1), İzmit (1), Kırıkkale (1), Samsun (1)]	-	25	8.2

Not: Bu tabloda anne bildirimleri kullanılmıştır.

3.2.2 Veri Toplama Araçları

3.2.2.1 Kişisel Bilgi Formu

Araştırmaya katılan ailelerin sosyodemografik özellikleri hakkında bilgi edinmek amacıyla hazırlanan form anne ve babalar tarafından doldurulmuştur. İkinci çalışmanın araştırma modelinde yer alan demografik değişkenler, ailenin gelir düzeyi, ergenlerin cinsiyeti ve doğum sırasıdır. Algılanan gelir düzeyi 5 dereceli Likert üzerinden değerlendirilmiştir (1=düşük, 5=yüksek). Cinsiyet değişkeni kodlanarak (0=kız, 1=erkek) oluşturulmuştur. Doğum sırası değişkeni de iki kardeşin hangisinin büyük veya küçük kardeş olduğu kodlanarak [0=büyük kardeş (older siblings), 1=küçük kardeş (younger siblings)] oluşturulan bir değişkendir.

3.2.2.2 Psikolojik Kontrol Ölçeği (Psychological Control Scale)

Ebeveynlerin ergenlere uyguladıkları psikolojik kontrol düzeyini ölçmek amacıyla, Barber (1996) tarafından Schaefer'ın (1965) maddeleri temel alınarak oluşturulan klasik form ve Barber ve arkadaşları (2012) tarafından gençlerden alınan bilgilerle kültürlerarası olarak geliştirilen form birlikte kullanılmıştır. İki formun birlikte kullanılmasının amacı, bu çalışmanın ana değişkeni olan psikolojik kontroldeki varyansın mümkün olduğunca iyi temsil edilmesini sağlamaktır. Bu şekilde toplam 16 maddeden oluşan ölçek 4 derece üzerinden değerlendirilmektedir (örnek madde; “Eğer beni utandıracak bir şey yaparsa, onu görmezden gelmeye çalıştığım olur.”; 1= hiç yapmam, 4= her zaman yaparım). Ölçekten elde edilen yüksek puan anne ya da babanın psikolojik kontrol uygulamalarının yüksek olduğunu göstermektedir. Ölçek hem ergenler hem de anne babalar tarafından doldurulabilmektedir. Çalışma 2’de ölçeğin ebeveyn formu kullanılmıştır. Anne babalar büyük ve küçük kardeşler için ayrı bildirimlerde bulunmuşlardır.

Kullanılan ölçek iki psikolojik kontrol formunun birleştirilmesinden dolayı iki boyutlu bir yapıya sahiptir. Buna göre kültürlerarası form, Barber ve arkadaşlarının (2012) önerdiği gibi “*ebeveyn saymazlığı*” boyutunu (parental disrespect); klasik form ise “*psikolojik kontrol*” boyutunu oluşturmaktadır. Ölçeğin orijinal çalışmalarda ve Türkçe uyarlama çalışmasında elde edilen Cronbach Alfa iç tutarlık katsayıları Çalışma 1’de detaylı olarak verilmiştir (bkz. Sy 11). Bu araştırma örnekleminde ölçeğin toplam puanı için elde edilen Cronbach Alfa iç tutarlık katsayıları, annenin büyük ve küçük kardeş için bildiriminde sırasıyla .77 ve .80 olarak; babanın büyük ve küçük kardeş için bildiriminde sırasıyla .78 ve .74 olarak bulunmuştur.

Psikolojik kontrol uygulamasını bireysel ve bağlamsal düzeylerine ayırtırmak için Jenkins ve arkadaşlarının (Jenkins ve ark., 2009) kullandığı yöntem kullanılmıştır. Buna göre anne ve babaların bildirimlerine dayalı olarak ölçülen psikolojik kontrol değişkeninden iki puan türü oluşturulmuştur: (1) *Genel Psikolojik Kontrol (GPK)*; Annenin/babanın büyük ve küçük kardeşlere uyguladığı kontrol düzeyinin istatistiksel ortalamasını temsil etmektedir. (2) *Farklılaşan Psikolojik Kontrol (FPK)*; Büyük ve küçük kardeşe uygulanan psikolojik kontrolden ortalama ebeveynlik uygulaması puanı çıkartılarak, annenin/babanın kardeşlere ne ölçüde farklı davrandığına ilişkin bir ölçüm elde edilmiştir. Bu ölçüm FPK değişkenini oluşturmaktadır. Bu ölçüm işlem Tablo 10’da görsel olarak örneklendirilmiştir. Bu örnekte sadece anneye ilişkin örnek verilmiştir, aynı ölçüm baba için de hesaplanmıştır.

Tablo 10. Annenin FPK Ölçümü Örnek Gösterimi

	Kardeşlerin Ham Puanları		GPK	FPK	
	Büyük Çocuk	Küçük Çocuk		Büyük Çocuk	Küçük Çocuk
Aile 1	12	18	15	-3	3
Aile 2	21	13	17	4	-4
Aile 3	22	24	23	-1	1

3.2.2.3 Psikolojik İyi-Oluş Ölçeği (PERMA-Profiler Scale)

Anne ve babaların psikolojik iyi oluş düzeylerini ölçmek amacıyla Seligman'ın (2011) çok boyutlu iyi oluş modeli temel alınarak Butler ve Kern (2016) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. 23 maddeden oluşan ölçek 10 derece üzerinden değerlendirilmektedir (örnek madde; “Genel olarak, ne ölçüde amaçlı ve anlamlı bir hayat sürdürmekteyiz?”; 1= hiç, 10= tamamen). Alınan puan arttıkça, psikolojik iyi oluş düzeyi artmaktadır. Ölçek olumlu duygular, hayata bağlılık, olumlu ilişkiler, anlam, başarı, mutluluk, olumsuz duygular, sağlık, yalnızlık olmak üzere 9 alt boyuttan oluşmaktadır. Seligman (2011), bu boyutların tamamını içeren modelin psikolojik iyi oluşu tanımlayan en iyi yaklaşım olduğunu belirtmektedir. Ancak ölçeği geliştiren araştırmacılar bu boyutların ayrı ayrı kullanılabileceğini de ifade etmektedirler. Araştırma kapsamında ebeveynlerin psikolojik iyi oluş düzeyini temsilen 4 alt boyut kullanılmıştır; olumlu duygular, olumsuz duygular, mutluluk ve sağlık. Ölçeğin Türkçeye uyarlama çalışması Demirci ve arkadaşları (2017) tarafından yapılmıştır. Elde edilen bulgular ölçeğin orijinal örüntüsüyle tutarlı bir yapıya ulaşıldığını, ölçeğin geçerli ve güvenilir olarak kullanılabileceğini göstermektedir. Orijinal çalışmada ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlık katsayıları toplam puan için .92 ile .95, alt boyutlara göre .71 ile .95 arasında değişmektedir. Bu araştırma örneğinde kullanılan dört alt boyutun toplamı için elde edilen iç tutarlık katsayısı anne bildirimi için .79, baba bildirimi için .77'dir.

3.2.2.4 Aile Çevresi Kaos Ölçeği (The Confusion, Hubbub, and Order Scale)

Ev ortamındaki düzensizlik ve karmaşa düzeyini ölçmek amacıyla Matheny ve arkadaşları (1995) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Ölçeğin geliştirilme aşamasında standart ölçek geliştirme prosedürlerinin yanı sıra ölçekten elde edilen puanlar ile ev ortamının doğrudan gözleminden elde edilen kodlama puanlarının korelasyonları da incelenmiştir. Bu doğrultuda geliştirilen ölçek 15 maddeden oluşmakta ve 6 derece üzerinden değerlendirilmektedir (örnek madde: “Ailecek ne planlarsak planlayalım, genelde gerçekleştiremeyiz.” 1= hiç doğru değil, 6=

çok doğru). Ölçekten alınan yüksek puanlar ailenin düzensiz ve kaotik bir ortamda yaşadığına işaret etmektedir. Orijinal ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı .79'dur. Ölçeğin Türkçe uyarlama çalışması Sümer ve arkadaşları (2013) tarafından yürütülmüş olup Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı .82 olarak bulunmuştur. Bu araştırma örnekleminde ise anne bildirimi için .78, baba bildirimi için .79 olarak bulunmuştur. İkinci çalışma kapsamında oluşturulan modelde, ev ortamı kaosu bir aile bağlamı değişkeni olarak kullanıldığından anne ve baba bildirimlerinin ortalaması alınmıştır.

3.2.2.5 Güçler ve Güçlükler Anketi

Ergenlerin içe yönelim ve dışa yönelim problemlerini belirlemek amacıyla Goodman (1997) tarafından geliştirilen ölçek kullanılmıştır. Ölçek toplam 25 maddeden oluşmakta ve 3 derece üzerinden değerlendirilmektedir (örnek madde; “Uzun süre kıpırdamadan oturamam, huzursuz olurum.”; 1= doğru değil, 3=kesinlikle doğru). Ölçeğin 4-16 yaş arası çocuklar için anne-baba ve öğretmen formu; 11-16 yaşlar için ergenin kendisinin doldurduğu form bulunmaktadır. Araştırma kapsamında ergen formu (Gençler İçin Kendini Değerlendirme Ölçeği / Youth Self Report) kullanılmıştır. Ölçek, duygusal sorunlar, davranış sorunları, aşırı hareketlilik/dikkat eksikliği, akran sorunları, olumlu sosyal davranış olmak üzere beş alt boyutta değerlendirilmektedir. Her alt boyut kendi içinde değerlendirilip ayrı güçlük puanları elde edilebildiği gibi, ilk dört başlığın toplamı ile “Toplam Güçlük Puanı” da hesaplanabilmektedir. Ölçekten alınan puan arttıkça ilgili alanda yaşanan güçlük de artmaktadır. Çalışma 2 kapsamında sadece ergenlerin içe yönelim ve dışa yönelim puanları kullanılmıştır. Ölçeğin orijinal formunda ve Türkçe uyarlama çalışmasında elde edilen Cronbach Alfa iç tutarlık katsayıları Çalışma 1’de detaylı olarak verilmiştir (bkz. s 28). Araştırma örnekleminde elde edilen Cronbach Alfa iç tutarlık katsayıları büyük ve küçük kardeşin toplam güçlük puanı için sırasıyla .71 ve .61 olarak, içe yönelim problemleri puanı için sırasıyla .62 ve .50 olarak, dışa yönelim problemleri puanı için .60 ve .57 olarak bulunmuştur.

3.2.3 İşlem

Araştırma için Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonundan gerekli izinler alınmıştır. Bunun yanı sıra, ergenlerden ve ebeveynlerden (kendileri ve çocukları için) yazılı onam alınmış, ebeveyni tarafından çalışmaya katılımı onaylanmayan ergenler çalışmaya dahil edilmemiştir.

Araştırmaya katılan ailelere kartopu örnekleme yoluyla ulaşılmıştır. Veri toplama yöntemi olarak araştırmaya katılan her aileye ev ziyareti yapılmıştır. Ortalama olarak bir saat süren ziyarette anne, baba ve çocukların aynı anda evde olmaları sağlanmaya çalışılmıştır. Ev ziyaretinde önce araştırma hakkında kısa bilgi verilmiş, ardından dört aile bireyinin kendine ait ölçek formunu

bağımsız olarak doldurmaları sağlanmıştır. Aile bireylerinden biri ya da birkaçının evde olmadığı durumlarda ilgili form kapalı zarfta aileye bırakılmış ve daha sonra toplanmıştır. Ev ziyaretleri araştırmacı tarafından veya araştırmacının eğitim verdiği öğrenciler tarafından yapılmıştır. Öğrenciler tarafından yapılan ev ziyaretleri, araştırmacının derslerindeki ödev uygulaması kapsamında yapılmıştır. Dersi alan öğrencilere puan karşılığı olarak “uygulama ödevi” ve “kuramsal ödev” adıyla iki seçenek sunulmuştur. Uygulama ödevi tez araştırması için ailelerden veri toplamayı içermektedir. Kuramsal ödev ise öğrencilerin uygun aile bulamamaları veya uygulamalı ödevi yapmak istememeleri gibi durumlar düşünülerek etik açıdan bir alternatif olarak sunulmuştur. Kuramsal ödev ilgili dersin kapsamına yönelik olarak belirlenen konularda derleme yazısı yazmayı içermektedir. Öğrencilere ödevler hakkında iki hafta boyunca ders saatlerinde bilgi verilmiştir. Uygulama ödevini seçen öğrenciler, araştırmanın konusu, amacı, hedeflenen örneklem özellikleri, ev ziyaretlerinde karşılaşılabilecekleri sorunlar ve çözümleri hakkında detaylı olarak bilgilendirilmiştir. Tüm veri toplama süreci araştırmacının koordinatörlüğünde devam etmiş ve 2018-2019 eğitim-öğretim yılı güz ve bahar dönemlerinde gerçekleştirilmiştir.

3.3 BULGULAR

3.3.1 Veri Temizliği ve Verinin Analize Hazırlanması

Analiz aşamasına geçmeden önce, araştırmanın örneklemini oluşturan 320 aileye ait veri üzerinde Tabachnick ve Fidell (2007) tarafından önerilen sıra ile verinin istatistiksel uygunluğu gözden geçirilmiştir. İlk olarak, veri dikkatle gözden geçirilerek uygun şekilde doldurulmayan ölçekler veri setinden çıkarılmıştır. Bu kapsamda kardeşlerin yaşı belirlenen sınıra uymayan 6 aile ve ölçekleri büyük ölçüde eksik dolduran 4 aile veri setinden çıkarılmıştır. Ardından veride bulunan değerlerin olması gereken sınırlar içerisinde olup olmadığını test etmek amacıyla verilere betimsel istatistik analizleri uygulanmış ve girilen değerlerin hepsinin olması gereken üst ve alt değerler içerisinde olması sağlanmıştır. Üçüncü olarak kayıp değer analizi (missing value analysis, MVA) uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlar ikinci çalışma kapsamındaki değişkenlerin anne, baba ve ergen raporlarının hepsinde %5'ten az kayıp veri olduğunu göstermiştir. Tabachnick ve Fidell (2007) bu gibi durumlarda kayıp verilerin rastgele dağılıp dağılmadığını kontrol etmek amacıyla yapılan Little MCAR testinin yapılmasına gerek olmadığını belirtmiştir. Bu doğrultuda ilgili test yapılmamış ve mevcut kayıp değerlere ortalama değer atama yöntemi kullanılmıştır. Dördüncü olarak tek değişkenli uç değerler (univariate outliers) ve çok değişkenli uç değerler (multivariate outliers) incelenmiştir. Tek değişkenli uç değerleri belirlemek için değişkenlerin z puanları hesaplanmış ve tüm değişkenlerin z puanlarının ± 4 aralığında olduğu görülmüştür. Değişkenlerin çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerleri incelenerek tek değişkenli normal dağılım sayıltısını karşılayıp karşılamadığı incelenmiştir (Doğum sırası ve FPK değişkenleri aile içerisinde iki bireyin karşılaştırılması sonucunda oluşturulduğundan, ilgili betimsel değerler bu değişkenler için incelenmemiştir). Tablo 11'de görülebileceği gibi çarpıklık ve basıklık değerleri ± 1 değerinin üstünde olan iki değişken bulunmaktadır. Bunlardan biri olan baba bildirimi psikolojik kontrol değişkeninin değerlerinin örneklem büyüklüğü göz önünde bulundurulduğunda kabul edilebilir düzeyde olduğuna karar verilmiştir (Field, 2009; George ve Mallery, 2010). Gelir düzeyi değişkeninin ise basıklık düzeyi oldukça yüksektir. Bu durumun katılımcıların %79.2'sinin (bkz. Tablo 9) ailesinin gelir düzeyini "orta düzeyde" algıladığını belirtmesinden kaynaklı bir yığılma olduğu düşünülmektedir. Bu değişkenin çarpıklık düzeyi normal sınırlarda olduğu için herhangi bir dönüştürme işlemi yapılmamasına karar verilmiştir. Çok değişkenli uç değerleri belirlemek amacıyla hesaplanan Mahalanobis uzaklığına göre uç değer olduğu saptanan 7 ailenin ($p < .001$) verisi çıkarılarak analizlere 303 aileyle devam edilmiştir. Bu işlemler sonrasında veri analizler için uygun hale getirilmiştir.

3.3.2 Betimsel ve Korelasyonel Analizler

Bu bölümde ilk olarak araştırma değişkenlerine ilişkin betimsel analiz sonuçları sunulmuştur (bkz. Tablo 11). Takip eden sayfalarda ise korelasyon analizlerinden elde edilen sonuçlar yer almaktadır.

Tablo 11. Araştırmada Ele Alınan Değişkenlerin Betimsel Değerleri

Değişkenler	Beklenen Ranj	En Düşük	En Yüksek	Ort	S	Çarpıklık	Basıklık
İçe yönelim problemleri ^{BK}	1-3	1.00	2.40	1.53	.30	.47	-.52
İçe yönelim problemleri ^{KK}	1-3	1.00	2.60	1.50	.27	.54	.05
Dışa yönelim problemleri ^{BK}	1-3	1.00	2.50	1.68	.30	.34	-.23
Dışa yönelim problemleri ^{KK}	1-3	1.00	2.60	1.67	.28	.11	-.48
GPK ^A	1-4	1.00	2.63	1.58	.28	.58	.40
GPK ^B	1-4	1.00	2.69	1.54	.28	.85	1.23
Psikolojik iyi oluş ^A	1-10	2.70	9.90	6.63	1.27	-.28	.04
Psikolojik iyi oluş ^B	1-10	2.30	10.00	6.85	1.11	-.50	.74
Gelir düzeyi ^A	1-5	1.00	5.00	2.97	.66	-.51	4.18
Gelir düzeyi ^B	1-5	1.00	5.00	3.00	.75	-.58	2.69
Ev ortamı kaosu	1-6	1.13	3.93	2.31	.52	.46	-.02

Not: (A) = Anne bildirimi. (B) = Baba bildirimi. (BK) = Büyük kardeş bildirimi. (KK)= Küçük kardeş bildirimi. Ev ortamı kaosu değişkeni anne ve babanın bildiriminin ortalamasına dayanmaktadır.

Tablo 12’de gösterildiği gibi, değişkenler arasındaki korelasyonel ilişkiler büyük ve küçük kardeşler için genelde benzer olmakla birlikte, bazı değişkenler arasındaki ilişkilerin gücü ve anlamlılık düzeyi farklılaşmaktadır. Anlamlı bulunan tüm korelasyon ilişkilerinin beklendik yönde olduğu söylenebilir. Korelasyon analizleri araştırmada kullanılan çok düzeyli analizin temel bir sayıltısının karşılanma durumunu göstermesi bakımından da önemlidir. Bu analiz yönteminde çoklu doğrusal bağlantı problemini (multi-collinearity) önleyebilmek amacıyla birey ve bağlam düzeyindeki değişkenler arasındaki korelasyonların zayıf düzeyde olması gerekmektedir (Hox, 2010). Değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı olduğuna karar vermek için kesim noktası .70 olarak önerilmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2007). Buna göre birey ve bağlam düzeyi arasındaki korelasyonlar .70’in oldukça altındadır (bkz. Tablo 12; 3-6 ile 7-13). Korelasyon analizlerinden elde edilen bulgular, değişkenler arası ilişkilerin çok düzeyli modelleme yöntemi için uygun olduğunu göstermektedir.

Tablo 12. Araştırma Değişkenleri Arasındaki Korelasyon Katsayıları

Değişken Adı	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1. İçe yönelim problemleri	-	.34**	-.06	-.27**	-.05	.02	.05	.03	-.11*	-.07	-.15**	-.07	.09
2. Dışa yönelim problemleri	.31**	-	-.01	.03	.13*	.12*	.13*	.10 [†]	-.04	-.00	.03	.07	.12*
3. Doğum sırası	-.06	-.01	-	.02	-.18**	-.28**	-	-	-	-	-	-	-
4. Cinsiyet	-.05	-.04	.02	-	-.00	.06	-.01	.05	.06	.03	.09	.12	-.01
5. FPK ^A	.08	.04	-.18**	.12*	-	.06	-.02	-.01	.01	-.01	-.02	.01	-.01
6. FPK ^B	-.07	.05	-.28**	.10 [†]	.06	-	.05	.14*	-.11*	-.11	-.02	-.01	.12*
7. GPK ^A	.15**	.17**	-	-.05	.02	.05	-	.16**	-.28**	-.00	-.09	-.14*	.24**
8. GPK ^B	.01	.09	-	.04	.01	-.14**	.16**	-	-.11 [†]	-.13*	.04	.07	.26**
9. Psikolojik iyi oluş ^A	-.13*	-.11*	-	.12*	-.01	.11*	-.28**	-.11*	-	.29**	.15*	.10 [†]	-.32**
10. Psikolojik iyi oluş ^B	-.11*	.01	-	.07	.01	.11	-.00	-.13*	.29**	-	.08	.09	-.34**
11. Gelir düzeyi ^A	-.17	.01	-	.05	.04	.02	-.09	.04	.15**	.09	-	.70	-.13*
12. Gelir düzeyi ^B	-.20	.04	-	.01	-.01	.01	-.14*	.07	.10	.09	.70**	-	-.10 [†]
13. Ev ortamı kaosu	.07	.16**	-	-.12*	.01	-.12*	.23**	.26**	-.31**	-.34**	-.12*	-.10 [†]	-

Not 1: (A) = Anne bildirimi. (B) = Baba bildirimi. Tablonun üst yarısındaki koyu renkli değerler büyük kardeşe, altındaki değerler ise küçük kardeşe aittir.

* p < .05, ** p < .01, [†]p < .08

Not 2: Doğum sırası değişkeninin yapısı dolayısıyla korelasyonlar büyük ve küçük kardeşler için aynıdır; bağlamsal değişkenler için ise hesaplanamamaktadır.

3.3.3 Analiz Planı

Bu araştırmada ergenlerin içe yönelim ve dışa yönelim problemleriyle ilişkili olabilecek özellikler, bireysel ve bağlamsal düzeyde ayrıştırılarak iki düzeyli bir modelleme çerçevesinde incelenmiştir (bkz. Şekil 4). Birey düzeyi ergenleri, bağlam düzeyi ise aileleri temsil etmektedir. Birey düzeyinde yer alan değişkenler; ergenin doğum sırası, cinsiyeti ve FPK'dır. Bağlam düzeyindeki değişkenler ise; GPK, ev ortamı kaosu, annenin/babanın psikolojik iyi oluşu ve algılanan gelir düzeyidir.

Araştırmanına analizleri HLM 8.00 (Hierarchical Linear Programming; Raudenbush ve Byrk, 2002) programı kullanılarak yapılmıştır. Bu kapsamda kümelenmiş üç model test edilmiştir. Model 1'de sonuç değişkenindeki varyans, birey ve bağlam düzeyinde bileşenlerine ayrıştırılmakta; Model 2'de birey ve bağlam düzeyindeki değişkenlerin yordayıcı rolü incelenmekte; Model 3'te ise araştırmanın amacı doğrultusunda sadece GPK değişkeni için çapraz düzey etkileşimler incelenmektedir.

Çok düzeyli analizlerde sınanan model sadece bir sonuç değişkeni için analiz edilebilmektedir. Bu nedenle ikinci çalışmanın araştırma modeli ergenlerin içe yönelim ve dışa yönelim problemleri için ayrı ayrı test edilmiştir. Araştırmanın amacı doğrultusunda modelin anne ve baba bildirimleri için de test edilmesiyle analiz sonuçları toplam dört model testinden elde edilen bulguları içermektedir; dışa yönelim problemleri anne modeli, dışa yönelim problemleri baba modeli, içe yönelim problemleri anne modeli ve içe yönelim problemleri baba modeli.

3.3.4 Dışa Yönelim Problemleri İçin Yapılan Analiz Sonuçları

Dışa yönelim problemleri için yapılan analizlerde üç ayrı model (Model 1, Model 2, Model 3) test edilmiştir. Modeller olabilirlik oran testi parametresi kullanılarak karşılaştırılmıştır. Merkezileştirme işlemi (centering) ortalamaya göre (grandmean) yapılmıştır.

Tablo 13'te görülebileceği gibi anne ve baba bildirimleri için veriye en iyi uyum sağlayan model, Model 2'dir. Çapraz düzey etkileşimlerin hesaplandığı Model 3, her iki bildirim kaynağı için de Model 2'ye göre istatistiksel olarak daha uyumlu bir model değildir. Analiz sonuçları önce anne, sonra baba bildirimleri için olmak üzere takip eden paragraflarda detaylandırılmıştır.

Tablo 13. Modeller Arası Maksimum Olabilirlik Oran Testi Karşılaştırmaları

Araştırma Modeli	Karşılaştırılan Model	χ^2 (df)	$\Delta \chi^2$ (df)
Dışa yönelim problemleri (Anne bildirimi)	Model 1	213.26 (3)	
	Model 2	188.65 (10)	
	Model 3	186.54 (13)	
	Model 1 * Model 2		24.61 (7)**
	Model 2 * Model 3		2.11 (3)
Dışa yönelim problemleri (Baba bildirimi)	Model 1	213.26 (3)	
	Model 2	192.10 (10)	
	Model 3	192.02 (13)	
	Model 1 * Model 2		21.16 (7)**
	Model 2 * Model 3		0.8 (3)

** p<.01

Anne modelinde dışa yönelim problemleri için yapılan analizlerde ilk olarak Model 1 test edilmiştir (bkz. Tablo 14). Elde edilen sonuçlara göre bireysel düzeydeki varyans (within-family variance) (σ_e^2) .070; bağlamsal düzeydeki varyans (between-family variance) (σ_u^2) ise .014'dir. Bu varyans bileşenlerinden elde edilen sınıf-içi korelasyon katsayısı (ρ) .17'dir. Bu katsayı, dışa yönelim problemlerindeki varyansın %17'sinin bağlamsal değişkenlerden; %83'ünün ise bireysel değişkenlerden kaynaklandığını göstermektedir.

Bir sonraki adımda Model 2 test edilmiştir (bkz. Tablo 14). Modelde bireysel değişkenler için açıklanan varyans değeri (R^2) .02 olarak bulunmuştur. Bu sonuç bireysel değişkenlerin, ilgili düzeydeki varyansın %2'sini açıkladığını göstermektedir. Elde edilen sonuçlar, FPK'nın dışa yönelim problemlerini anlamlı olarak yordadığını göstermektedir. Buna göre annelerin kardeşine göre daha fazla psikolojik kontrol uyguladığı ergen, daha fazla dışa yönelim problemi sergilemektedir. Modelde yer alan bağlamsal değişkenler için açıklanan varyans değeri ise (R^2) .17 olarak bulunmuştur. Buna göre modele eklenen bağlamsal değişkenler, ilgili düzeydeki varyansın %17'sini açıklamaktadır. Bağlamsal değişkenlerden GPK'nın ve ailedeki ev ortamı kaosunun anlamlı birer yordayıcı olduğu görülmektedir. Buna göre annelerin genel psikolojik kontrol yaklaşımları arttıkça ve ev ortamındaki karmaşa/düzensizlik arttıkça ergenler daha fazla

dışa yönelim problemleri sergilemektedir. Model 2’de anlamlı yordayıcıların etki büyüklükleri, .13 ile .16 arasında değişmektedir.

Tablo 14. Dışa yönelim Problemleri (Anne Bildirimi) İçin Sabit ve Seçkisiz Etkiler

Parametreler	Model 1	Model 2	Etki Büyüklüğü
Sabit Etkiler			
Kesim	1.68 (.01)**	1.68 (.02)**	
Bireysel Düzey			
Doğum sırası		.00 (.02)	
Cinsiyet		.00 (.02)	
FPK		.26 (.12)*	.13
Bağlamsal Düzey			
Gelir düzeyi		.02 (.02)	
Annenin psikolojik iyi oluşu		-.00 (.01)	
GPK		.13 (.05)**	.15
Ev ortamı kaosu		.06 (.02)**	.16
Seçkisiz Etkiler			
Bireysel Düzey	0.070 (.02)**	0.069 (.01)**	
Bağlamsal Düzey	0.014 (.00)**	0.011 (.00)**	
Sapma İstatistiği	213.26	188.65	
Parametreler	3	10	

Parantez içindeki değerler standart hata değerleridir. Katsayılar, parantez içindeki standart hata değerinin yaklaşık iki katı olduğunda anlamlıdır. Etki büyüklükleri sadece anlamlı parametreler için verilmiştir. *p < .05, **p < .01.

Baba modelinde dışa yönelim problemleri için yapılan analizlerde ilk olarak Model 1 test edilmiştir (bkz. Tablo 15). Elde edilen sonuçlara göre birey düzeyindeki varyans .070; bağlam düzeyindeki varyans .014’dür Bu varyans bileşenlerinden elde edilen sınıf-içi korelasyon katsayısı (ρ) .17’dir. Buna göre, dışa yönelim problemlerindeki varyansın %17’si bağlam düzeyindeki değişkenlerden; %83’ü ise birey düzeyindeki değişkenlerden kaynaklanmaktadır.

Bir sonraki adımda Model 2 test edilmiştir (bkz. Tablo 15). Modelde bireysel değişkenler için açıklanan varyans değeri (R^2) .02 olarak bulunmuştur. Buna göre modele eklenen bireysel

değişkenler, ilgili varyansın %2'sini açıklamaktadır. Elde edilen sonuçlar, FPK'nın ergenlerin dışa yönelim problemlerini anlamlı olarak yordadığını göstermektedir. Buna göre babaların kardeşine göre daha fazla psikolojik kontrol uyguladığı ergen, daha fazla dışa yönelim problemi sergilemektedir. Modeldeki bağlamsal değişkenler için açıklanan varyans değeri ise (R^2) .13 olarak bulunmuştur. Bağlamsal değişkenler, ilgili düzeydeki varyansın %13'ünü açıklamaktadır. Buna göre yalnızca ailedeki ev ortamı kaosunun anlamlı bir yordayıcı olduğu görülmektedir. Ev ortamındaki karmaşa/düzensizlik arttıkça ergenler daha fazla dışa yönelim problemleri sergilemektedir. Modeldeki anlamlı yordayıcıların etki büyüklükleri .15 ve .20'dir.

Tablo 15. Dışa yönelim Problemleri (Baba Bildirimi) İçin Sabit ve Seçkisiz Etkiler

Parametreler	Model 1	Model 2	Etki Büyüklüğü
Sabit Etkiler			
Kesim	1.68 (.01)**	1.67 (.02)**	
Bireysel Düzey			
Doğum sırası		.01 (.02)	
Cinsiyet		-.00 (.02)	
FPK		.31 (.13)**	.15
Bağlamsal Düzey			
Gelir düzeyi		.02 (.02)	
Babanın psikolojik iyi oluşu		.01 (.01)	
GPK		.06 (.05)	
Ev ortamı kaosu		.08 (.02)**	.20
Seçkisiz Etkiler			
Bireysel Düzey	0.070 (.02)**	0.069 (.01)**	
Bağlamsal Düzey	0.014 (.00)**	0.012 (.00)**	
Sapma İstatistiği	213.26	192.10	
Parametreler	3	10	

Parantez içindeki değerler standart hata değerleridir. Katsayılar, parantez içindeki standart hata değerinin yaklaşık iki katı olduğunda anlamlıdır. Etki büyüklükleri sadece anlamlı parametreler için verilmiştir.

** p < .01.

3.3.5 İçe Yönelim Problemleri İçin Yapılan Analiz Sonuçları

İçe yönelim problemleri için yapılan analizlerde üç ayrı model (Model 1, Model 2, Model 3) test edilmiştir. Modeller olabilirlik oran testi parametresi kullanılarak karşılaştırılmıştır. Tablo 16’da görülebileceği gibi anne bildirimleri için veriye en iyi uyum sağlayan model 3; baba bildirimleri için ise Model 2’dir. Analiz sonuçları önce anne, sonra baba bildirimleri için olmak üzere takip eden paragraflarda detaylandırılmıştır.

Tablo 16. Modeller Arası Maksimum Olabilirlik Oran Testi Karşılaştırmaları

Araştırma Modeli	Karşılaştırılan Model	χ^2 (df)	$\Delta \chi^2$ (df)
İçe yönelim problemleri (Anne bildirimi)	Model 1	222.28 (3)	
	Model 2	173.13 (10)	
	Model 3	167.78 (11)	
	Model 1 * Model 2		39.15 (7)**
	Model 2 * Model 3		5.35 (1)*
İçe yönelim problemleri (Baba bildirimi)	Model 1	222.28 (3)	
	Model 2	179.81 (10)	
	Model 3	178.19 (11)	
	Model 1 * Model 2		21.12 (7)*
	Model 2 * Model 3		1.62 (1)

Anne modelinde içe yönelim problemleri için yapılan analizlerde ilk olarak Model 1 test edilmiştir (bkz. Tablo 17). Elde edilen sonuçlara göre bireysel düzeydeki varyans (σ_e^2) .073; bağlamsal düzeydeki varyans (σ_u^2) ise .014’dir. Bu varyans bileşenlerinden elde edilen sınıf-içi korelasyon katsayısı (ρ) .12’dir. Bu katsayı, içe yönelim problemlerindeki varyansın %12’sinin bağlamsal değişkenlerden; %88’inin ise bireysel değişkenlerden kaynaklandığını göstermektedir.

Bir sonraki adımda Model 2 test edilmiştir (bkz. Tablo 17). Modelde birey düzeyindeki değişkenler için açıklanan varyans değeri (R^2) .04 olarak bulunmuştur. Buna göre modeldeki bireysel değişkenler, ilgili varyansın % 4’ünü açıklamaktadır. Elde edilen sonuçlar ergenin cinsiyetinin, içe yönelim problem davranışları yordadığını ortaya koymaktadır. Buna göre ergenin cinsiyetinin kız olması, içe yönelim problemlerindeki artışı yordamaktadır. Modelde yer alan bağlamsal değişkenler için ise açıklanan varyans değeri (R^2) .21’dir. Buna göre bağlamsal

değişkenler ilgili düzeydeki varyansın %21'ini açıklamaktadır. Bu değişkenlerden sadece gelir düzeyinin anlamlı bir yordayıcı olduğu görülmektedir. Annenin algıladığı gelir düzeyi düştükçe ergenlerin içe yönelim problemleri artış göstermektedir. Modeldeki anlamlı yordayıcıların etki büyüklükleri, -.18 ve -.22'dir.

Tablo 17. İçe yönelim Problemleri (Anne Bildirimi) İçin Sabit ve Seçkisiz Etkiler

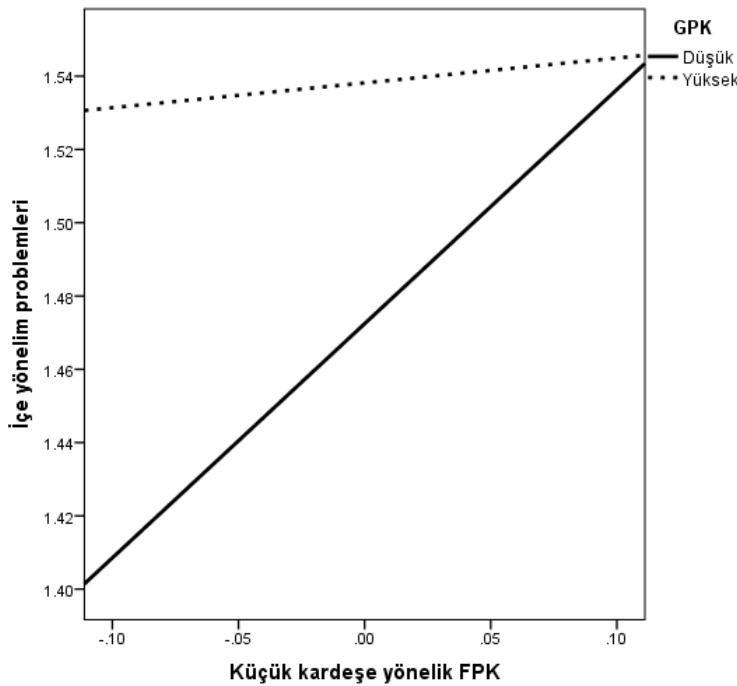
Parametreler	Model 1	Model 2	Model 3	Etki Büyüklüğü
Sabit Etkiler				
Kesim	1.52 (.01)**	1.52 (.02)**	1.52 (.02)**	
Bireysel Düzey				
Doğum sırası		-.03 (.02)	-.03 (.02)	
Cinsiyet		-.09 (.02)**	-.09 (.02)**	-.22
FPK		.06 (.11)	.20 (.13)	
Bağlamsal Düzey				
Gelir düzeyi		-.06 (.02)**	-.06 (.02)**	-.18
Annenin psikolojik iyi oluşu		-.01 (.01)	-.01 (.01)	
GPK		.06 (.04)	.06 (.04)	
Ev ortamı kaosu		.01 (.02)	.01 (.02)	
Çapraz Düzey Etkileşimler				
FPK* GPK			-.92 (.40)*	-.13
Seçkisiz Etkiler				
Bireysel Düzey	0.073 (.01)*	0.070 (.01)*	0.068 (.01)*	
Bağlamsal Düzey	0.010 (.00)*	0.008 (.00)*	0.008 (.00)*	
Sapma İstatistiği	212.28	173.13	167.78	
Parametreler	3	10	11	

Parantez içindeki değerler standart hata değerleridir. Katsayılar, parantez içindeki standart hata değerinin yaklaşık iki katı olduğunda anlamlıdır. Etki büyüklükleri sadece anlamlı parametreler için verilmiştir. *p < .05, **p < .01. ± p<.08

Son olarak da Model 3 test edilmiştir. Bu modelde çapraz düzey etkileşimler hesaplanmaktadır. Elde edilen sonuçlara göre FPK ile GPK arasındaki etkileşim etkisi anlamlıdır (bkz. Tablo 17).

Bu etkileşim etkisini daha ayrıntılı olarak inceleyebilmek için basit eğim analizi (simple slope analysis) yürütülmüştür. Analiz sonucunda etkileşimlerin büyük ve küçük kardeşte değiştiği saptanmıştır. Bu doğrultuda Tablo 14’de rapor edilen çapraz düzey etkileşim, büyük ve küçük kardeş için ayrı ayrı basit eğim analizine tabi tutulmuştur. Yapılan basit eğim analizi sonuçlarına göre (bkz. Şekil 5) etkileşim etkisi küçük kardeş için anlamlıdır ($b = -1.01, p < .05$). Buna göre annenin GPK düzeyi düşük olduğunda, FPK ile içe yönelim problemleri ilişkilidir ($b = .64, p < .05$) ancak GPK düzeyi yüksek olduğunda bu ilişki anlamlı değildir ($b = .07, p > .05$). Analiz sonuçlarına göre etkileşim etkisi büyük kardeş için anlamlı değildir ($b = -.70, p > .05$).

Şekil 5. Annenin GPK Düzeyinin Düzenleyici Rolüne İlişkin Basit Eğimlerin Grafiği

Baba modelinde içe yönelim problemleri için yapılan analizlerde ilk olarak Model 1 test edilmiştir (bkz. Tablo 18). Elde edilen sonuçlara göre bireysel düzeydeki varyans (σ_e^2) .07; bağlamsal düzeydeki varyans (σ_u^2) ise .01’dir. Bu varyans bileşenlerinden elde edilen sınıf-içi korelasyon katsayısı (ρ) .12’dir. Bu katsayı, içe yönelim problemlerindeki varyansın %12’sinin bağlamsal değişkenlerden; %88’inin ise bireysel değişkenlerden kaynaklandığını göstermektedir. Bir sonraki adımda Model 2 test edilmiştir (bkz. Tablo 18). Modelde bireysel değişkenler için açıklanan varyans değeri (R^2) .04 olarak bulunmuştur. Bireysel değişkenler ilgili varyansın %4’ünü açıklamaktadır. Elde edilen sonuçlar ergenin cinsiyetinin, içe yönelim problem davranışları yordadığını göstermektedir. Modelde yer alan bağlamsal değişkenlerin açıkladığı varyans değeri ise (R^2) .12’dir. Bu değişkenlerden gelir düzeyinin anlamlı bir yordayıcı olduğu

görülmektedir. Bu sonuçlar, ergenlerin cinsiyetinin kız olmasının ve ailenin düşük gelirli olmasının ergenlerin içe yönelim problemleri sergilemelerindeki artışı yordadığını göstermektedir. Bu değişkenlerin etki büyüklükleri, -.22 ve -.16 olarak bulunmuştur.

Tablo 18. İçe yönelim Problemleri (Baba Bildirimi) İçin Sabit ve Seçkisiz Etkiler

Parametreler	Model 1	Model 2	Etki Büyüklüğü
Sabit Etkiler			
Kesim	1.51 (.01)**	1.61 (.02)**	
Bireysel Düzey			
Doğum sırası		-.04 (.02)	
Cinsiyet		-.09 (.02)**	-.22
FPK		-.03 (.14)	
Bağlamsal Düzey			
Gelir düzeyi		-.04 (.02)	-.16
Babanın psikolojik iyi oluşu		-.01 (.01)	
GPK		.02 (.05)	
Ev ortamı kaosu		.02 (.02)	
Seçkisiz Etkiler			
Bireysel Düzey	0.07 (.01)**	0.07 (.01)**	
Bağlamsal Düzey	0.01 (.00)**	0.01 (.00)**	
Sapma İstatistiği	212.28	179.81	
Parametreler	3	10	

Parantez içindeki değerler standart hata değerleridir. Katsayılar, parantez içindeki standart hata değerinin yaklaşık iki katı olduğunda anlamlıdır. Etki büyüklükleri sadece anlamlı parametreler için verilmiştir. *p < .05, **p < .01.

3.4 TARTIŞMA

Çalışma 2'nin iki temel amacından biri, psikolojik kontrol uygulamasının düzeylerinin (FPK / GPK) ergenlerin içe yönelim ve dışa yönelim problemleri üzerindeki yordayıcı rolünün eş zamanlı olarak incelenmesidir. Çalışmanın diğer amacı ise psikolojik kontrole ek olarak diğer bazı ergen ve aile bağlamı özelliklerinin problem davranışlar üzerindeki yordayıcı rolünün incelenmesidir. Çalışma kapsamında ele alınan ilişkilerin; (1) Aile Sistemleri Kuramı'nın ve davranış genetiği yaklaşımının önermelerinden yararlanarak, (2) anne ve babalar için ayrı modeller sınamak, (3) aileden iki ergenin katılımıyla, (4) çok düzeyli modelleme yöntemiyle ve (5) Türkiye kültüründeki ailelerde incelenmesi hedeflenmiştir.

Elde edilen bulgulara göre, anne modelinde ergenlerin dışa yönelim problemlerini yordayan bireysel değişken FPK, bağlamsal değişkenler ise GPK ve ev ortamı kaosudur. Baba modelinde ergenlerin dışa yönelim problemlerini yordayan bireysel değişken FPK, bağlamsal değişken ise ev ortamı kaosudur. Anne ve baba modellerinde ortak olarak ergenlerin içe yönelim problemlerini yordayan bireysel değişken ergenin cinsiyeti, bağlamsal değişken ise ailenin gelir düzeyidir. Ek olarak anne modelinde psikolojik kontrol uygulamasının iki düzeyi arasında çapraz düzey etkileşim bulunmuştur. Analiz sonuçları takip eden başlıklarda detaylandırılmıştır.

3.4.1 Psikolojik Kontrolün Bireysel ve Bağlamsal Düzeylerine İlişkin Bulguların Tartışılması

Annelerin ve babaların genel psikolojik kontrol yaklaşımları (GPK) arttıkça, ergenlerin sergiledikleri içe yönelim ve dışa yönelim problemlerinin artması beklenmekteydi. Analiz sonuçlarına göre yalnızca annelerin genel kontrol yaklaşımları ergenlerin dışa yönelim problemlerini anlamlı olarak yordamaktadır. Hipotez edilen diğer ilişkiler anlamlı bulunmamıştır. Elde edilen bulgu, annelerin çocuklarına karşı daha kontrolcü yaklaştığı ailelerde kardeşlerin daha fazla davranış sorunu sergilediğini göstermektedir. İki kardeşten elde edilen bu sonuç, tek çocuğun katılımıyla yürütülen araştırmaların ulaştığı sonuçlarla paraleldir. Psikolojik kontrol uygulayan anneler, çocuğa belirli bir biçimde düşünmesi ve davranması konusunda baskı yapma, aşırı koruyucu veya sınırlandırıcı yaklaşma; sevgisini koşullu biçimde sunma gibi yollara başvurmaktadır (Barber, 1996). Anneler bu tür davranışları iki kardeşe yönelik yüksek düzeyde sergilediğinde, ergenlerin temel psikolojik ihtiyaçlarını (özerklik, yeterlik, ilişkisellik) destekleyici bir aile ortamının oluşması zor olabilir (Deci ve Ryan, 2000; Soenens ve Vansteenkiste, 2010). Böyle koşullarda kardeşlerin davranışsal uyumları bozuluyor görülmektedir. Ayrıca bu tür kontrol uygulamaları özerklik ihtiyacı artan ergenlerde kurallara karşı gelme, ebeveyn rehberliğini reddetme gibi tepkisel eğilimleri arttırabilmektedir. (Van

Petegem ve ark., 2015). Annelerinin kendisini ve kardeşini psikolojik yollarla kontrol etmesi karşısında ergenler, kurallara uymayarak ve hoşla gitmeyecek davranışlar sergileyerek (çalma, yalan söyleme, kavga etme gibi) tepki gösterebilmektedirler.

Annelerin ve babaların genel kontrol yaklaşımları ergenlerin içe yönelim problemlerini yordamamaktadır. Bu bulgu ilk bakışta şaşırtıcı bir bulgu olarak değerlendirilebilir. Söz konusu ebeveynlik davranışının odağı çocuğun psikolojik dünyasını kontrol etmek olduğundan, alanyazındaki ilk çalışmalarda çocuk ve ergenlerde ağırlıklı olarak depresyon, kaygı gibi duygusal problemlerle ilişkili olabileceği belirtilmektedir (Barber ve ark., 1994; Barber, 1996). Ancak araştırmanın iki özelliği nedeniyle bu yönde bir bulgu elde edilmiş olabilir. Bu özelliklerden ilki araştırmada kardeşlerle çalışılmasıdır. Psikolojik kontrol ile problem davranışlar arasındaki korelasyon ilişkileri, büyük ve küçük kardeşle değişmektedir (bkz. Tablo 12). Buna göre psikolojik kontrol büyük kardeşlerde sadece dışa yönelim problemleriyle ilişkiliyken; küçük kardeşlerde içe yönelim ve dışa yönelim problemleriyle ilişkili bulunmuştur. Oldukça benzer bir örüntü, psikolojik kontrolü kardeşlerde inceleyen bir araştırmada daha bulunmuştur. Yu ve Gamble (2008), psikolojik kontrolün küçük kardeşlerde saldırganlık ve içe yönelim problemleriyle ilişkili olduğunu; büyük kardeşlerde ise sadece saldırganlık düzeyiyle ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar kontrolcü davranışların gelişimsel sonuçlarında ergenin yaşına göre farklılıklar olabileceğini düşündürmektedir. Annelerin manipülatif ve baskıcı davranışlarına büyük kardeşler otoriteyi sorgulayıcı, eleştirel ve tepkisel süreçlerle karşılık verirken, küçük kardeşler daha yoğun biçimde tehdit ve korku hissederek duygusal ve davranışsal problemleri birlikte sergiliyor olabilirler. Küçük kardeşler yaşları ve/veya aile içerisindeki pozisyonları nedeniyle psikolojik kontrolün gelişimsel sonuçları bakımından daha savunmasız olabilirler. Genel kontrol yaklaşımları ile ergenlerin içe yönelim problemleri arasında ilişki bulunmamasının bir diğer nedeni, ele alınan ilişkilerin aile ve ergen özellikleriyle eş zamanlı olarak bir modelleme çerçevesinde incelenmesi olabilir. Model analizi sonuçlarına göre ergenlerin duygusal problemlerini psikolojik kontrol uygulaması yerine ergenin cinsiyeti ve ailenin gelir düzeyi yordamaktadır. Bu bulgular psikolojik kontrolün gelişimsel sonuçları incelenirken ebeveyn-ergen ilişkilerinin içinde bulunduğu sosyal sistemi göz önünde bulundurmak gerektiğini göstermektedir. Sonuç olarak elde edilen bulguların alanyazınla çelişmediği, aksine psikolojik kontrolün kardeşler ve aile sistemi düzeyindeki dinamiklerinin anlaşılmasına katkı sağladığı düşünülmektedir. Elde edilen ilişki örüntülerinin tekrarı ve önerilen açıklamaların geçerliği için ileride yürütülecek aile araştırmalarına ihtiyaç duyulmaktadır.

Kardeşlerinden daha fazla psikolojik kontrole maruz kalan ergenlerin, daha fazla içe yönelim ve dışa yönelim problemi sergilemesi beklenmekteydi. Analiz sonuçlarına göre bu ilişkiler yalnızca

dışa yönelim problemleri için anlamlı bulunduğundan ilgili hipotez kısmen desteklenmiştir. Bulgular annelerin ve babaların kardeşine göre daha fazla psikolojik kontrol uyguladığı ergenin, kardeşine göre daha fazla davranış sorunu yaşadığını göstermektedir. Herhangi bir olumsuz ebeveynlik davranışına kardeşinden daha fazla maruz kalan ergenler, ebeveynlerinin adil olmadığını, kendilerinin bunu hak etmediğini düşünerek tepkisel ve eleştirel bir tutum içerisine girebilirler. Farklı davranışın psikolojik kontrol gibi baskıcı ve manipülatif bir ebeveynlik bakımından olması, ergenlerin olumsuz duygularını ve davranışlarını arttırabilir. Bu iki olumsuzlukla bir arada baş etmeye çalışan ergenler, muhtemelen anne babalarına bir tepki olarak, kurallara uymayı reddedebilir ve/veya ebeveynlerinin hoşuna gitmeyecek davranışları daha çok sergileyebilirler (yalan söyleme, kavgaya karışma gibi). Bu iki yaşantının bir araya gelmesi, ergenlerin olumlu yönde gelişebilmeleri için deneyimlemeleri gereken özerklik, yeterlik ve ilişkiselliğe de zarar verebilir (Deci ve Ryan, 2000). Çocuklarının özerk eğilimlerini baskılama eğiliminde olan kontrolcü ebeveynler, kardeşinden daha fazla kontrol uyguladığı ergene daha “yetersiz” olduğunu hissettirebilir. Ek olarak eşit olmayan ebeveyn yaklaşımları, adil ve demokratik bir iklimin oluşmasını engelleyerek aile üyeleri arasındaki ilişkiselliğe zarar verebilir. Ayrıca bu bulgunun anne ve baba modellerinde ortak olarak elde edilmesi de önemli görülmektedir. Psikolojik kontrolün bir kardeşe diğerinden daha fazla uygulanması, hangi ebeveynin yaptığından bağımsız olarak, davranış sorunlarıyla ilişkili görünmektedir. Araştırmadan elde edilen bu sonuçlar, ebeveyn farklı davranışının kritik önemde bir yaşantı olduğunu tekrar hatırlatmaktadır.

Analiz sonuçlarına göre, annelerin ve babaların bir kardeşe diğerinden daha fazla psikolojik kontrol uygulaması, o ergenin daha fazla içe yönelim problemi göstermesiyle bağlantılı değildir. Bu sonuçlara göre, kardeşlerinden daha fazla psikolojik kontrole maruz kalan ergenler, süreci içselleştirerek duygusal tepkiler vermek yerine süreci dışsallaştırarak davranışsal tepkiler veriyor görünmektedir. Bu bulgu, ebeveyn farklı davranışını araştırmalarındaki genel örüntüyle örtüşmektedir. Alanyazında ebeveyn farklı davranışının içe yönelim problemleriyle ilişkilerinin tutarsız olduğu; dışa yönelim problemleriyle ilişkilerinin ise daha güçlü ve tutarlı olduğu belirtilmektedir (Boyle ve ark., 2004; Buist ve ark., 2013; Kowal ve ark., 2002; Meunier ve ark., 2012). Bu bulgular ebeveyn farklı davranışının doğasıyla açıklanmaktadır. Araştırmacılar ebeveyn davranışları kardeşler arasında farklılaştığında çocuklarda üzüntü, kaygı gibi duygusal sorunlarla bağlantılı duygulardan ziyade öfke gibi davranışsal sorunlarla bağlantılı duyguların daha baskın biçimde deneyimlenebileceğini tartışmaktadırlar. Yanısıra, araştırmanın bu bulgusu kardeşlerin içinde bulunduğu gelişimsel dönemden de kaynaklanıyor olabilir. Buist ve arkadaşları (2013) tarafından yürütülen bir meta-analiz çalışmasında ebeveyn farklı davranışını ile içe yönelim problemleri arasındaki ilişkilerin çocuklarda ergenlere göre daha güçlü olduğu bulunmuştur.

Ebeveyn farklı davranımının uyumla ilişkilerinde rol oynayan mekanizmalar (sosyal karşılaştırma ve dağıtım adaleti) çocuklar ve ergenlerde farklılaşıyor olabilir. Bu mekanizmaların doğasına daha yakından bakmak gerekirse, ebeveyn farklı davranımı karşısında ağırlıklı olarak sosyal karşılaştırma yapıldığında benliğin olumsuz etkilenmesi ve duygusal sorunların yaşanması daha olasıdır. Bilişsel bir muhakeme sonucunda ebeveyn farklı davranımının adil olmadığı düşünüldüğünde ise tepkisel eğilimlerin ve davranış sorunlarının deneyimlenmesi daha olasıdır. Ebeveynler bir kardeşe diğerinden farklı davrandığında, ergenler bilişsel gelişimleri dolayısıyla bu tür muhakemeleri daha kolaylıkla ve daha sık yapabilirken, çocuklar genellikle sosyal karşılaştırma yapıyor olabilirler. Ancak alanyazında bu açıklamalara ilişkin yeterli kanıt henüz bulunmamaktadır. İleride yürütülecek araştırmalar ebeveyn farklı davranımının uyumla ilişkilerinde çocuk ve ergenleri karşılaştırmalı olarak inceleyebilir.

Ele alınan ilişkilerde babalarla ilgili önemli bir örüntü söz konusudur. Babaların genel psikolojik kontrol yaklaşımları problem davranışlarla ilişkili değilken, farklılaşan psikolojik kontrolleri dışa yönelim problemleriyle ilişkilidir. Buna göre babaların çocuklarına daha kontrolcü yaklaştığı aileler ile daha az kontrolcü yaklaştığı aileler arasında (between family) ergenlerin uyumu açısından anlamlı bir fark bulunmazken, babaların bir kardeştan diğerine (within family) daha kontrolcü davrandığı ailelerde ergenlerin davranışsal uyumları bozulabilmektedir. Babaların psikolojik kontrolü, hangi düzey ve sıklıkta uyguladıkları değil, iki kardeşe eşit olmayan bir biçimde uygulamaları ergenlerde problem oluşturuyor görünmektedir. Anneler söz konusu olduğunda ise her iki durum da ergenlerde problem oluşturmaktadır. Bu bulgulara yönelik bazı açıklamalar yapılabilir. Türkiye’de anne babalık genellikle geleneksel örüntülerde gerçekleşmektedir. Babalar çocuklarıyla ailedeki otorite figürü rolleriyle, anneler ise sıcak ve destekleyici bir rolle iletişim kurmaktadır. Babaların kardeşlere yönelik genel kontrolcü eğilimlerinin yüksek olması ergenler tarafından daha kolay meşrulaştırılabilir (ör. “Babam tipik bir Türk babası olduğu için beni kısıtlıyor ama aslında iyiliğimi ister.”). Ergenlerin özerkliğini sınırlama, ergen istendiği gibi davranmadığında eleştirel yaklaşma gibi bazı psikolojik kontrol uygulamaları Türkiye’deki babaların disiplin amacıyla sıklıkla sergiledikleri davranışlardır. Ek olarak babalar genellikle ergenlerin gündelik hayatı ve davranış düzenlemelerine annelere göre daha az katılım sağlayabilmektedir. Tüm bu faktörler babaların genel psikolojik kontrol yaklaşımlarının ergenler tarafından daha tolere edilebilir olmasıyla ilişkili olabilir. Ancak annelerin yakınlık ve bağ odaklı ebeveynlik rolleri ile psikolojik kontrol uygulamaları daha uyumsuzdur. Genellikle sıcak ve şefkatli olan/olması beklenen anneler, sevgisini koşullu biçimde gösterme, katı ve eleştirel davranma gibi stratejileri iki kardeşe sıklıkla uyguladıklarında, ergenlerde tepkiselliğe ve sorunlara yol açıyor görünmektedir. Nitekim, Türkiye’de yürütülen bir araştırmada Batı kültürlerinden farklı olarak, annelerini daha sıcak algılayan ergenlerin psikolojik

kontrol uygulamalarındaki artışa daha duyarlı oldukları gösterilmiştir (Selçuk, 2019). Örnekleminizdeki ergenler annelerinin genel psikolojik kontrol yaklaşımlarını daha zor tolere edilebiliyor görünmektedir. Ancak bir kardeşe diğerinden daha kontrolcü davranılması durumunda daha farklı mekanizmalar da devreye girdiğinden aktörün anne ya da baba olması fark etmemektedir ve ergenlerin davranış sorunları artış göstermektedir. Sonuç olarak psikolojik kontrol bireysel ve bağlamsal düzeylerine ayrıştırılarak analiz edildiğinde, anneler ve babalar için elde edilen örüntünün farklılaştığı bulunmuştur. Bu yönüyle bulgular, ebeveynliğin düzeylerinin ayrıştırılarak incelenmesi gerektiğini vurgulayan aile araştırmacılarını desteklemektedir (Jenkins ve ark., 2009; Oliver ve Pike, 2018). Psikolojik kontrolün gelişimsel sonuçlarının daha detaylı ve bütünsel bir değerlendirmesini yapma olanağı sağlayan bu sonuçlar, gelişim araştırmalarındaki atomistik yanılı örneklerinden biri konusunda dikkatli olunması gerektiğini de bir kez daha hatırlatmaktadır. Yalnızca annelerden toplanan verilerle “ebeveynlerin” psikolojik kontrolünün olumsuz sonuçları olduğu yönünde çıkarım yapılması her zaman doğru olmayabilir.

3.4.2 Psikolojik Kontrolün Düzeyleri Arasındaki Etkileşim Etkisi Bulgusunun Tartışılması

Psikolojik kontrolün bireysel ve bağlamsal düzeyleri arasındaki ilişkilerin keşfedici biçimde incelenmesi amaçlanmaktaydı. Elde edilen sonuçlar göre, annelerin genel kontrolcü eğilimlerinin daha yüksek olduğu ailelerde, bu davranışların küçük kardeşlere büyük kardeşlerden daha fazla sergilenmesi, küçük kardeşlerin daha fazla duygusal problem sergilemesiyle bağlantılı değildir. Ancak annelerin genel kontrolcü eğilimlerinin daha düşük olduğu ailelerde, annelerin küçük kardeşlere daha fazla psikolojik kontrol uygulaması kardeşlerin duygusal problemlerinin artmasıyla ilişkilidir. Annelerin suçluluk yaratma, sevgiyi koşullu olarak sunma gibi davranışları yoğun sergiledikleri ailelerde küçük kardeşler halihazırda duygusal problemler gösteriyor olabilirler. Bu olumsuz iklim, olası bir farklı davranımın potansiyel etkilerini bastırıyor olabilir (Oliver ve Pike, 2018). Annelerin genelde kontrolcü davranmadığı ancak spesifik olarak bir kardeşe daha kontrolcü davrandığı ailelerde ise kardeşlerde sosyal karşılaştırma süreçleri tetikleniyor olabilir. Bu ergenlerde şöyle bir düşünce süreci işliyor olabilir; “Annem genelde kontrolcü bir anne değil. Kardeşime genelde öyle davranmıyor ama bana kardeşimden daha kontrolcü davranıyor. Demek ki sorun bende”. Söz konusu koşullarda ergenlerin bu gibi olumsuz benlik değerlendirmeleri yapmaları değersizlik, endişe, güvensizlik, mutsuzluk gibi duygulara yol açarak duygusal problemlere zemin hazırlayabilir. Annelerin psikolojik kontrol eğiliminin düşük olmasını olumlu bir durum olarak değerlendirdiğimizde elde ettiğimiz bulgu, genel ebeveynlik davranışları olumlu olduğunda ebeveyn farklı davranımı ile problem davranışlar arasındaki ilişkilerin güçlendiğini gösteren boylamsal araştırmalarla tutarlıdır (Meunier ve ark., 2012; Oliver ve Pike, 2018).

3.4.3 Araştırma Modelindeki Diğer Bireysel Özelliklere İlişkin Bulguların Tartışılması

Anne ve baba modellerinde dışa yönelim problemlerini anlamlı olarak yordayan tek bireysel değişken FPK iken, içe yönelim problemlerini ergenin cinsiyeti yordamaktadır. Bu analiz sonuçları iki sorun davranış için farklı mekanizmaların çalıştığına işaret etmektedir. Analiz sonuçlarına göre cinsiyetin kız olması, içe yönelim problemlerindeki artışı yordamaktadır. Ulaşılan bu sonuç, ergenlik döneminde kızların erkeklere göre duygusal problemler sergilemeye daha yatkın olduklarını gösteren araştırmalarla tutarlıdır (Rescorla ve ark., 2007; Twenge ve Nolen-Hoeksema, 2002). Çocukluk yıllarından itibaren sosyalleştirme uygulamalarındaki ve sosyoduygusal gelişim özelliklerindeki bazı cinsiyet farklılıklarının, ergenlik dönemindeki değişimlerle birleşmesi sonucunda kızların içe yönelim problemlerini daha fazla sergileyebilecekleri belirtilmektedir (Zahn-Waxler ve ark., 2008). Bu açıklamalara ek olarak, günümüz koşullarındaki toplumsal etmenlerin de kız ergenlerin duygusal problemlerini arttırabileceği tartışılmaktadır. Problem davranışların yıllara göre değişim trendini inceleyen epidemiyolojik araştırmaların derlendiği bir araştırmada (Bor ve ark., 2014), ergenlerin dışa yönelim problemlerinin yaygınlığının 2000 yılı öncesinde ve sonrasında sabit bir örüntü sergilediği ancak içe yönelim problemlerinin özellikle kız ergenlerde artış gösterdiği ortaya konmaktadır. Araştırmacılar bu artışın sosyal medya, tüketim kültürü, rekabetçi eğitim ortamları gibi etmenlerin kız ergenler üzerinde geçmiş yıllara göre daha fazla içsel baskı oluşturmamasından kaynaklanabileceğini öne sürmektedir (Bor ve ark., 2014; West ve Sweeting, 2003).

Ergenin cinsiyetinin dışa yönelim problemlerini yordamamasının olası nedenlerinden biri örneklem yapısı olabilir. Araştırma örneklemindeki ergenler Türkiye'nin kentsel bölgelerinde ikamet eden, ağırlıklı olarak orta-sosyoekonomik düzeyde ve ebeveynlerin boşanmadığı ailelerde yaşamaktadır. Örneklemdaki kız ve erkeklerin dışa yönelim problemi ortalamaları incelendiğinde (büyük kardeş için $Ort_{kız} = 1.67$, $Ort_{erkek} = 1.69$; küçük kardeş için $Ort_{kız} = 1.69$, $Ort_{erkek} = 1.66$), öfke kontrolü yapamama, kavga etme, çalma gibi ciddi davranış sorunlarını düşük düzeyde sergiledikleri söylenebilir. Söz konusu bulgunun bir diğer nedeni, değişkenin ölçümüyle ilgili olabilir. Araştırmada dışa yönelim problemleri Goodman ve arkadaşları (2010) tarafından klinik olmayan örneklemelerde önerildiği gibi davranış sorunları ve aşırı hareketlilik boyutlarının birleşimiyle ölçülmüştür. Ancak bazı araştırmalarda hareketlilikle ilgili ölçümlerin cinsiyetler arasında anlamlı olarak farklılaşmadığı gösterilmektedir (Rescorla ve ark., 2007; Rocchino ve ark., 2017). Bu nedenle bu araştırmada elde edilen bulguların farklı örneklem ve ölçüm araçlarıyla yürütülecek diğer araştırmalarda incelenmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Modeldeki diğer bireysel özellik olan doğum sırasının problem davranışları yordamadığı bulunmuştur. Kardeşler arasındaki ortalama yaş farkının ve büyük/küçük kardeş olma deneyiminin problem davranış sergileme düzeyiyle bağlantılı olmadığı görülmektedir. Model içerisinde anlamlı bir yordayıcı olmasa da etkileşim etkisi bulgusunun büyük ve küçük kardeşler için farklılaşması, doğum sırasının değişkeninin kardeş araştırmaları için önemini ortaya koymaktadır. İleride yürütülecek araştırmalarda doğum sırasının ergenlerin farklı uyum göstergeleriyle ilişkileri ele alınabilir.

3.4.4 Araştırma Modelindeki Diğer Bağlamsal Özelliklere İlişkin Bulguların Tartışılması

Araştırma modelindeki bağlamsal özelliklerle ilgili bulgular, ergenlerin içe yönelim problemlerini gelir düzeyinin, dışa yönelim problemlerini ise ev ortamı kaosu yordadığını ortaya koymaktadır. Anne ve baba modellerinde ortak olarak elde edilen bulguya göre ailelerin gelir düzeyi düştükçe, ergenlerin içe yönelim problemleri artmaktadır. Bu sonuçlar düşük gelirli ailelerde ergenlerin maruz kaldığı stres sonucunda benlik saygısının azalması ve bireyin yaşamı üzerindeki kontrol duygusunun azalması gibi yollarla duygusal problemlerin yoğunlaştığını gösteren pek çok bulguyla tutarlıdır (Bradley ve Corwyn, 2002; Letourneau ve ark., 2013; Reiss, 2013). Ev ortamı kaosuyla ilgili elde edilen bulgular ise ev ortamındaki düzensizlik ve karmaşa arttıkça ergenlerin dışa yönelim problemlerinin arttığını göstermektedir. Elde edilen sonuçlar düzensizlik, öngörülebilir olması gereken davranışların değişken olması ve rutin eksikliği gibi özelliklerle karakterize edilen kaotik ev ortamlarının ergenler için riskli bir bağlam işlevi gördüğünü ortaya koyan araştırmalarla tutarlıdır (Chatterjee ve ark., 2015; Deater-Deckard ve ark., 2019; Jaffe ve ark., 2012; Tucker ve ark., 2018). Bu tür evlerde ergenler sağlıklı gelişim için ihtiyaç duydukları davranış düzenlenmelerinin sağlanamaması ve/veya bu düzenlemelerin ilgili ve istikrarlı biçimde takip edilmemesi gibi nedenlerle daha çok davranışsal problem sergiliyor olabilir. Bağlam değişkenlerinin problem davranışlarla ilişkilerinde elde edilen bu örüntü farklılığı, Atzaba-Poria ve ark., (2004) bulguları ve açıklamaları ışığında anlaşılabilir. Araştırmacıların ekolojik perspektifi (Bronfenbrenner, 1979) temel alarak yaptıkları araştırmada, bireyin mikrosistemindeki riskler (aile, arkadaş ilişkileri vb.) dışa yönelim problemleriyle; egzosistemindeki riskler ise (sosyoekonomik düzey, ebeveynlerin çalışma yaşamı vb.) içe yönelim problemleriyle ilişkili bulunmuştur. Çalışma 2’den elde edilen sonuçlar da mikrosistem düzeyindeki bir değişken olan ev ortamı kaosu dışa yönelim problemleriyle, egzosistem düzeyindeki bir değişken olan gelir düzeyinin ise içe yönelim problemleriyle ilişkili olduğunu göstermektedir. Araştırmacıların açıklamaları doğrultusunda, ergenlerin ev ortamındaki düzensizlik gibi yakın çevrelerindeki durumlar karşısında doğrudan riskin kaynağına tepki göstererek davranış problemleri sergileyebildikleri; ailenin gelir düzeyi gibi doğrudan müdahale

edemedikleri durumlarda ise duygusal problemler sergileyebildikleri söylenebilir (Atzaba-Poria ve ark., 2004). Bu bulgular; (1) ergenlerin içe yönelim ve dışa yönelim problemlerini ayrıştırarak ele almanın önemini ve (2) ergen gelişimiyle ilgili araştırmalarda ailenin sosyal ve çevresel koşullarla etkileşim içerisinde bir sosyal sistem olma özelliğinin dikkate alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Son olarak anne ve babaların psikolojik iyi oluşunun, ergenlerin her iki problem davranışını da yordamadığı görülmektedir. Alanyazındaki az sayıda araştırmada çocukluk döneminde annelerin psikolojik iyi oluşu ile çocukların problem davranışlarının ilişkili olduğu gösterilmektedir (Aytaç ve Pike, 2018; Berger ve Spiess, 2011). Araştırmamızdaki katılımcıların ergenlik döneminde olmaları, elde edilen sonuçların farklılaşmasında rol oynamış olabilir. Ergenler çocukluk dönemine kıyasla ebeveynleriyle daha az zaman geçirmekte, daha karmaşık ve çeşitli sosyal ilişkiler kurmaktadırlar (Steinberg ve Morris, 2001). Böylece ergenlerin problem davranışlarına ilişkin risk faktörleri çeşitlenmekte, ebeveyn özelliklerine ek bağlamlar ön plana çıkmaktadır. Bu gelişimsel değişiklikler göz önünde bulundurulduğunda, ebeveynlerin psikolojik iyilik halinin davranış problemleriyle bağlantılı ıraksak faktörler içinde yer alabileceği çıkarımı yapılabilir. Bu nedenle ebeveynlerin genel duygu durumu ve yaşam memnuniyeti çocukların uyumlarıyla ilişkiliyken, araştırmadaki ergenlerin uyumlarıyla ilişkili bulunamamış olabilir. Son olarak dikkat çekilmek istenen bir nokta, alanyazında “psikolojik iyi oluş” kavramı kullanılan pek çok araştırmada ebeveynlerin depresyonu, kaygı düzeyi, ebeveynlik stresi gibi değişkenlerin ölçülmesiyle oluşan kavram karmaşasıdır. Belsky’nin (1984) işaret ettiği gibi ebeveynler için önemli bir kaynak işlevindeki psikolojik iyi oluş, bu araştırmada özgün kavramsallaştırması ve ölçümüyle kullanılmıştır. İleride benzer bakış açısıyla yürütülecek araştırmalar, ebeveynlerin psikolojik iyilik halleri ile ergen gelişimi arasındaki bağlantıları daha kapsamlı biçimde ortaya çıkarabilecektir.

3.4.5 Araştırmanın Katkıları

Bu başlık altında Çalışma 2 kapsamında ulaşılan bulguların psikolojik kontrolün gelişimsel sonuçlarıyla ilgili alanyazına özgü katkıları aktarılmıştır. Çalışmanın yöntemsel katkıları, ulaşılan sonuçların çıktıları ve çalışmanın sınırlılıkları tez araştırmasının bütünü için genel tartışma bölümünde değerlendirilmiştir (bkz. Bölüm 4).

Çalışma 2’den elde edilen sonuçların bir kısmı, psikolojik kontrolün belirleyicileriyle ilgili alanyazındaki mevcut bilgileri destekleyerek; verinin dört aile bireyinden elde edilmesi ve analiz yöntemi bakımından bu kanıtları güçlendirmektedir. Elde edilen iki bulgunun ise ilgili alanyazına daha yenilikçi bilgiler sunduğu düşünülmektedir. Bunlardan ilki, psikolojik kontrolün ailedeki

genel düzeyi ile kardeşlere özgü düzeyi ayrıştırıldığında iki ebeveyn için ve iki problem davranış göstergesi için elde edilen örüntülerin farklılaşmasıdır. Bu sonuçlar psikolojik kontrolün ergenlerin uyum sorunlarıyla ilişkilerine yönelik, tek bir çocuktan veya ebeveynden veri toplandığında ulaşılamayacak nitelikte bilgilerdir. İleride yürütülecek araştırmalarda ebeveynlerin psikolojik kontrolü ile uyum sorunları arasındaki ilişkilerin bir aileden diğerine ve aile içerisinde kardeşler arasında nasıl değiştiğini eş zamanlı olarak incelemenin gerekliliğini göstermektedir. Psikolojik kontrol alanyazını için önemli görülen bir diğer bulgu ise psikolojik kontrole maruz kalan ergenin aile bağlamı içinde değerlendirilerek incelenmesidir. Bu tür bir inceleme yapılmasıyla psikolojik kontrolün içe yönelim problemleriyle ilişkilerinde alanyazından oldukça farklı sonuçlar elde edilmiştir. Sonuç olarak mevcut araştırmada psikolojik kontrolün aile düzeyindeki dinamikleri hakkında anlayışımızı zenginleştirecek, başlangıç düzeyinde bilgiler elde edildiği söylenebilir.

4. BÖLÜM: SONUÇ VE GENEL TARTIŞMA

Bu araştırmada çocuk ve ergenlerin sağlıklı gelişimi üzerinde olumsuz etkileri olan psikolojik kontrol uygulaması, odak noktası farklı iki bölümde incelenmiştir. Çalışma 1’de bu ebeveynliğin arka planını oluşturan özellikler, Çalışma 2’de ise gelişimsel sonuçları ele alınmıştır. Bu bölümde ilk olarak çalışmalardan elde edilen bulguların özeti sunulmakta, daha sonra ulaşılan sonuçların önemli çıkarımları tartışılmakta ve son olarak araştırmanın kısıtlılıkları ve ileride yürütülecek araştırmalar için öneriler değerlendirilmektedir.

4.1 ARAŞTIRMA SONUÇLARININ ÖZETİ

Çalışma 1’de psikolojik kontrolün belirleyicilerini incelemek amacıyla; Belsky’nin (1984) modelinde önerilen üç alan (ebeveyn, çocuk ve aile özellikleri) birlikte ele alınmıştır. Belirleyiciler, Plomin’in (1987) kavramsallaştırmasından yararlanılarak bireysel ve bağlamsal düzeylere ayrıştırılarak bir model kapsamında çok düzeyli analizle incelenmiştir. Araştırmada çoklu bildirim dayalı bir değerlendirme yapılmış; bağlamsal özellikler için anne ve baba raporları, bireysel özellikler ve sonuç değişken için iki kardeşin raporları kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre bireysel özelliklerde; ergenlerin doğum sırası ve problem davranışları her iki ebeveynde anlamlı yordayıcı iken, akademik işlevsellik düzeyleri yalnızca anneden algılanan psikolojik kontrolü yordamaktadır. Ergenin özellikleri annenin kontrolcü davranışları için daha kritik görünmektedir. Bağlamsal özelliklerde psikolojik kontrolü yordayan değişkenler anneler için mükemmeliyetçilik iken babalar için ev ortamı kaosudur. Annelerde kişisel özellikler, babalarda bağlamsal özellikler kontrole zemin hazırlıyor görünmektedir. Düzeyler arası etkileşim bulguları, büyük kardeşlerin uyumu ile psikolojik kontrol arasındaki ilişkilerde anneler için mükemmeliyetçiliğin, babalar için evlilik çatışmasının düzenleyici rol oynadığını göstermektedir. Sonuç olarak birinci çalışma (i) psikolojik kontrol uygulamalarında ergenlerin uyum sorunlarının önemli bir belirleyici olduğunu, (ii) belirleyicileri her iki ebeveyn için de incelemek gerektiğini ortaya koymaktadır.

Plomin öncülüğündeki davranış genetiği araştırmacıları ebeveyn davranışlarının düzey ve etkilerinin kardeşler arasında değişkenlik gösterebildiğini ortaya koymaktadır. Çalışma 2’de bu yaklaşım ile Aile Sistemleri Kuramı’nın önermeleri sentezlenerek bir model oluşturulmuştur. Araştırma modelinde psikolojik kontrolün iki düzeyinin (genel psikolojik kontrol ve farklılaşan psikolojik kontrol) problem davranışlarla ilişkileri, ergen ve aile bağlamı özellikleriyle birlikte incelenmiştir. Araştırmada bireysel ve bağlamsal özellikler anne ve baba bildirimlerine, sonuç değişken iki kardeşin bildirimine dayalı olarak ölçülmüştür. Ergenlerin dışa yönelim problemlerinde psikolojik kontrolün düzeyleri ve anne babalar bakımından değişen ilişki

örüntüleri bulunmuştur. Annelerin genel psikolojik kontrol düzeyi ve bir kardeşe diğerinden daha fazla psikolojik kontrol uygulaması davranış problemleriyle ilişkilidir. Babaların ise psikolojik kontrolü genelde hangi düzey ve sıklıkta uyguladıkları değil, iki kardeşe eşit olmayan bir biçimde uygulamaları ergenlerde davranış problemi oluşturuyor görünmektedir. Ek olarak analiz sonuçları ev ortamı kaosu arttıkça ergenlerin davranış problemlerinin arttığını göstermektedir. İçerik yönelim problemlerinde ise benzer ilişki örüntüleri elde edilmiştir. Anne ve baba modelinde ortak elde edilen sonuçlara göre içerik yönelim problemlerini ergenin cinsiyeti ve ailenin gelir düzeyinin yordadığı; psikolojik kontrol uygulamalarının anlamlı olarak yordamadığı saptanmıştır. Buna göre kız ergenler ve düşük gelir düzeyine sahip ailelerdeki ergenler daha fazla içerik yönelim problemi sergilemektedir. Psikolojik kontrolün ergen uyumu üzerinde olumsuz sonuçları olduğu bilinmektedir. Çalışma 2’den elde edilen sonuçlar ise psikolojik kontrolün uyumla ilişkilerinde çeşitlilikler olabileceğini ortaya koymaktadır. Bu ilişkiler; (i) psikolojik kontrolün hangi düzeyinin incelendiğine göre, (ii) hangi iki aile üyesinin kombinasyonu (ör. büyük kardeş-baba) incelendiğine göre, (iii) aile bağlamının hangi özellikleriyle birlikte incelendiğine göre, (iv) doğası ve sosyal anlamı farklılaşabilen ergen uyumu göstergelerinden hangisi için incelendiğine göre değişkenlik gösterebilmektedir. Çalışma 2’nin bulguları bu yönleriyle psikolojik kontrolün aile içi dinamiklerinin aydınlatılması konusunda katkı sağladığı düşünülmektedir.

4.2 ARAŞTIRMANIN ÖNEMLİ YÖNLERİ VE ULAŞILAN ÇIKARIMLAR

4.2.1 Psikolojik Kontrol ve Aile Sistemi

Tez araştırması sistemsal bir düşünce yapısı üzerine temellenmiştir. Bu bakış açısı incelenen olgunun parçaları arasındaki bağlantılara odaklanmaktadır (Bertalanffy, 1968). Buradan yola çıkarak tez araştırması kapsamında psikolojik kontrol olgusunun farklı yönlerini ele alan ve birbiriyle bağlantılı olarak kurgulanmaya çalışılan iki çalışma yürütülmüştür. Söz konusu iki araştırmadan elde edilen bulgular arasındaki bağlantıları değerlendirmek, psikolojik kontrolle ilgili “büyük resmi görmeye” belirli ölçüde açıklık getirebilir. Takip eden paragraflarda bu bağlantılar değerlendirilmiştir.

Her iki çalışmada da psikolojik kontrolle ilişkili süreçler, ailedeki iki çocuğu ve iki ebeveyni dahil ederek incelenmiştir. Bu bulgular tek bir çocuktan veya ebeveyninden veri toplandığında ulaşılamayacak bilgiler sağlayarak psikolojik kontrolün aile içindeki dinamiklerine ilişkin anlayışımızı zenginleştirmektedir. Bulguları kardeşler açısından kısaca özetlemek gerekirse, Çalışma 1’deki etkileşim etkileri sadece büyük kardeşler için, Çalışma 2’deki etkileşim etkisi ise küçük kardeşler için anlamlı bulunmuştur. Bu sonuç psikolojik kontrolün düzeylerinin büyük ve küçük kardeşler için farklı işlevleri olabileceğini düşündürmektedir. Büyük kardeşler psikolojik

kontrolün hangi sıklıkta uygulandığına daha hassas iken küçük kardeşler psikolojik kontrolün eşit olmayan bir biçimde uygulanmasına daha hassas olabilirler. Ek olarak korelasyon analizi sonuçları psikolojik kontrolün problem davranışlarla ilişkilerinin büyük ve küçük kardeş için farklı olduğunu göstermektedir. Psikolojik kontrol küçük kardeşte duygusal ve davranışsal sorunlarla ilişkiliyken, büyük kardeşte sadece davranışsal sorunlarla ilişkilidir. Ulaşılan bu sonuçlar Plomin'in (1987) kardeşlerin benzer olduklarını veya bir yaşantıyı aynı deneyimlediklerini varsaymamak gerektiği yönündeki önermelerini desteklemektedir. Bulguları anne babalar açısından kısaca özetlemek gerekirse, belirleyicilerin psikolojik kontrole kaynak oluşturma mekanizmaları anneler ve babalarda büyük ölçüde farklıdır. Ergenin uyumuyla ilişkilerde ise psikolojik kontrolün düzeyine ve problem davranış türüne göre farklı ilişkiler elde edilmektedir. İki araştırmadan elde edilen sonuçlara göre, aile sisteminde psikolojik kontrolle bağlantılı süreçlere babalar ve anneler özgün yol ve mekanizmalarla katkı sağladığı söylenebilir. Dolayısıyla araştırma bulguları ağırlıklı olarak anne babalıkla ilgili özgün etkiler temasını desteklemektedir. Bu sonuçların olası nedenlerinden biri Türkiye'deki sosyokültürel yapı olabilir. Türkiye'deki ebeveynlerin davranışları, toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin geleneksel tanımlamaların yaygın olduğu bir sosyokültürel bağlam içerisinde şekillenmektedir. Bu çerçevede annelerin öncelikli sorumluluğu çocuklarla yakından ilgilenmek; babalarınki ise evin kazancını ve ailedeki otoriteyi sağlamak olarak tanımlanmaktadır (Sunar ve Fişek, 2005). Bu yapı iki ebeveynin aile içerisindeki rollerinin daha belirgin biçimde farklılaşmasında rol oynayabilir. Bu örüntü AÇEV (2017) tarafından geniş bir örnekleme yürütülen Türkiye'de Babalık araştırmasında da elde edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre babaların %90'ı çocuk bakımının öncelikle annenin sorumluluğu olduğunu düşünmekte; %35'i çocukların fiziksel bakımı, okul faaliyetleri gibi alanlara katılım göstermemektedir. Bununla beraber Türkiye kentleşme oranlarının, ebeveynlerin eğitim düzeylerinin ve kadınların toplumsal yaşama katılımının hızla arttığı toplumsal ve kültürel dönüşüm sürecinin içindedir (Kağıtçıbaşı, 2005). Bu değişim sürecinin aile hayatına en önemli yansımalarından biri çocuk yetiştirme süreçlerinde anne babaların daha fazla iş bölümü yapmaları ve ortak katılım göstermeleridir (Sunar ve Fişek, 2005). Bu çerçevede Fagan ve arkadaşlarının (2014) öne sürdüğü küresel düzeyde annelik ve babalık rollerinin benzeşme trendinin, Türkiye'de de kendi hızında gerçekleştiği söylenebilir. Sayıl ve arkadaşlarının (2008) işaret ettiği gibi bu dönüşüm sürecinde Türkiye'de annelik ve babalık davranışlarını eşitli açılardan ele alan ve zaman içerisindeki değişimini inceleyen araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Yukarıda özetlenen bulgular aile üyelerinin benzer olduklarını var saymanın doğru olmayabileceğini, araştırma modellerinde üyeleri mümkün olduğunca ayrı temsillerle incelemenin önemli olduğunu göstermektedir. Benzer bir yaklaşımla, araştırma modellerinde

psikolojik kontrolün belirleyicisi veya sonucu olarak incelenen değişkenleri mümkün olabildiğince ayrıştırarak temsil etmenin de önemli olduğu düşünülmektedir. İki araştırmanın da değişkenlerinde birleştirilmiş ölçümler (aggregated score) kullanmaktan özellikle kaçınılmıştır. Bunun sonucunda, araştırma bulgularında önemli aile dinamikleri saptanabildiği görülmüştür. Örneğin, Çalışma 1’de psikolojik kontrolün belirleyicisi olarak incelenen ergen özelliklerinde, problem davranışlar iki ana kategoride ayrıştırılmış ve akademik özelliklerle birlikte değerlendirilmiştir. Elde edilen sonuçlarda anne ve babalar için örüntüler farklılaşmış, düzeyler arası etkileşim etkileri saptanmıştır. Araştırmada birleştirilmiş bir ölçüm olarak genel bir uyum puanı kullanılsaydı, sözü edilen sonuçlara ulaşılabilmesi mümkün olmayabilirdi. Dolayısıyla en genel düzeyde bu sonuçlar, birleştirilmiş ölçümler kullanılan araştırmalarda açıklama gücünün kaybedilebileceği yönündeki tartışmalara (ör. Hox, 2002) katkı sunmaktadır.

Çalışmalarda ele alınan ilişkiler bir modelleme kapsamında bütünsel olarak incelenmiştir. Oluşturulan modellerde psikolojik kontrolle birlikte bazı ergen, ebeveyn ve aile özellikleri de yer almaktadır. Bu sayede Aile Sistemleri Kuramı’nın önerdiği gibi psikolojik kontrol uygulayan ebeveynin ve kontrole maruz kalan ergenin aile bağlamı içinde değerlendirilerek incelenebilmiştir. Bu yönüyle tez araştırması, psikolojik kontrolle ilgili süreçleri izole bir şekilde ebeveyn-ergen ikilisi özelinde inceleyen diğer araştırmalardan farklıdır. Araştırmaların bu özelliği dolayısıyla elde edilen bulgular psikolojik kontrol alanyazını için önemli görülmektedir. Örneğin Çalışma 2’de ergenlerin içe yönelim problemlerini psikolojik kontrol yordamamış; ergen ve aile özellikleri yordamıştır. Çalışma 1’deki etkileşim etkisi bulgusu, problem davranışların psikolojik kontrole zemin hazırladığını ancak aynı zamanda bu ilişkinin eş alt sisteminin bir özelliği olan evlilik çatışmasıyla etkileşim içerisinde çalıştığını ortaya koymaktadır.

Ev ortamı kaosu değişkeninin iki araştırmada da anlamlı bir yordayıcı olması dikkat çekicidir. Ergenler kaotik ev ortamlarında babalarından daha fazla psikolojik kontrol algılıyor ve daha fazla davranış problemi sergiliyor görünmektedir. Birbiriyle bağlantılı bu sonuçlar iki yönden açıklanabilir. Ergenin ihtiyaç duyduğu yapı ve düzenlemelerin olmamasıyla davranış sorunlarına zemin hazırlayan kaotik ev ortamlarında ergenin artan tepkiselliği babalarını daha baskıcı algılamalarıyla ilişkili olabilir. Bir diğer açıdan kaotik ev ortamlarında, ergenler uyumsuz davrandıklarında babalar bir disiplin yöntemi olarak psikolojik kontrole daha fazla başvuruyor olabilirler. İki açıdan da düşünüldüğünde ev ortamı kaosu sağlıklı ergen gelişimi için çoklu bir risk faktörü olabilir.

Psikolojik kontrol ile ergenin uyum sorunları arasındaki ilişkiler iki çalışmada farklı ancak birbirini tamamlayan yönleriyle incelenmiştir. Problem davranışlar Çalışma 1’de psikolojik

kontrolün belirleyicisi olarak; Çalışma 2’de ise psikolojik kontrolün sonucu olarak analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre Çalışma 1’de içe yönelim ve dışa yönelim problemleri psikolojik kontrolü yordamaktadır. Çalışma 2’de ise psikolojik kontrol sadece kardeşlerin dışa yönelim problemlerini yordamaktadır. Bu sonuçlar bildirim kaynağıyla ilgili yanlılıklardan kaynaklanabilir. Çalışma 1’de bildirim kaynağı ergendir. Çalışma 2’de ise ebeveyn ve ergen bildirimleri kullanılmıştır. Tek kaynaktan elde edilen ilişkiler olduğundan daha güçlü bulunabilmektedir (Pinquart, 2017b; Podsakoff ve ark., 2003). Çalışma 1’de bu nedenle iki problem davranış da anlamlı bulunmuş olabilir. Ek olarak Çalışma 1’de tek bildirim kaynağı ergen olduğundan, uyum problemleri yaşayan ergenlerin ebeveynlerini var olandan daha kontrolcü algılama olasılığı da söz konusudur. Çalışma 2’de ise ilişkiler birden fazla bildirim dayalı olarak, kardeşlerde, başka değişkenlerin olduğu bir modelleme kapsamında incelendiğinde, psikolojik kontrolün ergenlerin sadece dışa yönelim problemlerini yordadığı sonucuna ulaşılmıştır. Psikolojik kontrol ve ergen uyumu arasındaki ebeveyninden çocuğa, çocuktan ebeveyne ilişkiler farklı çalışmalarda ancak aynı çatı altında incelenebildiğinden sonuçları tez araştırması içerisinde karşılaştırmak (within) mümkün olmuştur. Ulaşılan sonuçlar psikolojik kontrolün ergen uyumuyla ilişkileri incelenirken çoklu bildirim kaynakları kullanılmasının önemini ortaya koymaktadır. Ayrıca bulgular psikolojik kontrol ile davranış problemleri arasındaki ilişkilerin daha güçlü (robust) olabileceğini düşündürmektedir. Yanısıra iki çalışmadan elde edilen bulgular birleştirildiğinde, davranış problemlerinin psikolojik kontrolü ortaya çıkarabildiği; psikolojik kontrolün de davranış problemlerini ortaya çıkarabildiğine ilişkin kanıtlar elde edilmiştir. Bu araştırma boyamsal desene sahip olmamakla birlikte, süregelen ebeveyn-çocuk ilişkisinden bir kesit alarak detaylı biçimde incelemenin de katkısıyla önemli bir örüntü ortaya koymaktadır. Bulgular kuramsal olarak ergen gelişiminin ebeveyn-ergen arasındaki ilişkinin bir sonucu değil bir süreç olduğunu vurgulayan etkileşimsel görüşleri desteklemekte (Bell, 1979); uygulamalı olarak Aile Sistemleri Kuramı’nı temel alarak terapötik çalışmalar yapan uzmanlara katkı sağlamaktadır.

4.2.2 Çok Düzeyli İnceleme

Tez araştırması ailelerle yürütüldüğü için birden fazla düzey içeren bir veri yapısına sahiptir. Bu nedenle ergenler aile bağlamı içerisine kümelenerek iki düzeyli bir inceleme yapılmıştır. Bireysel düzey ergenlere, bağlamsal düzey ise aile bağlamına karşılık gelmektedir. Bu düzeyler, hiyerarşik bir yapının iki farklı ancak birbiriyle ilişkili düzeyi olarak analiz edilmiştir. Böylece ergeni incelemenin yanında, aile bağlamı ve aile bağlamı içerisindeki ergen de incelenebilmiştir.

Bronfenbrenner (1979) öncülüğünde psikolojinin farklı alt alanlarından araştırmacılar, çalışmalarda değişkenler arası ilişkilerin genellikle tek analiz düzeyinde incelendiğini, düzeyler arası bağlantıların yeterince ele alınmadığını vurgulamaktadır (Doise, 1986; Hox, 2002). Özellikle gelişimsel süreçleri aile bağlamı içerisinde incelemenin önemi kuramsal olarak uzun yıllardır vurgulanmaktadır. Aile araştırmalarında iki çocuğun katılımıyla yürütülen çalışmalarda, söz konusu iki analiz düzeyi ayrıştırılabilmekte ve düzeyler arası bağlantılar incelenebilmektedir. Bu türden incelemeleri yapabilmek için gerekli yöntemsel çerçeveyi, çok düzeyli analizler sunmaktadır. Jenkins ve arkadaşları (2009) aile çalışmalarında çok düzeyli modelleme kullanılmasıyla elde edilebilecek üç önemli kazanıma işaret etmektedir; (1) istatistiksel yanılğı ve hata oranlarının azaltılması, (2) ele alınan ilişkilerde bireysel ve bağlamsal düzeylerin ayrıştırılması, (3) ebeveynliğin bireysel ve bağlamsal düzeylerinin ayrıştırılması. Araştırmada benimsenen çok düzeyli incelemenin katkılarıyla psikolojik kontrol alanyazını için özgün bulgulara ulaşılmıştır. Örneğin Çalışma 1’de psikolojik kontrolün belirleyicileri arasında bireysel düzeydeki değişkenlerin açıklayıcı gücünün, diğer değişkenlerden fazla olduğu gösterilmiştir. Çalışma 2’de psikolojik kontrolün düzeylerinin ergen uyumuyla ilişkilerinde anne, babalar ve kardeşler bazında değişen örüntüler elde edilmiştir.

4.2.3 Bildirim Kaynakları

Araştırma değişkenlerinde anne, baba, büyük kardeş ve küçük kardeşten alınan bildirimler kullanılmıştır. Çoklu bildirim kullanılmasının araştırma geneli için önemli yönlerinden biri, dört aile bireyinin araştırma değişkenlerine ilişkin perspektiflerini dikkate alan bir inceleme yapmaktır. Böylece aile sistemini daha kapsayıcı biçimde temsil eden ilişkilere ulaşılabilmektedir. Ek olarak bu yaklaşım ortak yöntem hatasının mümkün olduğunca azalmasına ve geçerliği daha yüksek ilişkiler elde edilmesine katkı sağlamaktadır.

Çoklu bildirim yaklaşımı, psikolojik kontrol ve ergen uyumu arasındaki ilişkiler açısından daha özel bir öneme sahiptir. Ebeveynlik uygulamalarında bildirim kaynağının ergen veya anne baba olmasının farklı dezavantajları olabileceği tartışılmaktadır. Anne babalar kendi davranışlarını değerlendirdiklerinde sosyal istenirlik doğrultusunda yanıtlar verebilmekte; ergenler anne babaların davranışlarını değerlendirdiklerinde bilişsel yanlılık sergileyerek var olandan daha olumsuz yanıtlar verebilmektedir. Bu nedenlerle bazı araştırmacılar bildirim kaynağına göre ebeveynlik ve ergen uyumu arasındaki ilişkilerin farklılaşabileceğini göz önünde bulundurmak gerektiğini vurgulamaktadır (ör. Hoeve ve arkadaşları, 2009; Keijsers ve ark., 2009; Ohannessian ve De Los Reyes, 2014). Diğer bazı araştırmacılar ise söz konusu ilişkilerin doğası gereği bildirim kaynağına dayalı farklılıkların olabileceğini, uyumu belirleyen esas faktörün ergenin ebeveyn

davranışlarını nasıl algıladığı ve deneyimlediği olduğunu öne sürmektedir (Aunola ve ark., 2000; Barber ve Harmon 2002; Conger ve ark., 1997; Smetana, 2011). Bu araştırmacılar psikolojik kontrol özelinde de benzer görüşler önermektedirler. Araştırmacılar kontrol edilme veya eleştirilme hissi büyük ölçüde öznel bir deneyim olduğundan psikolojik kontrolün ergen algısına dayalı değerlendirilmesinin en geçerli yöntemlerden biri olduğunu belirtmektedir. Çocuklardan alınan kişisel bildirimler, ebeveynlik tarzlarını ölçmenin en geçerli yolu olabilir.

Mevcut araştırmanın öncelikli amacı, ele alınan ilişkilerde dört aile üyesinin perspektifini araştırma modeline dahil ederek psikolojik kontrolü derinlemesine inceleme olduğundan, sınırlılıkları göz önünde bulundurularak iki bildirim yöntemi de kullanılmıştır. Çalışma 1’de ergenlerin algısına dayalı psikolojik kontrol, Çalışma 2’de anne ve babaların bildirimine dayalı psikolojik kontrol ölçümleri kullanılarak analizler yapılmıştır.

4.2.4 Uygulamalı Araştırmalar ve Alan Çalışmaları İçin Öneriler

Ulaşılan sonuçlar bazı yönleriyle müdahale programı araştırmalarında ve ailelerle yürütülen diğer alan çalışmalarında işlevsel olarak kullanılabilir. Bu sonuçlardan biri psikolojik kontrole zemin hazırlayan özelliklerin anne ve babalar açısından farklılaştığını gösteren araştırma bulgusudur. Kontrolcü yaklaşımları azaltmaya yönelik ebeveynlik programlarına, anneler için kişilik özellikleri üzerinde, babalar için evdeki koşulları düzenlemek gibi ebeveyne özgü modüller eklenebilir.

Araştırma sonuçları babalık davranışlarının ergen gelişiminde en az anneler kadar etkili ve kimi zaman da biricik sonuçları olduğunu ortaya koymaktadır. Bu kapsamda genellikle anneler için uygulanan ebeveynlik programları babalara da uygulanabilir. Babaların ergenin günlük yaşamına katılımını arttırmaya yönelik çeşitli çalışmalar yapılabilir. Ek olarak anne babalar psikolojik kontrol davranışlarını olumsuz etkilerinin farkında olmadan uygulayabilmektedirler. Uygulamalı alanlarda çalışan uzmanlar, anne babalara bu ebeveynliğin günlük yaşamdaki örneklerini ve olası sonuçlarını somut bir biçimde aktarabilirler.

Araştırma sonuçlarına göre ebeveynlerin, psikolojik kontrolü bir kardeşe diğerinden daha fazla uygulamak, davranış sorunlarının daha da artmasına neden olabilmektedir. Ergenlerin özellikle babalarının bu eğilimlerine daha hassas olabildikleri bulunmuştur. Bilgilendirme ve müdahale çalışmalarında, kardeşler arasında adil olmayan yaklaşımlar sergilemenin olası gelişimsel sonuçları mutlaka ele alınmalıdır.

4.3 ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI VE GELECEK ÇALIŞMALAR İÇİN ÖNERİLER

Psikolojik kontrolle ilgili kapsamlı ve özgün bulgular sunan bu araştırma, çeşitli sınırlılıklara da sahiptir. Bu bölümde araştırmanın sınırlılıklarından ve bu sınırlılıkların giderilmesine yönelik önerilerden söz edilmiştir.

İlk olarak, araştırmada boylamsal veya deneysel yöntem kullanılmadığından elde edilen ilişkilerin yönü konusunda dikkatli olunmalıdır. Örneğin anne bir kardeşe diğerinden daha kontrolcü davrandıkça, kardeşin davranış sorunlarının diğerine göre arttığı bulunmuştur. Bu ilişkiler tersi yönde yorumlanabilir, bir ergen kardeşine göre daha fazla davranış sorunu sergilediğinden anneler o kardeşe daha kontrolcü yaklaşıyor olabilirler. Ayrıca gelişimsel araştırmalarda kullanılan desenden bağımsız olarak ebeveyn-çocuk arasındaki ilişkinin etkileşimsel bir süreç olduğu unutulmamalıdır (Sameroff, 1975). Aile süreçlerini anlamak amacıyla yürütülen her araştırmada, anne babaların ve çocukların deneyimlerinin sürekli olarak değişkenlik halinde ve etkileşim içerisinde olduğu göz önünde bulundurulmalıdır (Cox ve Paley, 1997).

Araştırma örnekleminin genel olarak orta ve üstü sosyoekonomik düzeyi temsil eden ailelerde yaşayan, problem davranış düzeyi düşük olan ergenleri içerdiği görülmektedir. Elde edilen bulgular değerlendirilirken örneklemin bu özelliği dikkate alınmalıdır. Daha riskli çevrelerde yaşayan ve daha çok davranış problemi gösteren ergenlerin katılımıyla yürütülecek araştırmalar, mevcut bulgu ve açıklamaların geçerliğine katkı sağlayabilir.

Araştırmada incelenen tüm değişkenler kendini bildirim yöntemiyle ölçülmüştür. Bildirimlerin dört kaynaktan elde edilmesi ortak yöntem yanlılığını bir ölçüde azaltmaktadır. Ancak ergenin uyum davranışları için aile dışındaki kaynakların kullanılması (ör. öğretmenler, akranlar), ebeveynlik davranışlarının gözleme dayalı değerlendirmeler yapılması gibi yollarla daha genellenebilir sonuçlara ulaşılabilir.

Araştırmaya katılan büyük ve küçük kardeşlerin yaklaşık üçte ikisi ailenin en büyük çocuğu ve ikinci çocuğudur. Bu oranın iyi bir temsil olduğu düşünülmektedir. Ancak ideal bir örneklemin tamamı ailedeki en büyük ve en küçük kardeşten oluşmaması bir sınırlılık olarak değerlendirilebilir. Ancak araştırmada kardeşleri aile içindeki doğum sıralarından bağımsız olarak kendi aralarında büyük-küçük kardeş olarak sıraladığımızdan olası genellenebilirlik sorunları azaltılabilmektedir.

SONUÇ

Temel amacı psikolojik kontrol uygulamalarını derinlemesine incelemek olan bu araştırmada, odak noktası farklı olan iki çalışma mevcuttur. Birinci çalışmanın temel amacı, anne babalardan algılanan psikolojik kontrolün belirleyicilerini incelemektir. İkinci çalışmanın temel amacı ise psikolojik kontrolün ergenlerdeki gelişimsel sonuçlarını araştırmaktır. Analiz sonuçlarından ulaşılan genel sonuçlar psikolojik kontrolün aile düzeyindeki dinamikleri hakkında oldukça özgün bulgular sunmaktadır. Özetlemek gerekirse, birinci çalışma (i) psikolojik kontrol uygulamalarında ergenin uyum sorunlarının önemli bir belirleyici olduğunu, (ii) belirleyicileri her iki ebeveyn için de incelemek gerektiğini ortaya koymaktadır. İkinci çalışma ise psikolojik kontrolün sonuçlarını; (i) ebeveynliğin ailedeki genel düzeyi ile kardeşe özgü düzeyini ayrıştırarak, (ii) anne ve babalarda, (iii) aile sisteminin diğer özellikleriyle birlikte incelemenin önemini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Achenbach, T. M. ve Edelbrock, C. S. (1981). Behavioral problems and competencies reported by parents of normal and disturbed children aged four through sixteen. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 46(1), 1-82.
<https://doi.org/10.2307/1165983>
- Adler, A. (1928). Characteristics of the first, second and third child. *Children*, 3(5), 14-52
- Ahmad, I. ve Soenens, B. (2010). Perceived maternal parenting as a mediator of the intergenerational similarity of dependency and self-criticism: a study with Arab Jordanian adolescents and their mothers. *Journal of Family Psychology*, 24(6), 756-765.
<https://doi.org/10.1037/a0021508>
- AÇEV. (2017). *Araştırma Raporu: Türkiye’de İlgili Babalık*. http://ilkisbabalik.acev.org/wp-content/uploads/2017/06/ilgilibabalikyoneticiozeti.08.06.17.web_.pdf
- Albrecht, A. K., Galambos, N. L. ve Jansson, S. M. (2007). Adolescents’ internalizing and aggressive behaviors and perceptions of parents’ psychological control: A panel study examining direction of effects. *Journal of Youth and Adolescence*, 36(5), 673-684.
<https://doi.org/10.1007/s10964-007-9191-5>
- Alker, H. R. (1969). A typology of ecological fallacies. M. Doggan ve S. Rokkan, (Ed.), *Quantitative Ecological Analysis in the Social Sciences* (s. 69-86) içinde. The MIT Press.
- Atzaba-Poria, N. ve Pike, A. (2008). Correlates of parental differential treatment: Parental and contextual factors during middle childhood. *Child Development*, 79(1), 217-232. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2007.01121.x>
- Atzaba-Poria, N., Pike, A. ve Deater-Deckard, K. (2004). Do risk factors for problem behaviour act in a cumulative manner? An examination of ethnic minority and majority children through an ecological perspective. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45(4), 707-718. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2004.00265.x>
- Aunola, K. ve Nurmi, J. E. (2004). Maternal affection moderates the impact of psychological control on a child's mathematical performance. *Developmental Psychology*, 40(6), 965-978. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.40.6.965>

- Aunola, K., Ruusunen, A. K., Viljaranta, J. ve Nurmi, J. E. (2015). Parental affection and psychological control as mediators between parents' depressive symptoms and child distress. *Journal of Family Issues*, 36(8), 1022-1042.
<https://doi.org/10.1177/0192513X13494825>
- Aunola, K., Viljaranta, J. ve Tolvanen, A. (2017). Does daily distress make parents prone to using psychologically controlling parenting?. *International Journal of Behavioral Development*, 41(3), 405-414. <https://doi.org/10.1177/0165025416658555>
- Aytac, B. ve Pike, A. (2018). The mother-child relationship and children's behaviours: A multilevel analysis in two countries. *Journal of Comparative Family Studies*, 49(1), 45-71. <https://doi.org/10.3138/jcfs.49.1.45>
- Bailey, W. T. (1994). A longitudinal study of fathers' involvement with young children: Infancy to age 5 years. *The Journal of Genetic Psychology*, 155(3), 331-339.
<https://doi.org/10.1080/00221325.1994.9914783>
- Barber, B. K. (1996). Parental psychological control: Revisiting a neglected construct. *Child Development*, 67(6), 3296-3319. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1996.tb01915.x>
- Barber, B. K., Olsen, J. E. ve Shagle, S. C. (1994). Associations between parental psychological and behavioral control and youth internalized and externalized behaviors. *Child Development*, 65(4), 1120-1136. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1994.tb00807.x>
- Barber, B. K., Xia, M., Olsen, J. A., McNeely, C. A. ve Bose, K. (2012). Feeling disrespected by parents: Refining the measurement and understanding of psychological control. *Journal of Adolescence*, 35(2), 273-287.
<https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2011.10.010>
- Barrett-Singer, A. T. ve Weinstein, R. S. (2000). Differential parental treatment predicts achievement and self-perceptions in two cultural contexts. *Journal of Family Psychology*, 14(3), 491-509. <https://doi.org/10.1037/0893-3200.14.3.491>
- Basili, E., Zuffianò, A., Pastorelli, C., Thartori, E., Lunetti, C., Favini, A., ... ve Lansford, J. E. (2021). Maternal and paternal psychological control and adolescents' negative adjustment: A dyadic longitudinal study in three countries. *Plos One*, 16(5), e0251437.
<https://doi.org/10.1371/journal.pone.0251437>

- Bean, R. A., Bush, K. R., McKenry, P. C. ve Wilson, S. M. (2003). The impact of parental support, behavioral control, and psychological control on the academic achievement and self-esteem of African American and European American adolescents. *Journal of Adolescent Research*, 18(5), 523-541. <https://doi.org/10.1177/0743558403255070>
- Bell, R. Q. (1968). A reinterpretation of the direction of effects in studies of socialization. *Psychological Review*, 75(2), 81-95. <https://doi.org/10.1037/h0025583>
- Bell, R. Q. (1979). Parent, child, and reciprocal influences. *American Psychologist*, 34(10), 821-826. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.34.10.821>
- Belsky, J. (1984). The determinants of parenting: A process model. *Child Development*, 55(1), 83-96. <https://doi.org/10.2307/1129836>
- Berger E. M. ve Spiess C. K. (2011). Maternal life satisfaction and child outcomes: Are they related?. *Journal of Economic Psychology*, 32(1), 142–158. <https://doi.org/10.1016/j.joep.2010.10.001>
- Bianchi, S. M., Vanessa R. W. ve Raley, S.B. (2005). Maternal employment and family caregiving: Rethinking time with children in the ATUS. Paper presented at the ATUS Early Results Conference, 5–6 December, Bethesda.
- Bickel, R. (2007). *Multilevel analysis for applied research: It's just regression!.* Guilford Press.
- Bor, W., Dean, A. J., Najman, J. ve Hayatbakhsh, R. (2014). Are child and adolescent mental health problems increasing in the 21st century? A systematic review. *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry*, 48(7), 606-616. <https://doi.org/10.1177/0004867414533834>
- Bornstein, M. H. (2015). Children's parents. M. H. Bornstein, T. Leventhal ve R. M. Lerner (Ed.), *Handbook of Child Psychology and Developmental Science: Ecological Settings and Processes* (s. 55–132) içinde. John Wiley & Sons.
- Bornstein, M. H. ve Bradley, R. H. (Ed.). (2003). *Socioeconomic status, parenting, and child development.* Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Bowen, M. (1978). *Family therapy in clinical practice.* Aronson.

- Boylan, K., Vaillancourt, T., Boyle, M. ve Szatmari, P. (2007). Comorbidity of internalizing disorders in children with oppositional defiant disorder. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 16(8), 484-494. <https://doi.org/10.1007/s00787-007-0624-1>
- Boyle, M. H., Jenkins, J. M., Georgiades, K., Cairney, J., Duku, E. ve Racine, Y. (2004). Differential maternal parenting behavior: Estimating within and between family effects on children. *Child Development*, 75(5), 1457–1476. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2004.00751.x>
- Bradford, K., Barber, B. K., Olsen, J. A., Maughan, S. L., Erickson, L. D. ve Ward, D. (2003). A multi-national study of interparental conflict, parenting, and adolescent functioning: South Africa, Bangladesh, China, India, Bosnia, Germany, Palestine, Colombia, and the United States. *Marriage and Family Review*, 35(3-4), 107-137. https://doi.org/10.1300/J002v35n03_07
- Bradley, R. H. ve Corwyn, R. F. (2002). Socioeconomic status and child development. *Annual Review of Psychology*, 53(1), 371-399. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.53.100901.135233>
- Brenning, K. M., Antrop, I., Van Petegem, S., Soenens, B., De Meulenaere, J., Rodríguez-Meirinhos, A. ve Vansteenkiste, M. (2019). I won't obey!: Psychologically controlling parenting and (non)-clinical adolescents' responses to rule-setting. *Journal of Clinical Psychology*, 75(6), 1034-1046. <https://doi.org/10.1002/jclp.22750>
- Brieant, A., Holmes, C. J., Deater-Deckard, K., King-Casas, B. ve Kim-Spoon, J. (2017). Household chaos as a context for intergenerational transmission of executive functioning. *Journal of Adolescence*, 58, 40-48. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2017.05.001>
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. Harvard University Press.
- Browne, D. ve Jenkins, J. (2012). Change in child health and socioeconomic inequality: Examining the moderating effects of differential parenting. *Social Science & Medicine*, 74, 1622-9.
- Buchanan, C. M., Eccles, J. S., Flanagan, C., Midgley, C., Feldlaufer, H. ve Harold, R. D. (1990). Parents' and teachers' beliefs about adolescents: Effects of sex and

- experience. *Journal of Youth and Adolescence*, 19(4), 363-394.
<https://doi.org/10.1007/BF01537078>
- Buehler, C. ve Gerard, J. M. (2002). Marital conflict, ineffective parenting, and children's and adolescents' maladjustment. *Journal of Marriage and Family*, 64(1), 78-92.
<https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2002.00078.x>
- Buehler, C., Krishnakumar, A., Stone, G., Anthony, C., Pemberton, S., Gerard, J. ve Barber, B. K. (1998). Interparental conflict styles and youth problem behaviors: A two-sample replication study. *Journal of Marriage and the Family*, 60(1), 119-132.
<https://doi.org/10.2307/353446>
- Buist, K. L., Deković, M. ve Prinzie, P. (2013). Sibling relationship quality and psychopathology of children and adolescents: a meta-analysis. *Clinical Psychology Review*, 33(1), 97-106. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2012.10.007>
- Burke, J. D., Pardini, D. A. ve Loeber, R. (2008). Reciprocal relationships between parenting behavior and disruptive psychopathology from childhood through adolescence. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 36(5), 679-692. <https://doi.org/10.1007/s10802-008-9219-7>
- Butler, J. ve Kern, M. L. (2016). The PERMA-Profler: A brief multidimensional measure of flourishing. *International Journal of Wellbeing*, 6(3), 1-48.
<https://doi.org/10.5502/ijw.v6i3.526>
- Canel, A. N. (2007). Ailede problem çözme, evlilik doyumu ve örnek bir grup çalışmasının sınanması (Yayınlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi.
- Carter, C. (2010). *Raising Happiness: 10 Simple Steps for More Joyful Kids and Happier Parents*. Ballantine Books.
- Cassano, M., Perry-Parrish, C. ve Zeman, J. (2007). Influence of gender on parental socialization of children's sadness regulation. *Social Development*, 16(2), 210-231.
<https://doi.org/10.1111/j.1467-9507.2007.00381.x>
- Chang, T. F. ve Qin, D. B. (2017). Relations between academic adjustment and parental psychological control of academically gifted Chinese American and European American students. *Child Indicators Research*, 10, 715-734. <https://doi.org/10.1007/s12187-016-9403-1>

- Chatterjee, A., Gillman, M. W. ve Wong, M. D. (2015). Chaos, Hubbub, and Order Scale and health risk behaviors in adolescents in Los Angeles. *The Journal of Pediatrics*, 167(6), 1415–1421. <https://doi.org/10.1016/j.jpeds.2015.08.043>
- Cheah, C. S., Yu, J., Hart, C. H., Özdemir, S. B., Sun, S., Zhou, N., ... ve Sunohara, M. (2016). Parenting hassles mediate predictors of Chinese and Korean immigrants' psychologically controlling parenting. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 47, 13-22. <https://doi.org/10.1016/j.appdev.2016.09.005>
- Cheah, C. S., Yu, J., Liu, J. ve Coplan, R. J. (2019). Children's cognitive appraisal moderates associations between psychologically controlling parenting and children's depressive symptoms. *Journal of Adolescence*, 76, 109-119. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2019.08.005>
- Coldwell, J., Pike, A. ve Dunn, J. (2006). Household chaos--links with parenting and child behaviour. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 47(11), 1116–1122. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2006.01655.x>
- Coln, K. L., Jordan, S. S. ve Mercer, S. H. (2013). A unified model exploring parenting practices as mediators of marital conflict and children's adjustment. *Child Psychiatry & Human Development*, 44(3), 419-429. <https://doi.org/10.1007/s10578-012-0336-8>
- Conger, K. J., Conger, R. D. ve Scaramella, L. V. (1997). Parents, siblings, psychological control, and adolescent adjustment. *Journal of Adolescent Research*, 12(1), 113- 138. <https://doi.org/10.1177/0743554897121007>
- Çorapçı, F. (2012). Ailede duygu sosyalleştirme süreci ve çocuğun sosyoduygusal gelişimi. M. Sayıl ve B. Yağmurlu (Ed.), *Ana Babalık: Kuram ve Araştırma* (s. 271-294) içinde. Koç Üniversitesi Yayınları.
- Corapci, F. ve Wachs, T. D. (2002). Does Parental Mood or Efficacy Mediate the Influence of Environmental Chaos Upon Parenting Behavior? *Merrill-Palmer Quarterly*, 48(2), 182–201. <https://doi.org/10.1353/mpq.2002.0006>
- Costa, S., Gugliandolo, M. C., Barberis, N., Cuzzocrea, F. ve Liga, F. (2019). Antecedents and consequences of parental psychological control and autonomy support: The role of psychological basic needs. *Journal of Social and Personal Relationships*, 36(4), 1168-1189. <https://doi.org/10.1177/0265407518756778>

- Cox, M. J. ve Paley, B. (1997). Families as systems. *Annual Review of Psychology*, 48, 243–267. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.48.1.243>
- Cox, M. J. ve Paley, B. (2003). Understanding families as systems. *Current Directions in Psychological Science*, 12(5), 193-196. <https://doi.org/10.1111/1467-8721.01259>
- Crijnen, A. A. M., Achenbach, T. M. ve Verhulst, F. C. (1999). Problems reported by parents of children in multiple cultures: The Child Behavior Checklist syndrome constructs. *The American Journal of Psychiatry*, 156(4), 569–574.
- Crnic, K. ve Low, C. (2002). Everyday stresses and parenting. M. H. Bornstein (Ed.), *Handbook of parenting: Practical Issues in Parenting* (s. 243–267) içinde. Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Cummings, E. M. ve Davies, P. T. (2010). *Marital conflict and children: An emotional security perspective*. Guilford Press.
- Cummings, E. M., Goeke-Morey, M. C. ve Papp, L. M. (2004). Everyday marital conflict and child aggression. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 32, 191-202. <https://doi.org/10.1023/B:JACP.0000019770.13216.be>
- Cummings, E. M., Goeke-Morey, M. C., ve Raymond, J. (2004). Fathers in family context: effects of marital quality and marital conflict. M. E. Lamb. (Ed.). *The Role of the Father in Child Development* (4.baskı, s.196–221) içinde. Wiley.
- Cummings, E. M., Merrilees, C. E., ve George, M. W. (2010). Fathers, marriages, and families: Revisiting and updating the framework for fathering in family context. M. E. Lamb (Ed.), *The Role of the Father in Child Development* (s. 154–176) içinde. John Wiley & Sons, Inc.
- Cundiff, P. R. (2013). Ordered delinquency: The “effects” of birth order on delinquency. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 39(8), 1017–1029. <https://doi.org/10.1177/0146167213488215>
- Datta-Gupta, N., Jessen, J. ve Katharina, C. (2023). Maternal Life Satisfaction and Child Development from Toddlerhood to Adolescence. IZA Discussion Paper No. 16155. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4456340>

- De Los Reyes, A. ve Kazdin, A. E. (2005). Informant discrepancies in the assessment of childhood psychopathology: a critical review, theoretical framework, and recommendations for further study. *Psychological Bulletin*, 131(4), 483-509. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.131.4.483>
- Deater-Deckard, K., Godwin, J., Lansford, J. E., Tirado, L. M. U., Yotanyamaneewong, S., Alampay, L. P., ... ve Tapanya, S. (2019). Chaos, danger, and maternal parenting in families: Links with adolescent adjustment in low-and middle-income countries. *Developmental Science*, 22(5), e12855. <https://doi.org/10.1111/desc.12855>
- Deater-Deckard, K., Mullineaux, P. Y., Beekman, C., Petrill, S. A., Schatschneider, C. ve Thompson, L. A. (2009). Conduct problems, IQ, and household chaos: A longitudinal multi-informant study. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 50(10), 1301-1308. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2009.02108.x>
- Deci, E. L. ve Ryan, R. M. (2000). The " what " and " why " of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 11(4), 227-268. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1104_01
- Demirci, İ., Ekşi, H., Dinçer, D. ve Kardaş, S. (2017). Beş boyutlu iyi oluş modeli: PERMA Ölçeği Türkçe Formunun geçerlik ve güvenirliği. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 5(1), 60-77.
- Deutsch, M. (1975). Equity, equality, and need: What determines which value will be used as the basis of distributive justice? *Journal of Social Issues*, 31, 137-149.
- Diez, R. (2002). A glossary for multilevel analysis. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 56(8), 588. <http://dx.doi.org/10.1136/jech.56.8.588>
- Dix, T. (1991). The affective organization of parenting: Adaptive and maladaptive processes. *Psychological Bulletin*, 110(1), 3-25. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.110.1.3>
- Doise, W. (1986). *Levels of explanation in social psychology*. Cambridge University Press.
- Downey, G. ve Coyne, J. C. (1990). Children of depressed parents: An integrative review. *Psychological Bulletin*, 108(1), 50-76. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.108.1.50>

- Dunn, J. F. ve Munn, P. (1985). Becoming a family member: Family conflict and the development of social understanding in the second year. *Child Development*, 56(2), 480–492. <https://doi.org/10.2307/1129735>
- Dunn, J., Stocker, C. ve Plomin, R. (1990). Nonshared experiences within the family: Correlates of behavioral problems in middle childhood. *Development and Psychopathology*, 2(2), 113-126. <https://doi.org/10.1017/S0954579400000651>
- Elgar, F. J., Curtis, L. L., McGrath, P. J., Waschbusch, D. A. ve Stewart, S. H. (2003). Antecedent-Consequence Conditions in Maternal Mood and Child Adjustment: A Four-Year Cross-Lagged Study. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 32(3), 362–374. https://doi.org/10.1207/S15374424JCCP3203_05
- Erkmen, E. (2011). Özerkliği destekleyici ve kontrol edici ebeveynlikle bağlantılı ebeveyn özellikleri ve ergenin uyumu arasındaki ilişkiler (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi.
- Evans, G. W., Kliewer, W. ve Martin, J. (1991). The role of the physical environment in the health and well-being of children. H. E. Schroeder (Ed.), *New directions in Health Psychology Assessment* (s. 127–157) içinde. Hemisphere Publishing Corporation.
- Fagan, J., Day, R., Lamb, M. E. ve Cabrera, N. J. (2014). Should researchers conceptualize differently the dimensions of parenting for fathers and mothers? *Journal of Family Theory & Review*, 6(4), 390–405. <https://doi.org/10.1111/jftr.12044>
- Feinberg, M. ve Hetherington, E. M. (2001). Differential parenting as a within-family variable. *Journal of Family Psychology*, 15(1), 22–37. <https://doi.org/10.1037/0893-3200.15.1.22>
- Feinberg, M. E., Neiderhiser, J. M., Simmens, S., Reiss, D. ve Hetherington, E. M. (2000). Sibling comparison of differential parental treatment in adolescence: Gender, self-esteem, and emotionality as mediators of the parenting-adjustment association. *Child Development*, 71(6), 1611–1628. <https://doi.org/10.1111/1467-8624.00252>
- Festinger, L. (1954). A theory of social comparison processes. *Human Relations*, 7, 117–140. <https://doi.org/10.1177/001872675400700202>
- Field, A. (2009). *Discovering Statistics Using SPSS* (3. baskı.). SAGE Publications.

- Flamant, N., Haerens, L., Mabbe, E., Vansteenkiste, M. ve Soenens, B. (2020). How do adolescents deal with intrusive parenting? The role of coping with psychologically controlling parenting in internalizing and externalizing problems. *Journal of Adolescence*, 84, 200-212. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2020.09.003>
- Fung, H., Li, J. ve Lam, C. K. (2017). Multi-faceted discipline strategies of Chinese parenting. *International Journal of Behavioral Development*, 41(4), 472–481. <https://doi.org/10.1177/0165025417690266>
- Frost, R. O., Marten, P., Lahart, C. ve Rosenblate, R. (1990). The dimensions of perfectionism. *Cognitive Therapy and Research*, 14, 449-468. <https://doi.org/10.1007/BF01172967>
- Gauthier, A. H., Smeedeng, T. M. ve Furstenberg, F. F. (2004). Are parents investing less time in children? Trends in selected industrialized countries. *Population and Development Review*, 30(4), 647–671. <http://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2004.00036.x>
- George, D. ve Mallery, P. (2010). *SPSS for Windows Step by Step. A Simple Study Guide and Reference* (10. Baskı). Pearson Education, Inc.
- Goldscheider, F. K. (1997). Kitap incelemesi [D. Popenoe tarafından yazılan *Life Without Father: Compelling New Evidence that Fatherhood and Marriage are Indispensable for the Good of Children and Society* başlıklı kitabın incelemesi]. *Population and Development Review*, 23(1), 189–190. <https://doi.org/10.2307/2137470>
- Goodman, A., Lamping, D. L. ve Ploubidis, G. B. (2010). When to use broader internalising and externalising subscales instead of the hypothesised five subscales on the Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ): data from British parents, teachers and children. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 38, 1179-1191. <http://dx.doi.org/10.1007/s10802-010-9434-x>
- Goodman, R. (1997). The Strengths and Difficulties Questionnaire: a research note. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 38(5), 581-586. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.1997.tb01545.x>
- Goodman, R. (2001). Psychometric properties of the strengths and difficulties questionnaire. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 40(11), 1337-1345. <https://doi.org/10.1097/00004583-200111000-00015>

- Goodman, R. ve Scott, S. (1999). Comparing the Strengths and Difficulties Questionnaire and the Child Behavior Checklist: is small beautiful?. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 27(1), 17-24. <https://doi.org/10.1023/A:1022658222914>
- Goodman, S. H. ve Gotlib, I. H. (Ed.). (2002). *Children of depressed parents: Mechanisms of risk and implications for treatment*. American Psychological Association.
- Grolnick, W. S. (2002). *The psychology of parental control: How well-meant parenting backfires*. Hillsdale, NJ Erlbaum.
- Grolnick, W. S., Gurland, S. T., DeCoursey, W. ve Jacob, K. (2002). Antecedents and consequences of mothers' autonomy support: an experimental investigation. *Developmental Psychology*, 38(1), 143-155. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.38.1.143>
- Grolnick, W. S., Weiss, L., McKenzie, L. ve Wrightman, J. (1996). Contextual, cognitive, and adolescent factors associated with parenting in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*, 25(1), 33-54. <https://doi.org/10.1007/BF01537379>
- Grych, J. H. ve Fincham, F. D. (1990). Marital conflict and children's adjustment: a cognitive-contextual framework. *Psychological Bulletin*, 108(2), 267-290. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.108.2.267>
- Grych, J. H. (2002). Marital relationships and parenting. M. Bornstein (Ed.), *Handbook of Parenting* (2. Baskı, s. 203–226) içinde. Erlbaum.
- Güvenir, T., Özbek, A., Baykara, B., Arkar, H., Şentürk, B. ve İncekaş, S. (2008). Güçler ve güçlükler anketi'nin (gga) Türkçe uyarlamasının psikometrik özellikleri. *Turkish Journal of Child and Adolescent Mental Health*, 15, 65-74.
- Hoeve, M., Dubas, J. S., Eichelsheim, V. I., van der Laan, P. H., Smeenk, W. ve Gerris, J. R. (2009). The relationship between parenting and delinquency: a meta-analysis. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 37(6), 749–775. <https://doi.org/10.1007/s10802-009-9310-8>
- Hoeve, M., Dubas, J. S., Gerris, J. R. M., van der Laan, P. H. ve Smeenk, W. (2011). Maternal and paternal parenting styles: Unique and combined links to adolescent and early adult delinquency. *Journal of Adolescence*, 34(5), 813-827. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2011.02.004>

- Hollender, M. H. (1978). Perfectionism, a neglected personality trait. *The Journal of Clinical Psychiatry*, 39(5), 384-384.
- Hox, J. J. (2002). *Multilevel Analysis: Techniques and Applications*. (1. baskı). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Hox, J. J. (2010). *Multilevel analysis: Techniques and applications* (2. baskı). Routledge/Taylor & Francis Group.
- Jaffee, S. R., Hanscombe, K. B., Haworth, C. M., Davis, O. S. ve Plomin, R. (2012). Chaotic homes and children's disruptive behavior: A longitudinal cross-lagged twin study. *Psychological Science*, 23(6), 643-650.
<https://doi.org/10.1177/0956797611431693>
- Jeannin, R. ve Van Leeuwen, K. (2015). Associations between direct and indirect perceptions of parental differential treatment and child socio-emotional adaptation. *Journal of Child and Family Studies*, 24(6), 1838-1855. <https://doi.org/10.1007/s10826-014-9987-3>
- Jenkins, J. M., Cheung, C., Frampton, K., Rasbash, J., Boyle, M. H. ve Georgiades, K. (2009). The use of multilevel modeling for the investigation of family process. *International Journal of Developmental Science*, 3(2), 131-149. <https://doi.org/10.3233/DEV-2009-3204>
- Jenkins, J. M., Rasbash, J. ve O'Connor, T. G. (2003). The role of the shared family context in differential parenting. *Developmental Psychology*, 39(1), 99-113.
<https://doi.org/10.1037/0012-1649.39.1.99>
- Jensen, A. C., Jorgensen-Wells, M. A., Andrus, L. E., Pickett, J. M., Leiter, V. K., Hadlock, M. E. B. ve Dayley, J. C. (2023). Sibling differences and parents' differential treatment of siblings: A multilevel meta-analysis. *Developmental Psychology*, 59(4), 644-654.
<https://doi.org/10.1037/dev0001406>
- Jeynes, W. H. (2016). Meta-analysis on the roles of fathers in parenting: Are they unique? *Marriage & Family Review*, 52(7), 665-688.
<https://doi.org/10.1080/01494929.2016.1157121>
- Joussemet, M., Landry, R. ve Koestner, R. (2008). A self-determination theory perspective on parenting. *Canadian Psychology/Psychologie Canadienne*, 49(3), 194-200.
<https://doi.org/10.1037/a0012754>

- Kagitcibasi, C. (2005). Autonomy and relatedness in cultural context: Implications for self and family. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 36(4), 403-422.
<https://doi.org/10.1177/0022022105275959>
- Kakihara, F. ve Tilton-Weaver, L. (2009). Adolescents' interpretations of parental control: Differentiated by domain and types of control. *Child Development*, 80(6), 1722-1738.
<https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2009.01364.x>
- Kakihara, F., Tilton-Weaver, L., Kerr, M. ve Stattin, H. (2010). The relationship of parental control to youth adjustment: Do youths' feelings about their parents play a role? *Journal of Youth and Adolescence*, 39(12), 1442-1456. <https://doi.org/10.1007/s10964-009-9479-8>
- Keijsers, L., Frijns, T., Branje, S. J. ve Meeus, W. (2009). Developmental links of adolescent disclosure, parental solicitation, and control with delinquency: moderation by parental support. *Developmental Psychology*, 45(5), 1314-1327. <https://doi.org/10.1037/a0016693>
- Kerig, P. K. (2016). Family systems from a developmental psychopathology perspective. D. Cicchetti (Ed.), *Developmental Psychopathology: Theory and Method* (s. 580-630) içinde. John Wiley & Sons, Inc.
- King, G., King, S., Rosenbaum, P. ve Goffin, R. (1999). Family-centered caregiving and well-being of parents of children with disabilities: Linking process with outcome. *Journal of Pediatric Psychology*, 24, 41-53. <https://doi.org/10.1093/jpepsy/24.1.41>
- Koçak, A., Mouratidis, A., Sayıl, M., Kındap-Tepe, Y. ve Uçanok, Z. (2017). Interparental conflict and adolescents' relational aggression and loneliness: the mediating role of maternal psychological control. *Journal of Child and Family Studies*, 26(12), 3546-3558.
<https://doi.org/10.1007/s10826-017-0854-x>
- Kowal, A., Kramer, L., Krull, J. L. ve Crick, N. R. (2002). Children's perceptions of the fairness of parental preferential treatment and their socioemotional well-being. *Journal of Family Psychology*, 16(3), 297-306. <https://doi.org/10.1037/0893-3200.16.3.297>
- Kowal, A. K., Krull, J. L. ve Kramer, L. (2004). How the Differential Treatment of Siblings Is Linked With Parent-Child Relationship Quality. *Journal of Family Psychology*, 18(4), 658-665. <https://doi.org/10.1037/0893-3200.18.4.658>

- Krishnakumar, A. ve Buehler, C. (2000). Interparental conflict and parenting behaviors: A meta-analytic review. *Family Relations: An Interdisciplinary Journal of Applied Family Studies*, 49(1), 25–44. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2000.00025.x>
- Krishnakumar, A., Buehler, C. ve Barber, B. K. (2003). Youth perceptions of interparental conflict, ineffective parenting, and youth problem behaviors in European-American and African-American families. *Journal of Social and Personal Relationships*, 20(2), 239–260. <https://doi.org/10.1177/0265407503020002007>
- Kuppens, S., Laurent, L., Heyvaert, M. ve Onghena, P. (2013). Associations between parental psychological control and relational aggression in children and adolescents: a multilevel and sequential meta-analysis. *Developmental Psychology*, 49(9), 1697–1712. <https://doi.org/10.1037/a0030740>
- Laird, R. D. (2011). Correlates and antecedents of parental psychological control in early adolescence. *Parenting: Science and Practice*, 11(1), 72–86. <https://doi.org/10.1080/15295192.2011.539510>
- Lam, C. B., McHale, S. M., Lam, C. S., Chung, K. K. H. ve Cheung, R. Y. M. (2021). Sibling relationship qualities and peer and academic adjustment: A multi-informant longitudinal study of Chinese families. *Journal of Family Psychology*, 35(5), 584–594. <https://doi.org/10.1037/fam0000744>
- Lamb, M. E. (1997). The development of father–infant relationships. M. E. Lamb (Ed.), *The Role of the Father in Child Development* (s. 104–120) içinde. John Wiley & Sons Inc.
- Lamb, M. E. (2010). How do fathers influence children's development? Let me count the ways. M. E. Lamb (Ed.), *The Role of the Father in Child Development* (s. 1–26) içinde. John Wiley & Sons, Inc.
- Lansford, J.E., Laird, R.D., Pettit, G.S., Bates, J.E. ve Dodge, K.A. (2014). Mothers' and fathers' autonomy-relevant parenting: Longitudinal links with adolescents' externalizing and internalizing behavior. *Journal of Youth and Adolescence*, 43, 1877–1889. <https://doi.org/10.1007/s10964-013-0079-2>
- Letourneau, N. L., Duffett-Leger, L., Levac, L., Watson, B. ve Young-Morris, C. (2013). Socioeconomic status and child development: A meta-analysis. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 21(3), 211–224. <https://doi.org/10.1177/1063426611421007>

- Leung, J. T. Y., Shek, D. T. L., Kwok, L. M. H. ve Yung, E. T. Y. (2022). Marital dissatisfaction, psychological control and parent-child conflict in Chinese families-An actor-partner interdependence model analysis. *Journal of Social and Personal Relationships*, 39(12), 3596-3618. <https://doi.org/10.1177/02654075221102634>
- Leung, J.T.Y. ve Shek, D.T.L. (2020). Parental control and adolescent wellbeing in Chinese adolescents in Hong Kong. *Child Indicators Research*, 13, 703–727. <https://doi.org/10.1007/s12187-019-09642-6>
- Loukas, A. (2009). Examining temporal associations between perceived maternal psychological control and early adolescent internalizing problems. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 37, 1113-1122. <https://doi.org/10.1007/s10802-009-9335-z>
- Ma, T. L. ve Bellmore, A. (2012). Peer victimization and parental psychological control in adolescence. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 40, 413-424. <https://doi.org/10.1007/s10802-011-9576-5>
- Mabbe, E., Soenens, B., Vansteenkiste, M. ve Van Leeuwen, K. (2016). Do personality traits moderate relations between psychologically controlling parenting and problem behavior in adolescents? *Journal of Personality*, 84(3), 381–392. <https://doi.org/10.1111/jopy.12166>
- Mageau, G. A., Bureau, J. S., Ranger, F., Allen, M. P. ve Soenens, B. (2016). The role of parental achievement goals in predicting autonomy-supportive and controlling parenting. *Journal of Child and Family Studies*, 25, 1702-1711. <https://doi.org/10.1007/s10826-015-0341-1>
- Marbell-Pierre, K. N., Grolnick, W. S., Stewart, A. L. ve Raftery-Helmer, J. N. (2019). Parental autonomy support in two cultures: The moderating effects of adolescents' self-construals. *Child Development*, 90(3), 825-845. <https://doi.org/10.1111/cdev.12947>
- Marleau, J. D., Saucier, J. F. ve Allaire, J. F. (2006). Birth order, behavioural problems, and the mother-child relationship in siblings aged 4 to 11 years from a 2-child family. *Canadian Journal of Psychiatry*. 51, 855–863. <https://doi.org/10.1177/070674370605101307>
- Marsh, S., Dobson, R. ve Maddison, R. (2020). The relationship between household chaos and child, parent, and family outcomes: a systematic scoping review. *BMC Public Health*, 20, 513. <https://doi.org/10.1186/s12889-020-08587-8>

- Mastrotheodoros, S., Van der Graaff, J., Deković, M., Meeus, W. H. J. ve Branje, S. J. T. (2019). Interparental conflict management strategies and parent–adolescent relationships: Disentangling between-person from within-person effects across adolescence. *Journal of Marriage and Family*, 81(1), 185–203. <https://doi.org/10.1111/jomf.12528>
- Matheny Jr, A. P., Wachs, T. D., Ludwig, J. L. ve Phillips, K. (1995). Bringing order out of chaos: Psychometric characteristics of the confusion, hubbub, and order scale. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 16(3), 429–444. [https://doi.org/10.1016/0193-3973\(95\)90028-4](https://doi.org/10.1016/0193-3973(95)90028-4)
- McCoy, K. P., George, M. R., Cummings, E. M. ve Davies, P. T. (2013). Constructive and destructive marital conflict, parenting, and children's school and social adjustment. *Social Development*, 22(4), 641–662. <https://doi.org/10.1111/sode.12015>
- McHale, S. M., Crouter, A. C. ve Whiteman, S. D. (2003). The family contexts of gender development in childhood and adolescence. *Social Development*, 12(1), 125–148. <https://doi.org/10.1111/1467-9507.00225>
- McHale, S. M., Updegraff, K. A., Jackson-Newsom, J., Tucker, C. J. ve Crouter, A. C. (2000). When does parents' differential treatment have negative implications for siblings? *Social Development*, 9(2), 149–172. <https://doi.org/10.1111/1467-9507.00117>
- McLoyd, V. C. (1998). Socioeconomic disadvantage and child development. *American Psychologist*, 53(2), 185–204. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.53.2.185>
- Meeus, W. (2016). Adolescent psychosocial development: A review of longitudinal models and research. *Developmental Psychology*, 52(12), 1969–1993. <https://doi.org/10.1037/dev0000243>
- Meunier, J. C., Roskam, I., Stievenart, M., De Moortele, G. V., Browne, D. T. ve Wade, M. (2012). Parental differential treatment, child's externalizing behavior and sibling relationships: Bridging links with child's perception of favoritism and personality, and parents' self-efficacy. *Journal of Social and Personal Relationships*, 29, 612–638. <https://doi.org/10.1177/0265407512443419>
- Minuchin, P. (1985). Families and individual development: Provocations from the field of family therapy. *Child Development*, 56, 289–302. <https://doi.org/10.2307/1129720>
- Minuchin, S. (1974). *Families & family therapy*. Harvard University Press.

- Nelemans, S. A., Keijsers, L., Colpin, H., van Leeuwen, K., Bijttebier, P., verschueren, K. ve Goossens, L. (2020). Transactional links between social anxiety symptoms and parenting across adolescence: Between-and within-person associations. *Child Development*, 91(3), 814-828. <https://doi.org/10.1111/cdev.13236>
- Nelson, D. A., Yang, C., Coyne, S. M., Olsen, J. A. ve Hart, C. H. (2013). Parental psychological control dimensions: Connections with Russian preschoolers' physical and relational aggression. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 34(1), 1-8. <https://doi.org/10.1016/j.appdev.2012.07.003>
- Nolen-Hoeksema, S. ve Girgus, J. S. (1994). The emergence of gender differences in depression during adolescence. *Psychological Bulletin*, 115(3), 424-443. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.115.3.424>
- Ng, F. F. Y., Pomerantz, E. M. ve Deng, C. (2014). Why are Chinese mothers more controlling than American mothers? "My child is my report card". *Child Development*, 85(1), 355-369. <https://doi.org/10.1111/cdev.12102>
- Oliver, B. R. ve Pike, A. (2018). Mother-child positivity and negativity: Family-wide and child-specific main effects and interactions predict child adjustment. *Developmental Psychology*, 54, 744-756. <https://doi.org/10.1037/dev0000467>
- Panula, V., Junttila, N., Aromaa, M., Rautava, P. ve Räihä, H. (2020). Parental psychosocial well-being as a predictor of the social competence of a child. *Journal of Child and Family Studies*, 29, 3004-3019. <https://doi.org/10.1007/s10826-020-01790-6>
- Paquette, D. (2004). Theorizing the Father-Child Relationship: Mechanisms and Developmental Outcomes. *Human Development*, 47(4), 193-219. <https://doi.org/10.1159/000078723>
- Pérez, J. C., Huerta, P., Rubio, B. ve Fernández, O. (2021). Parental psychological control: Maternal, adolescent, and contextual predictors. *Frontiers in Psychology*, 12, 1-11. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.712087>
- Peeverill, M., Dirks, M. A., Narvaja, T., Herts, K. L., Comer, J. S. ve McLaughlin, K. A. (2021). Socioeconomic status and child psychopathology in the United States: A meta-analysis of population-based studies. *Clinical Psychology Review*, 83, 101933. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2020.101933>

- Pettit, G. S., Laird, R. D., Dodge, K. A., Bates, J. E. ve Criss, M. M. (2001). Antecedents and behavior-problem outcomes of parental monitoring and psychological control in early adolescence. *Child Development*, 72(2), 583–598. <https://doi.org/10.1111/1467-8624.00298>
- Pike, A., Atzaba-Poria, N. ve Kretschmer, T. (2016). Predictors of parenting: Family-wide and child-specific factors. *Parenting*, 16(3), 147-163. <https://doi.org/10.1080/15295192.2016.1158599>
- Pinquart, M. (2016). Associations of parenting styles and dimensions with academic achievement in children and adolescents: A meta-analysis. *Educational Psychology Review*, 28(3) 475-493. <https://doi.org/10.1007/s10648-015-9338-y>
- Pinquart, M. (2017a). Associations of parenting dimensions and styles with internalizing symptoms in children and adolescents: A meta-analysis. *Marriage & Family Review*, 53(7), 613-640. <https://doi.org/10.1080/01494929.2016.1247761>
- Pinquart, M. (2017b). Associations of parenting dimensions and styles with externalizing problems of children and adolescents: An updated meta-analysis. *Developmental Psychology*, 53(5), 873–932. <https://doi.org/10.1037/dev0000295>
- Plomin, R. (1987). Developmental behavioral genetics and infancy. J. D. Osofsky, (Ed.), *Handbook of Infant Development* (2.baskı, s.363-414) içinde. Wiley.
- Plomin, R. (2011). Commentary: Why are children in the same family so different? Non-shared environment three decades later. *International Journal of Epidemiology*, 40(3), 582-592. <https://doi.org/10.1093/ije/dyq144>
- Plomin, R. ve Daniels, D. (1987). Why are children in the same family so different from one another?. *Behavioral and Brain Sciences*, 10, 1-16. <https://doi.org/10.1093/ije/dyq148>
- Plomin, R., Asbury, K. ve Dunn, J. (2001). Why are children in the same family so different? Nonshared environment a decade later. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 46(3), 225-233. <https://doi.org/10.1177/070674370104600302>
- Plomin, R., DeFries, J. C., Knopik, V. S. ve Neiderhiser, J. M. (2016). Top 10 replicated findings from behavioral genetics. *Perspectives on Psychological Science*, 11(1), 3-23. <https://doi.org/10.1177/1745691615617439>

- Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B., Lee, J. Y. ve Podsakoff, N. P. (2003). Common method biases in behavioral research: a critical review of the literature and recommended remedies. *Journal of Applied Psychology*, 88(5), 879-903. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.88.5.879>
- Pomerantz, E. M. ve Eaton, M. M. (2001). Maternal intrusive support in the academic context: transactional socialization processes. *Developmental Psychology*, 37(2), 174-186. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.37.2.174>
- Quon, E. C. ve McGrath, J. J. (2014). Subjective socioeconomic status and adolescent health: a meta-analysis. *Health Psychology*, 33, 433–447. <https://doi.org/10.1037/a0033716>
- Raudenbush, S. W. ve Bryk, A. S. (2002). *Hierarchical linear models: Applications and data analysis methods* (2. Baskı). Sage.
- Reiss, F. (2013) Socio-Economic Inequalities and Mental Health Problems in Children and Adolescents: A Systematic Review. *Social Science and Medicine*, 90, 24-31. <http://doi.org/10.1016/j.socscimed.2013.04.026>
- Rescorla, L., Achenbach, T., Ivanova, M. Y., Dumenci, L., Almqvist, F., Bilenberg, N., Bird, H., Chen, W., Dobrea, A., Döpfner, M., Erol, N., Fombonne, E., Fonseca, A., Frigerio, A., Grietens, H., Hannesdottir, H., Kanbayashi, Y., Lambert, M., Larsson, B. . . ve Verhulst, F. (2007). Behavioral and emotional problems reported by parents of children ages 6 to 16 in 31 societies. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 15(3), 130–142. <https://doi.org/10.1177/10634266070150030101>
- Rocchino, G. H., Dever, B. V., Telesford, A. ve Fletcher, K. (2017). Internalizing and externalizing in adolescence: The roles of academic self-efficacy and gender. *Psychology in the Schools*, 54, 905–917. <https://doi.org/10.1002/pits.22045>
- Rodgers, J. L., Cleveland, H. H., van den Oord, E. ve Rowe, D. C. (2000). Resolving the debate over birth order, family size, and intelligence. *American Psychologist*, 55(6), 599–612. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.6.599>
- Roeser, R. W., Midgley, C. ve Urdan, T. C. (1996). Perceptions of the school psychological environment and early adolescents' psychological and behavioral functioning in school: The mediating role of goals and belonging. *Journal of Educational Psychology*, 88(3), 408–422. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.88.3.408>

- Rogers, A. A., Padilla-Walker, L. M., McLean, R. D. ve Hurst, J. L. (2020). Trajectories of perceived parental psychological control across adolescence and implications for the development of depressive and anxiety symptoms. *Journal of Youth and Adolescence*, 49, 136-149. <https://doi.org/10.1007/s10964-019-01070-7>
- Rogers, K. N., Buchanan, C. M. ve Winchell, M. E. (2003). Psychological control during early adolescence: Links to adjustment in differing parent/adolescent dyads. *The Journal of Early Adolescence*, 23(4), 349-383. <https://doi.org/10.1177/0272431603258344>
- Rolan, E. ve Marceau, K. (2018). Individual and Sibling Characteristics: Parental Differential Treatment and Adolescent Externalizing Behaviors. *Journal of Youth and Adolescence*, 47(12), 2535–2553. <https://doi.org/10.1007/s10964-018-0892-8>
- Roman, N.V., Human, A. ve Hiss, D.C. (2012). Young South African Adults' Perceptions of Parental Psychological Control and Antisocial Behavior. *Social Behavior and Personality*, 40, 1163-1174. <https://doi.org/10.2224/sbp.2012.40.7.1163>
- Rothbaum, F. ve Weisz, J. R. (1994). Parental caregiving and child externalizing behavior in nonclinical samples: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 116(1), 55–74. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.116.1.55>
- Rothenberg, W. A., Lansford, J. E., Alampay, L. P., Al-Hassan, S. M., Bacchini, D., Bornstein, M. H., ... ve Yotanyamaneewong, S. (2020). Examining effects of mother and father warmth and control on child externalizing and internalizing problems from age 8 to 13 in nine countries. *Development and Psychopathology*, 32(3), 1113-1137. <https://doi.org/10.1017/S0954579419001214>
- Ryan, R. M. ve Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, 55, 68-78. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.68>
- Ryff, C. D. (1989). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57(6), 1069-1081. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.57.6.1069>
- Sameroff, A. (1975). Transactional models in early social relations. *Human Development*, 18(1-2), 65-79. <https://doi.org/10.1159/000271476>

- Sayıl, M. ve Kındap, Y. (2010). Ergenin anne-babadan algıladığı psikolojik kontrol: Psikolojik kontrol ölçeğinin geçerlik ve güvenirliği. *Türk Psikoloji Yazıları*, 13, 62-71.
- Sayıl, M., Kındap-Tepe, Y. ve Kumru, A. (2019). Ebeveyn çatışması ve ergenin uyum sorunları arasındaki ilişkiler: Anne babanın kontrol uygulamalarının aracı rolü. *Türk Psikoloji Dergisi*, 34(83), 90-93.
- Sayıl, M., Kumru, A., Bayraktar, F., Demir, G. Ö. ve Kındap, Y. (2008). *Çocukluktan yetişkinliğe geçiş sürecinde sosyal ilişkilerin niteliği ve karakter oluşumuyla ilişkisi*. Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu tarafından desteklenmiş proje. (Proje No: SOBAG 105K029).
- Schaefer, E. S. (1965). A configurational analysis of children's reports of parent behavior. *Journal of Consulting Psychology*, 29, 552-557. <https://doi.org/10.1037/h0022702>
- Scharf, M. ve Goldner, L. (2018). "If you really love me, you will do/be...": Parental psychological control and its implications for children's adjustment. *Developmental Review*, 49, 16-30. <https://doi.org/10.1016/j.dr.2018.07.002>
- Schluterman, J. A. (2007). The social ecology of parenting: Systematically modeling the antecedents of supportive and intrusive parenting (Yayınlanmamış doktora tezi). University of Tennessee.
- Selçuk, Ş. (2019). Psikolojik ve davranışsal kontrolün ergenin davranış problemleri ile ilişkisi: Ergenin ebeveyn kontrolüne ilişkin değerlendirmelerinin aracı rolü (Yayınlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi.
- Selçuk, Ş., Ucanok, Z. ve Sayıl, M. (2021). Turkish adolescents' interpretations of psychological and behavioral control: Relation with adjustment problems and moderating factors. *Journal of Child and Family Studies*, 31, 1-17. <https://doi.org/10.1007/s10826-021-02140-w>
- Seligman, M. E. (2011). *Flourish: A visionary new understanding of happiness and well-being*. Free Press.
- Shanahan, L., McHale, S. M., Crouter, A. C. ve Osgood, D. W. (2007). Warmth with mothers and fathers from middle childhood to late adolescence: within-and between-families

- comparisons. *Developmental Psychology*, 43(3), 551. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.43.3.551>
- Shek, D. T. (2007). A longitudinal study of perceived parental psychological control and psychological well-being in Chinese adolescents in Hong Kong. *Journal of Clinical Psychology*, 63(1), 1-22. <https://doi.org/10.1002/jclp.20331>
- Smetana, J. G. (1994). Parenting styles and beliefs about parental authority. J. G. Smetana (Ed.), *Beliefs About Parenting: Origins and Developmental Implications* (s. 21–36) içinde. Jossey-Bass.
- Smetana, J. G. (1995). Parenting styles and conceptions of parental authority during adolescence. *Child Development*, 66(2), 299-316. <https://doi.org/10.2307/1131579>
- Smetana, J. G. (2011). *Adolescents, families, and social development: How teens construct their worlds*. Wiley-Blackwell.
- Smetana, J. G. ve Daddis, C. (2002). Domain-specific antecedents of parental psychological control and monitoring: The role of parenting beliefs and practices. *Child Development*, 73(2), 563–580. <https://doi.org/10.1111/1467-8624.00424>
- Smith, C. L. (2010). Multiple determinants of parenting: Predicting individual differences in maternal parenting behavior with toddlers. *Parenting: Science and Practice*, 10(1), 1-17. <https://doi.org/10.1080/15295190903014588>
- Smith, T. E. ve Graham, P. B. (1995). Socioeconomic stratification in family research. *Journal of Marriage & the Family*, 57, 930-941. <https://doi.org/10.2307/353413>
- Soenens, B. ve Vansteenkiste, M. (2010). A theoretical upgrade of the concept of parental psychological control: Proposing new insights on the basis of self-determination theory. *Developmental Review*, 30(1), 74-99. <https://doi.org/10.1016/j.dr.2009.11.001>
- Soenens, B. ve Vansteenkiste, M. (2020). Taking adolescents' agency in socialization seriously: The role of appraisals and cognitive-behavioral responses in autonomy-relevant parenting. *New directions for Child and Adolescent Development*, 173, 7-26. <https://doi.org/10.1002/cad.20370>
- Soenens, B., Elliot, A. J., Goossens, L., Vansteenkiste, M., Luyten, P. ve Duriez, B. (2005). The intergenerational transmission of perfectionism: parents' psychological control as an

- intervening variable. *Journal of Family Psychology*, 19(3), 358–366.
<https://doi.org/10.1037/0893-3200.19.3.358>
- Soenens, B., Park, S. Y., Mabbe, E., Vansteenkiste, M., Chen, B., Van Petegem, S. ve Brenning, K. (2018). The moderating role of vertical collectivism in South-Korean adolescents' perceptions of and responses to autonomy-supportive and controlling parenting. *Frontiers in Psychology*, 9, 1080. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.01080>
- Soenens, B., Vansteenkiste, M. ve Van Petegem, S. (2015). Let us not throw out the baby with the bathwater: Applying the principle of universalism without uniformity to autonomy supportive and controlling parenting. *Child Development Perspectives*, 9(1), 44–49.
<https://doi.org/10.1111/cdep.12103>
- Soenens, B., Vansteenkiste, M., Duriez, B. ve Goossens, L. (2006). In search of the sources of psychologically controlling parenting: The role of parental separation anxiety and parental maladaptive perfectionism. *Journal of Research on Adolescence*, 16(4), 539-559.
<https://doi.org/10.1111/j.1532-7795.2006.00507.x>
- Soenens, B., Vansteenkiste, M., Goossens, L., Duriez, B. ve Niemiec, C. P. (2008). The intervening role of relational aggression between psychological control and friendship quality. *Social Development*, 17(3), 661-681. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9507.2007.00454.x>
- Soenens, B., Vansteenkiste, M., Luyten, P., Duriez, B. ve Goossens, L. (2005). Maladaptive perfectionistic self-representations: The mediational link between psychological control and adjustment. *Personality and Individual Differences*, 38(2), 487-498.
<https://doi.org/10.1016/j.paid.2004.05.008>
- Steinberg, L. (1990). Autonomy, conflict, and harmony in the family relationship. S. S. Feldman ve G. R. Elliott (Ed.), *At the Threshold: the Developing Adolescent* (s. 255–276) içinde. Harvard University Press.
- Steinberg, L. (2001). We know some things: Parent–adolescent relationships in retrospect and prospect. *Journal of Research on Adolescence*, 11(1), 1-19. <https://doi.org/10.1111/1532-7795.00001>
- Steinberg, L. ve Morris, A. S. (2001). Adolescent development. *Annual Review of Psychology*, 52, 83–110. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.52.1.83>

- Stocker, C., Dunn, J. ve Plomin, R. (1989). Sibling relationships: Links with child temperament, maternal behavior, and family structure. *Child Development*, 60(3), 715–727.
<https://doi.org/10.2307/1130737260>.
- Stone, G., Buehler, C. ve Barber, B. K. (2002). Interparental conflict, parental psychological control, and youth problem behavior. B. K. Barber (Ed.), *Intrusive parenting: How psychological control affects children and adolescents* (s. 53–95) içinde. American Psychological Association.
- Story, L. B. ve Repetti, R. (2006). Daily occupational stressors and marital behavior. *Journal of Family Psychology*, 20(4), 690. <https://doi.org/10.1037/0893-3200.20.4.690>
- Suloway, F. J. (1996). *Born to rebel: Birth order, family dynamics, and creative lives*. Pantheon Books.
- Suls, J., Martin, R. ve Wheeler, L. (2002). Social comparison: Why, with whom, and with what effect? *Current Directions in Psychological Science*, 11(5), 159-163.
<https://doi.org/10.1111/1467-8721.00191>
- Sunar, D. ve Fisek, G. (2005). Contemporary Turkish families. U. Gielen ve J. Roopnarine (Ed.), *Families in Global Perspective* (s.169-183) içinde. Pearson
- Sümer, N., Solak, N. ve Harma, M. (2013). *İşsiz yaşam: İşsizliğin ve iş güvencesizliğinin birey ve aile üzerindeki etkileri*. Koç Üniversitesi Yayınları.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2007). *Using Multivariate Statistics* (5. Baskı). Allyn and Bacon.
- Teachman, J. ve Crowder, K. (2002). Multilevel models in family research: Some conceptual and methodological issues. *Journal of Marriage and Family*, 64(2), 280-294.
<https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2002.00280.x>
- Tucker, C. J., Sharp, E. H., Van Gundy, K. T. ve Rebellon, C. (2018). Household chaos, hostile parenting, and adolescents' well-being two years later. *Journal of Child and Family Studies*, 27(11), 3701–3708. <https://doi.org/10.1007/s10826-018-1198-x>
- Turkheimer, E. ve Waldron, M. (2000). Nonshared environment: a theoretical, methodological, and quantitative review. *Psychological Bulletin*, 126(1), 78-108.
<https://doi.org/10.1037/0033-2909.126.1.78>

- Twenge, J. M. ve Nolen-Hoeksema, S. (2002). Age, gender, race, socioeconomic status, and birth cohort difference on the children's depression inventory: A meta-analysis. *Journal of Abnormal Psychology*, 111(4), 578–588. <https://doi.org/10.1037/0021-843X.111.4.578>
- Van der Kaap-Deeder, J. (2021). The role of parents' autonomy support and psychological control in sibling relationship functioning through children's need-based experiences. *British Journal of Developmental Psychology*, 39(4), 653-668. <https://doi.org/10.1111/bjdp.12392>
- Van der Kaap-Deeder, J., Vansteenkiste, M., Soenens, B., Loeys, T., Mabbe, E. ve Gargurevich, R. (2015). Autonomy-supportive parenting and autonomy-supportive sibling interactions: The role of mothers' and siblings' psychological need satisfaction. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 41(11), 1590-1604. <https://doi.org/10.1177/0146167215602225>
- van der Storm, L., van Lissa, C. J., Lucassen, N., Helmerhorst, K. O. ve Keizer, R. (2022). Maternal and paternal parenting and child prosocial behavior: A meta analysis using a structural equation modeling design. *Marriage & Family Review*, 58(1), 1-37. <https://doi.org/10.1080/01494929.2021.1927931>
- Van Leeuwen, K. G., Mervielde, I., Braet, C. ve Bosmans, G. (2004). Child personality and parental behavior as moderators of problem behavior: variable-and person-centered approaches. *Developmental Psychology*, 40(6), 1028-1046. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.40.6.1028>
- Van Lissa, C. J., Keizer, R., Van Lier, P. A., Meeus, W. H. ve Branje, S. (2019). The role of fathers' versus mothers' parenting in emotion-regulation development from mid-late adolescence: Disentangling between-family differences from within-family effects. *Developmental Psychology*, 55(2), 377-389. <https://doi.org/10.1037/dev0000612>
- Van Petegem, S., Soenens, B., Vansteenkiste, M. ve Beyers, W. (2015). Rebels with a cause? Adolescent defiance from the perspective of reactance theory and self-determination theory. *Child Development*, 86(3), 903-918. <https://doi.org/10.1111/cdev.12355>
- Vansteenkiste, M. ve Ryan, R. M. (2013). On psychological growth and vulnerability: basic psychological need satisfaction and need frustration as a unifying principle. *Journal of Psychotherapy Integration*, 23(3), 263-280. <https://doi.org/10.1037/a0032359>

- Yu, J. J. ve Gamble, W. C. (2008). Familial correlates of overt and relational aggression between young adolescent siblings. *Journal of Youth and Adolescence*, 37(6), 655–673. <https://doi.org/10.1007/s10964-007-9208-0>
- Wachs, T. D. (1993). Nature of relations between the physical and social microenvironment of the two-year-old child. *Early Development and Parenting*, 2, 81–87. <https://doi.org/10.1002/edp.2430020202>
- Wachs, T.D. (2005). Environmental chaos and children's development: Expanding the boundaries of chaos. Paper presented at the Society for Research in Child Development, Atlanta, Georgia.
- Wang, R. ve Bianchi, S.M. (2009). ATUS Fathers' Involvement in Childcare. *Social Indicators Research*, 93, 141–145. <https://doi.org/10.1007/s11205-008-9387-4>
- Wang, Q., Chan, H. W. ve Lin, L. (2012). Antecedents of Chinese parents' autonomy support and psychological control: The interplay between parents' self-development socialization goals and adolescents' school performance. *Journal of Youth and Adolescence*, 41(11), 1442-1454. <https://doi.org/10.1007/s10964-012-9760-0>
- Webster-Stratton, C. (1998). Preventing conduct problems in Head Start children: Strengthening parenting competencies. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 66(5), 715–730. <https://doi.org/10.1037/0022-006X.66.5.715>
- West, P. ve Sweeting, H. (2003). Fifteen, female and stressed: Changing patterns of psychological distress over time. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 44(3), 399–411. <https://doi.org/10.1111/1469-7610.00130>
- Whiteman, S. D., McHale, S. M. ve Crouter, A. C. (2003). What parents learn from experience: The first child as a first draft? *Journal of Marriage and Family*, 65(3), 608-621. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2003.00608.x>
- Xu, J. (2021). Parental psychological control and adolescents' physical aggression: A multinational, longitudinal analysis of reciprocal relations (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Arizona State University.
- Xu, X., Dai, D. Y., Liu, M. ve Deng, C. (2020). Parental psychological control and academic functioning in Chinese high school students: A short-term longitudinal study. *British Journal of Developmental Psychology*, 38(1), 90-107. <https://doi.org/10.1111/bjdp.12308>

Zahn-Waxler, C., Shirtcliff, E. A. ve Marceau, K. (2008). Disorders of childhood and adolescence: Gender and psychopathology. *Annual Review of Clinical Psychology*, 4(1), 275-303. <https://doi.org/10.1146/annurev.clinpsy.3.022806.091358>

EK 1. ETİK KURUL/MUAFİYET FORMU

T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
Rektörlük

Tarih: 23.11.2018 19:05
Sayı: 35853172-300-E.00000341747

E.00000341747

Sayı : 35853172-300
Konu : Esin ŞENER Hk.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Enstitünüz Psikoloji Anabilim Dalı Genel Psikoloji doktora programı öğrencilerinden **Esin ŞENER'in Dr. Öğr. Üyesi. Arife Berna AYTAÇ** danışmanlığında yürüttüğü **"Psikolojik Kontrolün Belirleyicilerinin ve Gelişimsel Sonuçlarının Sistem Yaklaşımıyla İncelenmesi: Çok Düzeyli Bir Modelleme"** başlıklı tez çalışması, Üniversitemiz Senatosu Etik Komisyonunun **20 Kasım 2018** tarihinde yapmış olduğu toplantıda incelenmiş olup, etik açıdan uygun görülmüştür.

Bilgilerinizi ve gereğini saygılarımla rica ederim.

e-imzalıdır
Prof. Dr. Rahime Meral NOHUTCU
Rektör Yardımcısı

Evrakın elektronik imzalı suretine <https://belgedogrulama.hacettepe.edu.tr> adresinden bee83451-8e51-4ff6-8e39-29e4d7b92b01 kodu ile erişebilirsiniz. Bu belge 5070 sayılı Elektronik İmza Kanunu'na uygun olarak Güvenli Elektronik İmza ile imzalanmıştır.

Hacettepe Üniversitesi Rektörlük 06100 Sıhhiye-Ankara
Telefon:0 (312) 305 3001-3002 Faks:0 (312) 311 9992 E-posta:yazimd@hacettepe.edu.tr İnternet
Adresi: www.hacettepe.edu.tr

Duygu Didem İLFR†

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ BÖLÜMÜ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 22/06/2023

Tez Başlığı: PSİKOLOJİK KONTROLÜN BELİRLEYİCİLERİNİN VE GELİŞİMSEL SONUÇLARININ AİLE SİSTEM YAKLAŞIMIYLA İNCELENMESİ: ÇOK DÜZEYLİ BİR MODELLEME

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 151 sayfalık kısmına ilişkin, 22/06/2023 tarihinde tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 7 'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- 2- ☒ Kaynakça hariç
- 3- ☐ Alıntılar hariç
- 4- ☒ Alıntılar dâhil
- 5- ☒ 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

22.06.2023

Adı Soyadı: Esin Şener

Öğrenci No: N14241467

Anabilim Dalı: Psikoloji

Programı: Genel Psikoloji

Statüsü: ☒ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Dr. Öğr. Üyesi A. Berna AYTAÇ

(Unvan, Ad Soyad, İmza)

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
Ph.D. DISSERTATION ORIGINALITY REPORT**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
PSYCHOLOGY DEPARTMENT**

Date: 22/06/2023

Thesis Title: AN EXAMINATION OF DETERMINANTS AND DEVELOPMENTAL OUTCOMES OF PSYCHOLOGICAL CONTROL USING SYSTEM APPROACH: A MULTILEVEL MODELING

According to the originality report obtained by my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 22/06/2023 for the total of 151 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 7%.

Filtering options applied:

1. ☒ Approval and Declaration sections excluded
2. ☒ Bibliography/Works Cited excluded
3. ☐ Quotes excluded
4. ☒ Quotes included
5. ☒ Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

22/06/2023

Name Surname: Esin Şener
Student No: N14241467
Department: Psychology
Program: General Psychology
Status: ☒ Ph.D. ☐ Combined MA/ Ph.D.

ADVISOR APPROVAL

APPROVED.

Asst. Prof. A. Berna AYTAÇ

(Title, Name Surname, Signature)

